

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Ana Bilim Dalı

SİVİL TOPLUM KURULUŞU GÖNÜLLÜLERİNİN ADİL DÜNYA İNANÇLARI,
SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMLERİ VE SİSTEMİ MEŞRU ALGILAMA
DÜZEYLERİ

Necip YILDIRIM

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Serap AKGÜN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2010

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

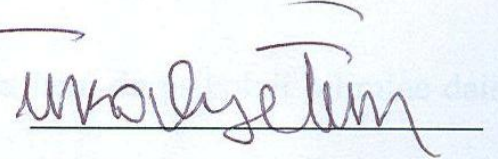
Necip YILDIRIM tarafından hazırlanan SİVİL TOPLUM KURULUŞU GÖNÜLLÜLERİNİN ADİL DÜNYA İNANÇLARI, SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMLERİ VE SİSTEMİ MEŞRU ALGILAMA DÜZEYLERİ başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Psikoloji Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

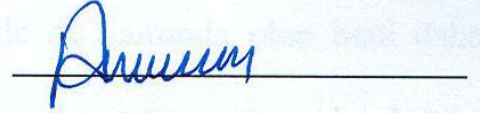
Başkan

Prof. Dr. Ünsal YETİM

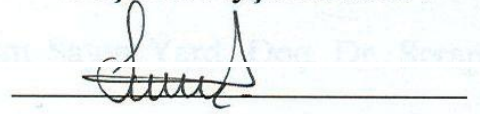
Üye

Doç. Dr. Ayşe AZMAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Serap AKGÜN
(Danışman)

Üye

Ünvan, Ad Soyad

Üye

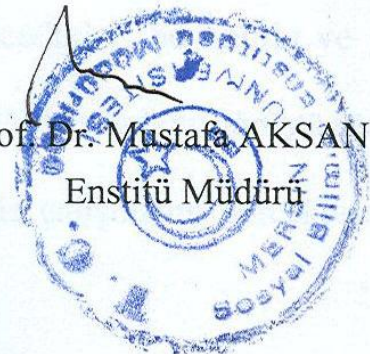
Ünvan, Ad Soyad

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

15/01/2010

Prof. Dr. Mustafa AKSAN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Öncelikle bu çalışmanın bana hem bilimsel açıdan hem de yaşama dair pek çok şey kattığını belirtmek isterim. Hayatta hiçbir şeyin yarım kalmaması gerektiği, gerçekten emek verip istendiğinde pek çok şeyin gerçekleşebildiği ve en önemlisi de insanın istediklerini gerçekleştirebilmesinde yakınlarının desteğinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görmüş oldum.

Çalışmanın gerçekleşmesinde bana hem hayata hem de psikoloji bilimine dair kelimelerle ifade edilemeyecek zenginlikler katan, bilimsel desteği ve önerileri yanında çalışmanın her adımında güler yüzü ve manevi desteği ile de yanımda olup beni daha iyisini yapma yönünde yüreklendiren, öğrencisi olduğum için her zaman gurur duyduğum ve ömrüm boyunca da gurur duyacağım çok değerli hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Serap AKGÜN'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın literatür taramasından, veri girişine kadar her evresinde bana yardım eden, hatta yazım aşamasında da çok yönlü bilimsel geribildirimleri ile bana ışık tutan, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili dostum Sezer OKAY'a her şey için çok teşekkür ederim. Sen olmasaydın bu çalışma da olmazdı.

Bu çalışmanın uygulama sürecinde Türkiye'de faaliyet gösteren pek çok sivil toplum kuruluşu ile görüşmeler yaptım. Çoğu sivil toplum kuruluşu çalışmam konusunda bana oldukça katkıda bulundu. Hem toplumsal alanda üstlendikleri bu onurlu ve yararlı görevden dolayı hem de çalışmama yapmış oldukları katkılardan dolayı görüştüğüm tüm sivil toplum kuruluşu görevlilerine ve değerli katılımları ile çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan gönüllülere teşekkürü borç bilirim.

Son olarak tüm hayatım boyunca her zaman kendi kararlarımı almam için beni teşvik eden, güvenleri ve sevgileri ile her an yanımda olduklarını hissettiren sevgili anneme, babama ve ablalarıma çok teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız.

ÖZET

Bu çalışma toplumdaki dezavantajlı gruplara destek sağlamak amacı ile sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan kişilerin dünyayı ne kadar adil algıladıkları, gruplar arası hiyerarşileri destekleyip desteklemedikleri ve sistemi ne derece meşru algıladıkları sorularına yanıt aramak amacı ile yapılmıştır. Böylece gönüllülük çabaları altında yatan bazı sosyal-psikolojik değişkenler incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı gereği iki ayrı gruptan veri toplanmıştır. İlk grup yardım amaçlı bir sivil toplum kuruluşuna üye olan ve orada gönüllü olarak aktif bir biçimde çalışan kişilerden oluşmaktadır. İkinci grup ise araştırmanın yapıldığı süreçte ve daha öncesinde herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmamış kişilerden oluşmuştur. Araştırmaya 137 sivil toplum kuruluşu gönüllüsü ve 134 herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan toplam 271 kişi katılmıştır. Katılımcılara Adil Dünya İnancı Ölçeği, Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği ve Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği uygulanmıştır. Ayrıca sosyodemografik özellikleri belirlemek için ölçekler uygulandıktan sonra katılımcılardan bir bilgi formu doldurmaları istenmiştir.

Sivil toplum kuruluşu gönüllüleri ile bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan katılımcıların adil dünya inançları, sosyal baskınlık yönelimleri ve sistemi meşru algılama düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla verilere 2 (cinsiyet) x 2 (gönüllü olup-olmama) faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. Bulgular sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin gönüllü olmayanlara oranla sistemi daha az meşru algıladıklarını, genel adil dünya inançlarının ve sosyal baskınlık eğilimlerinin de daha düşük olduğunu göstermiştir.

Sistemin meşru olmadığını düşünme, gruplar arası hiyerarşileri değil eşitliği destekleme ve dünyanın gerçekte çok da adil bir yer olmadığı inancı dezavantajlı insanlara gönüllü olarak yardım etme davranışı ile ilişkili görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sistemi Meşrulaştırma, Adil Dünya İnancı, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Gönüllülük.

ABSTRACT

Beliefs In A Just World, Social Dominance Orientations And Perceptions Of System's Legitimacy Of Volunteers In Non-Governmental Organizations

The aim of this study is to investigate the way that volunteers in non-governmental organizations perceive the system and the world as just, and whether they bolster intergroup hierarchies. So, some social psychological variables related to volunteering efforts were examined.

In order to reach the goal of the study, data was collected from two separate groups. First group included members worked actively in non-governmental organizations as volunteers. Second group consisted of people who have never been a member of such organizations and never worked as volunteers before and during this study. A total of 271 people (137 members and 134 non-members) participated in the study. Participants received a set of questionnaires involved General Belief In A Just World Scale, Personal Belief In A Just World Scale, Social Dominance Orientation Scale, and General System Justification Scale. After they filled out these questionnaires, they were also asked to state their socio-demographic characteristics in a form.

A 2 (member vs. non-member) X 2 (females vs. males) analysis of variance was conducted to examine whether there were significant differences between the members worked in non-governmental organizations and non-members, in terms of their levels of perceived system justification, beliefs in a just world and social dominance orientations. Results revealed that the members of non-governmental organizations, compared to non-members, perceived the system as less justified, and have lower levels of beliefs in a just world and social dominance orientations.

It seems that to endorse equality rather than support intergroup hierarchies, and to believe that the system is not justified and the world is not a just place associate with helping the members of disadvantaged groups voluntarily.

Key words: System Justification, Belief in a Just World, Social Dominance Orientation, Volunteering.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO VE ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
I. KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR.....	5
I.1. Sistemi Meşrulaştırma Kuramı	5
I.1.1. Statükonun Rasyonelleştirilmesi	5
I.1.2. Ego Meşrulaştırması, Grup Meşrulaştırması ve Sistemi Meşrulaştırma Güdüleri Arasındaki İlişkiler	8
I.1.3. Sistemi Meşrulaştırma ve Kalıpyargılar	13
I.1.4. Sistemi Meşrulaştırma Açısından İçgrup ve Dışgrup Yanlılığı.....	20
I.1.5. Sistemi Meşrulaştırma İdeolojilerinin Türleri.....	27
I.1.6. İdeolojik Çelişkinin Azaltılması	29
I.1.7. Sistemi Meşrulaştırma İdeolojilerinin Etkileri	31
I.1.8. Sistemi Meşrulaştırma ve Yardım Etme Davranışı	34
I.2. Sosyal Baskınlık Kuramı	38
I.2.1. Sosyal Baskınlık Kuramı ile Sistemi Meşrulaştırma Kuramı Arasındaki İlişkiler.....	42
I.2.2. Sosyal Baskınlık Kuramı Açısından Meşrulaştırma Mitleri	46
I.3. Adil Dünya İnancı Kuramı.....	50

I.3.1. Adil Dünya İnancı ve Sistemi Meşrulaştırma	57
I.4. Yardım Etme Davranışı.....	64
I.4.1. Kişilik Yapısı Olarak Olumlu Sosyal Davranış (Prosocial Behaviour).....	65
I.4.2. Yardım Etme Davranışı Açısından Sorumluluk.....	66
I.4.3. Yardım Etme Davranışının Bedeli	73
I.4.4. Sivil Toplum Kuruluşları ve Gönüllülük Kavramı.....	75
I.4.5. Gönüllülerin Demografik Özellikleri	82
I.4.6. Gönüllülerin Güdülleri	83
I.5. Araştırmanın Amacı	91
I.6. Hipotezler	91
I.7. Araştıma Soruları	92
I.8. Sınırlılıklar	92
I.9. Tanımlar.....	93
I.10. Sayıtlar	94
I.11. Araştırmanın Önemi.....	94
II. YÖNTEM	97
II.1. Örneklem	97
II.2. Veri Toplama Araçları.....	98
II.2.1. Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (General System Justification Scale) ..	98
II.2.2. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (Social Dominance Orientation Scale)...	100
II.2.3. Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği (General Belief in A Just World Scale) ve	
Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği (Personal Belief in A Just World Scale).....	101
II.2.4. Bilgi Formu	102
II.3. İşlem.....	103

III. BULGULAR	105
III.1. Sistemi Meşru Algılama, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı Arasındaki Korelasyonlar	108
IV. TARTIŞMA	109
IV.1. Sistemi Meşru Algılama, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişkiler	118
IV.2. Sistemi Meşru Algılama, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı Açısından Cinsiyet Farklılıkları	119
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	127
EKLER	160

TABLO VE ŞEKİLLER DİZİNİ**Sayfa**

Tablo 1. Uygulama ve Kontrol Gruplarının Bireysel Adil Dünya İnancı, Genel Adil Dünya İnancı, Sistemi Meşrulaştırma ve Sosyal Baskınlık Yönelimi Puanlarının Ortalama ve Standart Sapmaları.....	105
Tablo 2. Varyans Analizi Tablosu.....	107
Tablo 3. Bireysel Adil Dünya İnancı, Genel Adil Dünya İnancı, Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Sistemi Meşrulaştırma arasındaki Korelasyon Katsayıları.....	108

GİRİŞ

Modern toplum sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin yeni ve dramatik türleri ile karakterize edilmektedir. Bu bağlamda sosyal düzende gruplar arasında çeşitli güç farklılıkları görülmektedir. Bu güç farklılıkları, farklı gruplar açısından farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Toplumsal hiyerarşideki bu güç farklılıkları bazı grupların sosyal düzende avantajlı konumda olmasını sağlarken diğer grupların dezavantajlı konumda bulunmalarına neden olmaktadır. Sosyal psikologlar gruplar arası ilişkileri incelerken bu güç farklılıklarının neden ve sonuçlarına ilişkin açıklamalar getiren kuramlar oluşturmuşlardır. Bu doğrultuda sosyal psikologlar örneğin, toplumlarda çoğu kişinin açlık sınırında yaşamasına, belirli ve küçük sınıfların ekonomiyi ellerinde tutup yönetmesine karşın neden birçok insanın genelde çoğunluğun zararına olan bir sistemi tolere ettiğini hatta bunu övdüğünü araştırmaktadır (Jost ve Banaji, 1994; Wakslak ve ark., 2007). Bunun için insanların, kendilerini etkileyen sosyal sistemleri neden ve nasıl kabul edip sürdürdüklerini anlamak amacıyla Sistemi Meşrulaştırma Kuramı geliştirilmiştir (Jost ve Banaji, 1994; Jost ve Hunyady, 2002; Jost, Banaji ve Nosek, 2004).

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nın spesifik olarak iki temel hedefi vardır (Jost ve Banaji, 1994). İlki insanların, kişisel düzeyde ve grup düzeyinde çatışma yaşamalarına rağmen, statükoya neden ve nasıl bilişsel ve ideolojik destek sağladıklarını anlamaktır (Blanton, George ve Crocker, 2001; Haines ve Jost, 2000; Jost, 1997, Jost, Pelham ve Carvallo, 2002). İkincisi ise, özellikle de dezavantajlı gruplar açısından, statükoyu desteklemenin sosyal ve psikolojik sonuçlarını analiz etmektir (Glick ve Fiske, 2001; Jost ve Burgess, 2000; Jost, Burgess ve Mosso, 2001; Jost ve Thompson, 2000).

Gruplar arası ilişkiler bakımından toplumlardaki güç hiyerarşilerine yönelik açıklamalar getiren diğer bir kuram Sosyal Baskınlık Kuramı'dır (Sidanius, 1993). Bu

kurama göre insanlar toplumdaki bazı grupları diğer gruplardan üstün görmeye meyillidirler. Bu yönelim, Sosyal Baskınlık Yönelimi kavramıyla tanımlanmaktadır. Buna göre sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireyler gruplar arası hiyerarşileri desteklemek ve bazı grupların diğer gruplardan üstün görmek için güçlü bir istek duymakta ve bu doğrultuda toplumdaki güç farklılıklarını desteklemektedirler (Sidanius, 1993; Sidanius, Mitchel ve Pratto, 1994).

Toplumdaki avantajlı ve dezavantajlı grupların üyeleri arasındaki güç farklılıklarını açıklamaya yardım eden diğer bir kuram Adil Dünya İnancı Kuramı'dır (Lerner, 1980). Bu kurama göre insanlar herkesin hayatta hak ettiğini aldığına ve aldığına da hak ettiğine inanma eğilimindedirler. Diğer bir deyişle insanlar, hayatta iyi şeylerin iyi insanları bulduğuna, kötü şeylerin de kötü insanları bulduğuna inanmak istemektedirler (Lerner, 1980; Lerner ve Miller, 1978).

Adil dünya inancı sayesinde insanlar yaşadıkları dünyanın adil bir yer olduğuna dair inançlarını koruyarak, hak edilmeyen olumsuz sonuçlara karşı psikolojik olarak savunma elde etmektedirler (Dalbert, 1997; 1998; Lerner ve Miller, 1978; Mohiyeddini ve Montada, 1998). Bu doğrultuda, adil dünya inancı bakımından, insanların yardım etme davranışlarının sosyal düzendeki adaleti sağlamak amacıyla farklılaşabileceği düşünülmektedir. Örneğin dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin inancı korumak için olumsuz sonuçların sorumluluğu bireylere yüklenebilmektedir ve bu da kişilerin dezavantajlı konumdakilere yardım edip etmeyeceklerinde belirleyici olabilmektedir (Phares ve Wilson, 1972). Benzer biçimde bireylerin sistemi meşru algılama düzeylerinin ve sosyal baskınlık yönelimlerinin de insanların dezavantajlı konumdaki bireylere yardım edip etmeyeceğini belirleyen sosyal psikolojik değişkenler olduğu düşünülmektedir.

Toplumda dezavantajlı konumda olan grupların üyelerine yardım amacıyla kurulan pek çok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının en önemli unsurlarından biri, kuruluşa üye olarak dezavantajlılara yardım eden gönüllülerdir. Sivil toplum kuruluşları açısından gönüllüler çeşitli kaynaklara ulaşılması, yönetime destek olunması, toplumda katılımcılığın özendirilmesi ve kuruluşun başarısının ve hizmetlerinin yayılması gibi çok farklı işlevler üstlenebilmektedirler (Özel Sektör Gönüllüler Derneği, 2006). Gönüllü olarak çalışan bireyler, sistemin dezavantajlı konuma düşürdüğü grupların üyelerine karşılıksız yardım etmek amacıyla zamanlarının ve enerjilerinin önemli bir kısmını gönüllülük aktivitelerine ayırmaktadırlar. İnsanların karşılıksız yardım etmek amacıyla gönüllü olarak çalışması sosyal psikologların önemle üzerinde durdukları bir alandır. İnsanların neden gönüllü olarak çalıştıkları ve bunun altında yatan değişkenler özellikle Amerika’da ve Batı ülkelerinde pek çok sosyal psikoloji araştırmasına konu olmuştur (Dynes ve Quarantelli, 1980; Clary ve Snyder, 1991; Gaskin, Smith ve Paulwitz, 1996; akt. Bierhoff, 2002; Penner ve Finkelstein, 1998; Hofer, 1999; Küpper ve Bierhoff, 1999; Simon ve ark., 2000; Omoto ve Snyder, 2001, Bierhoff, 2002; Jonas ve ark., 2002; St. John ve Fuchs, 2002; Penner, 2004; Penner ve ark., 2005). Toplumumuzda da önemli bir yeri olan sivil toplum kuruluşlarındaki gönüllülük aktiviteleri bakımından, insanların gönüllü olarak çalışmalarının altında yatan sosyal psikolojik değişkenlerin incelenmesi ve bu değişkenlerle gönüllülük çabaları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi oldukça önemlidir.

Bu çalışma sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların adil dünya inançlarının, sistemi meşru algılama düzeylerinin ve sosyal baskınlık yönelimlerinin belirlenerek, bunların gönüllü olarak yardım etme davranışları ile ilişkilerini incelemeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda çalışmada sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin dünyayı adil algılayıp algılamadıklarının, sistemi meşru algılama düzeylerinin ve sosyal baskınlık

yönelimlerinin ne yönde olduğunun ve bu değişkenlerin gönüllülerin dezavantajlılara yardım etme davranışları ile ilişkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte, Sistemi Meşrulaştırma Kuramı, Sosyal Baskınlık Kuramı ve Adil Dünya İnancı Kuramı ayrıntılı olarak değerlendirilerek sosyal psikoloji literatüründeki yardım etme davranışı ve gönüllülük alanlarındaki kuram ve araştırmalar da gözden geçirilmiştir. Sivil toplum kuruluşu gönüllülerin ve gönüllü olarak çalışmayanların sistemi meşru ve adil algılama düzeylerinin, Weiner'ın (1980, 1995) biliş-duygu-davranış zincirinden oluşan modelinden de faydalanılarak dezavantajlı grupların üyelerine yardım etme davranışlarını nasıl etkileyebileceği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışma ve cinsiyet değişkenleri ile söz konusu sosyal psikolojik değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın *ilk bölümünde* Sistemi Meşrulaştırma, Sosyal Baskınlık ve Adil Dünya İnancı Kuramları ve bunların birbirleri ile ilişkileri değerlendirilerek bu kuramların yardım etme davranışını nasıl açıkladıklarına bakılacak ve bu doğrultuda literatürde önemli yere sahip çalışmalara değinilecektir. Çalışmanın *ikinci bölümünde* sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan ve gönüllü olmayan iki gruptan oluşan örneklemin özelliklerinden, sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin sistemi meşru algılama düzeylerine, sosyal baskınlık yönelimlerine ve adil dünya inançlarına ilişkin ölçümler almak amacıyla uygulanacak veri toplama araçlarından ve uygulama sürecinden söz edilecektir. *Üçüncü bölümde*, elde edilen verilere uygulanan istatistiksel analizlerden ve bunların sonuçlarından söz edilecektir. *Son bölümde* ise araştırma sonuçları ve araştırmanın olası doğurguları kuramsal çerçevede tartışılacaktır.

I. KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR

I.1. Sistemi Meşrulaştırma Kuramı

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nın ilk temelleri Jost ve Banaji (1994) tarafından atılmıştır. Kuramın adında yer alan "Sistem" terimi ile aile, kurum, organizasyon, sosyal grup, hükümet ve doğadaki sosyal düzenlemeler kastedilmektedir. Sistemin meşrulaştırılması ise mevcut sosyal, politik veya ekonomik yapının, sadece var olduklarından dolayı, hakça bulunması, onaylanması ve kabul edilmesi olarak ele alınmaktadır (Jost ve Banaji, 1994). Kuram insanların içinde yaşadıkları sistemi meşru algılama güdüsü ile davrandıklarını bunun da mevcut durumun ve düzenlemelerin sürdürülmesi ve pekiştirilmesiyle sonuçlanabileceğini vurgulamaktadır.

I.1.1. Statükonun Rasyonelleştirilmesi

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre insanlar kendi davranış ve çıkarlarını rasyonelleştirmek yanında içgrup üyesi arkadaşlarının da davranış ve çıkarlarını rasyonelleştirmektedir. Aynı zamanda kendilerinin seçmedikleri ve istemedikleri sosyal statükonun özelliklerini de rasyonelleştirmektedirler. Blasi ve Jost' a göre (2006), Sistemi Meşrulaştırma Kuramı kişilerin kendi karar ve davranışları yanında diğer insanların karar ve davranışlarını da meşrulaştırdıklarını ileri sürmektedir.

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre insanlar statükoyu meşru, değişmez ve rasyonel algılamaya güdülendikleri için duygu, bellek, kalıpyargılar ve beklenti geliştirdikleri konularda sistemi meşrulaştırmaktadırlar. Bu bağlamda Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre insanoğlunun rasyonelleştirme kapasitesi sosyal sisteme önemli oranda değişmezlik ve destek sağlamaktadır (Jost, 1995). Buna göre sistemin meşrulaştırılmasının yollarından biri, insanların gerçekleşme olasılığı yüksek bir olayın

değerini arttırarak, istemedikleri sonuçlara bile uyum sağlamaları, bunları kabul etmeleri ve bunlardan hoşlanmalarındır (Kay, Jimenez ve Jost, 2002).

Kay, Jimenez ve Jost (2002) statükonun rasyonelleştirilmesini iki ayrı çalışmada ele almıştır. Bu çalışmalardan ilki 2000 yılında Amerika'daki George W. Bush ve Al Gore arasındaki başkanlık seçimlerine yönelik tepkilere dayanmaktadır. Bu doğrultuda, seçimden hemen önceki hafta 288 yetişkinin katıldığı bir survey çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada katılımcıların adaylardan birinin kazanma olasılığına yönelik algıları manipüle edilmiş ve her iki olası sonuca yönelik katılımcıların kişisel istekleri ölçülmüştür. Seçime yönelik beşte biri sahte fakat güvenilir olan uzman tahminleri Gore ve Bush'un her ikisinin kazanması yönünde % 43 – 51 arasında bir oranda sunulmuştur. Daha sonra araştırmacılar tüm katılımcılardan Bush veya Gore'un başkanlığına yönelik kişisel isteklerini belirtmeleri istenmiştir. Ölçümler Gore'un kazanma olasılığı yüksek olan noktadan Bush'un kazanma olasılığı yüksek olan noktaya uzanan beş düzeyde değerlendirilen bir ölçekle gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler, Cumhuriyetçiler, Demokratlar ve Partizan olmayanlar şeklinde üç düzeyde, partizanlık açısından analiz edilmiştir. Sonuçta genelde Cumhuriyetçiler Bush'u, Demokratlar ise Gore'u tercih etmişlerdir. Ortak etkiler açısından, ilginç biçimde hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler partilerinin adayının kazanmasını daha az istediklerini çünkü seçilme olasılığının daha az olduğunu belirterek "kedi ulaşamadığı ciğere pis der" (sour grapes) eğilimi göstermişlerdir. Aynı zamanda, her iki çizgideki partizanlar diğer parti adayına daha fazla şans tanıdıklarını çünkü seçimi kazanma olasılığının yüksek olduğunu belirterek tatlı limon (sweet lemon) eğilimi sergilemişlerdir. Partizan olmayanlar ise anlamlı bir rasyonelleştirme eğilimi göstermemişlerdir ve bu durum, seçime yönelik yeterli bir güdülenmeye sahip olmamalarıyla açıklanmıştır.

Kay, Jimenez ve Jost (2002) tarafından statükonun rasyonelleştirilmesine ilişkin seçim çalışmasında elde edilen sonuçlar üniversite öğrencileri ile yapılan deneysel bir çalışma ile tekrarlanmıştır. Bu çalışmada Kay, Jimenez ve Jost (2002), Trustees Üniversitesi tarafından verilen bir kararla okul harçlarının arttırıldığı ve azaltıldığı durumlarda insanların bu durumları nasıl rasyonelleştirdiklerini incelemek amacıyla bir laboratuvar çalışması yapmışlardır. Okul harçlarının düşme ihtimali yüksek algılandığında, öğrenciler harçlardaki azalmayı istediklerini belirtmişlerdir. Aksi durumda ise okul harçlarının artma ihtimali yükseldiğinde, öğrenciler harçlardaki artışı istediklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle, önceden insanlara daha çekici veya daha itici de gelmiş olsalar, daha olası sonuçlar daha cazip görülmektedir. Gilbert ve arkadaşları (1998) yaptıkları çalışmada, kişilerin valilik seçiminde istemedikleri sonuçlara yönelik tepkilerinde, bu istenmeyen sonucun seçim sonrası rasyonelleştirmesine ilişkin benzer bulgular elde etmişlerdir. Sistemi meşrulaştırma bakış açısından, bu etkiler sadece insanların kendi içsel durumlarını tahmin etmedeki yeteneksizliklerini göstermekle kalmayıp aynı zamanda insanların statükoyu rasyonelleştirmeye yönelik temel yeteneklerini de göstermektedir (Jost, Banaji ve Nosek, 2004).

Jost (1997) üniversite öğrencileri ile yaptığı bir çalışmada, feminist bir çevre olarak belirttiği 1990'lı yıllardaki Yale Üniversitesi'nde, kadınlardan kendi işlerine değer biçmeleri ve kendilerine bir maaş belirlemeleri istenmiştir. Kadınların, kalite ve kapsam açısından erkeklerin işlerinden farklı olmayan işlerde, erkeklerden %18 daha düşük maaşlar belirledikleri görülmüştür (Jost, 1997). Blanton, George ve Crocker (2001), kadınların eski işlerinde erkeklere oranla daha azını hak ettiklerini fakat gelecekteki işlerinde bu şekilde olmayacağını hissettiklerini bulmuşlardır. Buna göre, dezavantajlı grupların üyeleri statükoyu meşrulaştırmaya güdülenmişlerdir. Hatta insanlar olması

beklenen statükoyu da meşrulaştırmaktadırlar fakat olması mümkün görünmeyen statükoyu meşrulaştırmazlar.

I.1.2. Ego Meşrulaştırması, Grup Meşrulaştırması ve Sistemi Meşrulaştırma Güdüleri Arasındaki İlişkiler

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı, sistemi meşrulaştırmanın avantajlı ve dezavantajlı grupların üyelerinin davranışlarında farklılıklar görülmesine neden olduğunu öne sürmektedir. Bu farklılıkları avantajlı ve dezavantajlı grupların deneyimlerinde görebilmek için Jost ve Banaji (1994) birbirleri ile çatışma potansiyeli olan üç farklı meşrulaştırma eğilimi belirlemişlerdir. Bunlar ego meşrulaştırması, grup meşrulaştırması ve Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nın eklediği sonuncu güdü olan sistemi meşrulaştırma güdüsüdür. Bu bağlamda araştırmacılar, sistemle bir tür başa çıkma süreci olan, başka bir deyişle, statükoya meşruluğun atfedilmesine ve statükonun adil, iyi, arzulanır hatta kaçınılmaz olarak görülmesine yol açan sistemin meşrulaştırılması güdüsünü tanımlamıştır (Jost ve Banaji, 1994). Araştırmacılar, sistemin meşrulaştırılması güdüsünün kişisel benlik saygısını korumaya ve arttırmaya yönelik ego meşrulaştırması güdüsünden ve ait oldukları grupların olumlu imajını koruyan veya arttıran grup meşrulaştırması güdüsünden farklı olduğunu vurgulamıştır.

Sistemi meşrulaştırma güdüsü bazı durumlarda diğer güdülerle etkileşime girerek ilginç sonuçlar da doğurmaktadır. Örneğin, insanların sistem içindeki konumları ego, grup ve sistemi meşrulaştırma güdüleri arasında çatışma veya çelişki yaratsa da, sistemi meşrulaştırma güdüleri doğrultusunda hareket edebildikleri ileri sürülmektedir (Blasi ve Jost, 2006).

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre yüksek statülü veya avantajlı grupların üyeleri açısından egoyu, grubu ve sistemi meşrulaştırma güdüleri tutarlıdır ve bütünlük

içindedir. Bu bağlamda sosyal sistemin hak edenleri ödüllendirip hak etmeyenleri cezalandırdığı biçimde yapılandırıldığı inancı, kişinin iyi ve değerli biri olduğunu (ego meşrulaştırması) dolayısı ile bu kişinin ait olduğu sosyal grubun da değerli ve saygıdeğer olduğunu hissetmesi ve bunu iddia etmesi (grup meşrulaştırması) ile oldukça tutarlı görünmektedir. Bunun aksine düşük statülü veya dezavantajlı grupların üyeleri açısından egoyu, grubu ve sistemi meşrulaştırma güdeleri genellikle birbiriyle çatışma içerisindedir. Bu durumda sosyal sistemin adil ve meşru olduğunu kabullenme eğilimi bireysel ve kolektif benlik saygısını geliştirmeye yönelik güdülerle çelişmektedir. Bu nedenle dezavantajlı grupların üyeleri benlik, grup ve sistem arasında potansiyel çatışmalar ve sorunlarla karşılaşmaktadır (Jost, Burgess, ve Mosso, 2001). Örneğin, kendisine önyargılı yaklaşılmadığı durumlarda kişinin sahip olduğu olumlu bir benlik imajı (ego meşrulaştırması), içgrup üyelerinin statü veya güdülerini geliştirme isteği ile çatışabilmektedir (grubu meşrulaştırma) ve bu güdü statükonun adil, haklı ve meşru olduğuna inanma isteği ile çatışabilmektedir (sistemi meşrulaştırma). Ego, grup ve sistemi meşrulaştırma güdeleri arasındaki psikolojik çatışmalar sosyal değişimi engelleyebilmekte, bireylerde bilişsel çelişki yaratabilmekte ve gruplardaki birlik bilincini azaltabilmektedir. Ayrıca bu çatışmalar, toplumdaki eşitsizliklerle başa çıkmada pürüzler yaratabilmektedir. (Jost, Banaji ve Nosek, 2004).

Jost ve Banaji (2003) ego meşrulaştırması ve grup meşrulaştırması güdülerinin gerek gerçek dünyada gerekse psikologların laboratuvarlarında gözlemlenen pek çok fenomeni açıklamada yeterli olmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Çünkü zaman zaman sosyal sistemin dezavantajlı konuma düşürdüğü insanların, sistemin en ateşli destekçisi oldukları görülmektedir (Jost ve Banaji, 2003).

Egoyu, grubu ve sistemi meşrulaştırma güdüleri arasındaki çatışmalar genellikle çelişik tutumlar, içgrup-dışgrup yanlılığı (Glick ve Fiske, 2001; Jost ve Burgess, 2000), benlik saygısı ve iyi olma (Jost ve Thompson, 2000) kavramlarından yola çıkılarak çalışılmıştır (Jost ve Hunyady, 2002; Jost ve Kramer, 2002). Buradan yola çıkarak sistemi meşrulaştırma güdüsünün varlığı ile egoyu, grubu ve sistemi meşrulaştırma güdüleri arasındaki ilişkilere yönelik belirli hipotezler ileri sürmüşlerdir. Buna göre düşük statülü grupların üyeleri, yüksek statülü grupların üyelerine oranla kendi gruplarına yönelik daha fazla çelişik duygular taşımaktadırlar ve sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça kendi gruplarına yönelik çelişik duyguları da artmaktadır. Yüksek statülü grupların üyelerinin ise sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça kendi gruplarına yönelik çelişik duyguları azalmaktadır. Jost ve Burgess (2000) bu hipotezleri sınamak amacı ile iki çalışma yapmışlardır. İlk çalışmada sosyoekonomik statü farklılıklarını grup düzeyinde manipüle etmişlerdir. Bu çalışmada sistemi meşrulaştırma ölçümleri sosyoekonomik başarı farklılıklarının ne kadar meşru algılandığı şeklinde alınmıştır. Bu doğrultuda Maryland ve Virginia Üniversiteleri öğrencilerine, bu iki üniversite arasındaki sosyoekonomik statü farklılıklarının ne kadar adil, meşru ve haklı olduğu sorulmuştur. Çelişik duyguları ölçmek için katılımcılardan gruplara yönelik *zeki/zeki değil, çalışkan/tembel* gibi ve *dürüst/dürüst değil, içten/soğuk, ilginç/ilginç değil* gibi değerlendirmeler yapmaları istenmiştir. İçgrup yanlılığını ölçmek için statü ile ilgili olan ve ilgili olmayan değerlendirmeler yapılması istenmiştir. Statü ile ilgili değerlendirmeler *zeki/zeki değil, çalışkan/tembel, yetenekli/yeteneksiz* şeklindeyken, statü ile ilgisi olmayan değerlendirmeler *dürüst/dürüst değil, içten/soğuk, ilginç/ilginç değil* şeklindedir.

Bulgular söz konusu çalışmadaki hipotezleri destekler niteliktedir. Düşük statülü grup üyelerine oranla, yüksek statülü grup üyelerinin gruplar arasındaki

sosyoekonomik farklılıkları daha haklı, daha meşru ve daha adil olarak algıladıkları bulunmuştur. Ayrıca düşük statülü grup üyeleri, yüksek statülü grup üyelerine oranla, daha güçlü çelişik duygular sergilemektedir. Çünkü grubu ve sistemi meşrulaştırma güduları düşük statülü grup üyeleri açısından çatışma yaratırken, yüksek statülü grup üyeleri açısından tamamlayıcı özellik taşımaktadır. Sosyoekonomik başarı manipüle edildiğinde, grupları görece düşük statülü pozisyonda olanlar içgruba yönelik daha fazla çelişik duygular sergilemektedirler. Düşük statülü grup üyelerinde statü farklılıklarını meşru algılama ve içgruba yönelik çelişik duygular pozitif ilişki içerisindeyken, yüksek statülü grup üyelerinde bu değişkenler negatif yönde ilişkilidir. Ayrıca, düşük statülü grup üyeleri, statülerle ilgili atıflarında dışgrup yanlılığı sergilerken, statülerle ilgili olmayan atıflarında içgrup yanlılığı göstermişlerdir. Buna karşın, yüksek statülü grup üyeleri her iki atıflarında da içgrup yanlılığı sergilemişlerdir.

İkinci çalışmada sistemi meşrulaştırma değişkenleri olarak adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimi ele alınmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi katılımcılara üniversite yönetimi tarafından ayrımcılığa maruz kalan bir kadının öyküsü verilmiştir. Çalışmada adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimi bakımından bu öykü kahramanının, kadın ve erkek katılımcıların çelişik duygularını ne yönde etkilediğine bakılmıştır. Buna göre adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan kadınların, öyküde ayrımcılığa uğrayan kadın karaktere karşı çelişik duygularının da yüksek olduğu, erkeklerin ise adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimleri arttıkça öyküdeki kadına ilişkin çelişik duygularının azaldığı görülmüştür. Cinsiyet farklılıkları bakımından kadın katılımcıların düşük statülü, erkek katılımcıların ise yüksek statülü gruplar olarak algılandığı ve içgrup-dışgrup ölçümlerinin bu temele dayandığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde içgruba yönelik çelişik duyguların, düşük

statülü grupların üyelerinin kendi grupları ve sistem arasında yaşadıkları psikolojik çatışmaların bir sonucu olduğu ileri sürülmüştür (Glick ve Fiske, 2001; Jost ve Burgess, 2000).

Sistemi meşrulaştırma bakış açısından egoyu, grubu ve sistemi meşrulaştırma güduları arasındaki ilişkilere yönelik ileri sürülen diğer hipotezlere göre, dezavantajlı grupların üyeleri egoyu ve sistemi meşrulaştırma güduları arasında bir çatışma ile karşılaşmakta ve psikolojik iyi olma açısından rahatsızlıklar yaşamaktadır (Jost ve ark., 2001).

Jost ve Thompson (2000) tarafından yapılan bir çalışmada Avrupa kökenli Amerikalılara ve Afrika kökenli Amerikalılara Eşitliğe Karşı Olma Ölçeği uygulanmış ve bununla beraber psikolojik iyi olma ölçümleri de alınmıştır. Eşitliğe Karşı Olma Ölçeği'nden elde edilen puanlarla depresyon, benlik saygısı ve nevrotik eğilim arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Buna göre sistemi meşrulaştırma güdüsü, avantajlı grupların üyelerinin benlik saygısını arttırırken dezavantajlı grupların üyelerinin benlik saygısında azalmaya neden olmaktadır. Sistemi meşrulaştırma ile benlik saygısı arasındaki ilişkilerin aksine, sistemi meşrulaştırma dezavantajlı grupların üyeleri açısından depresyon ve nörotizmdeki artış ile ilişkiliyken, avantajlı grupların üyeleri açısından ise sistemi meşrulaştırmanın depresyon ve nörotizmdeki azalma ile ilişkili olduğu ileri sürülmüştür.

Genel olarak değerlendirildiğinde egoyu, grubu ve sistemi meşrulaştırma ve bunlar arasındaki ilişkiler toplumda düşük ve yüksek statülü olarak algılanan gruplar açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Düşük statülü gruplar ego, grup ve sistem arasında çatışmalar yaşamakta ve bunların üstesinden gelmek amacıyla sistemi meşrulaştırarak, toplumdaki yüksek statülü gruplara ilişkin dışgrup yanlılığı sergileme yoluna gitmektedirler. Buna göre sistemi meşrulaştırma, düşük statülü gruplar açısından

özsaygının ve öznel iyi olmanın (Jost ve Thompson, 2000) azalmasıyla ve içgruba yönelik çelişik duyguların (Jost ve Burgess, 2000) artmasıyla ilişkilidir. Ayrıca dezavantajlılar açısından içgrup yanlılığındaki azalma ve dışgrup yanlılığındaki artma ile de ilişkilidir (Jost, Banaji ve Nosek, 2004). Yüksek statülü grupların üyeleri bu tür çatışmalar yaşamamakla birlikte kendi çıkarlarını koruyan sistemi meşrulaştırarak içgrup yanlılığı sergileme yoluna gitmektedirler. Buna göre yüksek statülü gruplar açısından sistemi meşrulaştırma, özsaygının ve öznel iyi olmanın (Jost ve Thompson, 2000) ve içgrup yanlılığının artışıyla ilişkilidir (Jost, Banaji ve Nosek, 2004).

I.1.3. Sistemi Meşrulaştırma ve Kalıpyargılar

İnsanlar gruplar arasındaki sosyal ve ekonomik statü farklılıklarını rasyonalize etmek için kalıpyargıları kullanmaktadırlar. Böylece insanlar aynı hedef gruplara yüksek ya da düşük statüde algılanmalarına bağlı olarak farklı kalıpyargılarla yaklaşmaktadırlar (Hoffman ve Hurst, 1990; Jost, 2001; Jost ve Banaji, 1994).

Dezavantajlılara yönelik iki çeşit kalıpyargı, "*kurbanı suçlama*" kalıpyargıları ve "*bütünleyici*" kalıpyargılar, sistemi meşrulaştırma amaçlarına hizmet edebilmektedir (Kay ve Jost, 2003; Kay, Jost ve Young, 2005). Kurbanı değersizleştirici veya suçlayıcı atıflarda genelde kurban ve kişiliği veya kurban ve davranışı arasında nedensel ilişki kurularak kurbanın dezavantajlı durumu için kişiliği veya davranışı sorumlu tutulmakta, böylece dünya insanların "başlarına geleni hak ettikleri ve hak ettiklerini elde ettikleri" (Lerner, 1980) adil bir yer olarak algılanmaktadır. Kurbanı suçlayıcı atıfların yanında kurbanı yüceltici atıflar da sistemin meşrulaştırılmasına aracılık edebilmektedir. Başka bir deyişle, dezavantajlılara atfedilen olumlu özellikler, kurbanı suçlayıcı atıflara benzer olarak, dünyanın ve sistemin adil, meşru olduğu algısını doğurabilmektedir. Özellikle de bütünleyici kalıpyargılar, dezavantajlı grupların üyelerine kurbanı yüceltici özelliklerin

atfedilmesini sağlarken, avantajlı grupların üyelerine olumsuz özelliklerin atfedilmesine yol açarak sistemin meşrulaştırılmasına aracı olmaktadır. Kay, Jost ve Young (2005) çalışmalarında zengin olmak gibi durumlarla arasında nedensel ilişki olduğu düşünülen zeka gibi kişisel özellikleri açısından “kaybedenleri” aşağılayıp “kazananları” yüceltmenin statükoya daha fazla destek sağladığını belirtmektedir. Ayrıca fiziksel çekicilik gibi ilişkisiz durumlar açısından “kaybedenleri” telafi etmek ve “kazananları” alçaltmak da sistemi meşrulaştırmak açısından aynı etkilere sahip bulunmuştur. Bununla tutarlı olarak Oldmeadow ve Fiske (2007) yeterlilik kalıpyargılarının gruplar arasındaki statü eşitsizliklerini meşrulaştırdığını ve bunların onaylanmalarının kişilerin sistemi meşru ve adil görmelerine bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Jost (2001) algılanan sosyoekonomik başarının gruplar arasında deneysel olarak manipüle edilebileceği bir paradigma tanımlamıştır. Bu paradigmanda gruplar yıllara göre elde ettikleri gelir ve kariyer gelişimi bakımından ayrılmıştır. Ayrıca her 5 yıllık kategoriye ait bir akademik derece belirtilmiştir. Örneğin ilk beş yılda bir grubun ortalama geliri 38.500 dolar ve kariyerinde elde ettiği promosyon ortalaması 2.4 olarak belirtilirken diğer grup açısından ortalama gelir 24.700 dolar ve kariyer promosyon ortalaması 1.3 olarak sunulmuştur. Jost ve Burgess (2000) yaptıkları ilk çalışmada bu paradigmayı kullanmışlardır. Maryland Üniversitesi ve Virginia Üniversitesi öğrencileri ile yapılan çalışmada, insanların ait oldukları grupların yüksek veya düşük sosyoekonomik başarı farklılıklarına yönelik bir pozisyon elde ettiklerinde hem olumlu hem de olumsuz sıfatları içeren yargıların bulunduğu iki uçlu bir skalada (*zeki/zeki değil, tembel/çalışkan, içten/soğuk* vb) kendi gruplarını değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışma içgrup ve dışgrup etkileri bakımından değerlendirilmiştir. Yüksek veya düşük statülü hedef gruplara ait olmayan katılımcılar da yüksek statülü hedef gruba ilişkin *zeki, çalışkan* ve *yeterli* şeklinde

kalıpyargılar belirtirken, düşük statülü hedef gruba yönelik *arkadaş canlısı, dürüst ve sevecen* şeklinde kalıpyargılar belirtmişlerdir. Jost ve Hunyady (2002) bu sonuçları eşit olmayan sosyal sonuçları açıklamak, meşrulaştırmak ve rasyonalize etmek için kullanılan kalıpyargıların bir fonksiyonu olarak değerlendirmişlerdir.

Jost ve arkadaşları (2003) sisteme yönelik bir ideolojik saldırı olduğunda insanların statükoya verilen desteği arttırmak için kalıpyargıları kullandıklarını ileri sürmüştür. Sisteme yönelik bir tehdit sözkonusu olduğunda insanlar, yüksek ve düşük statülü gruplar arasındaki farklılıkları daha da arttıran kalıpyargıları kullanarak mevcut sosyal sistemi koruyup meşrulaştırmaktadır. Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre, sistem savunmasız görüldüğünde eşitsizliğin rasyoneleştirilmesi için sisteme yönelik ideolojik destek sağlamak amacıyla düşük statülü grupların üyeleri kendilerini günah keçisi (self-scapegoating) olarak görmeye meyillidirler (Jost ve ark. 2005). Bu hipotezi sınamak için İsrail'de sosyal ve ekonomik statüsü görece yüksek olan Avrupa kökenli Aşkenazi Yahudileri ile sosyal ve ekonomik statüsü görece düşük olan Afrika ve Orta Doğu asıllı Sefardik Yahudileri arasındaki farklılıkları temel alan bir çalışma yapılmıştır (Jost ve ark., 2003). Çalışmaya katılanlar Tel Aviv'de halk eğitimlerine devam edenlerden oluşmuştur. Katılımcılara Aşkenazim ve Sefardim özellikleri hakkındaki inançları sorulmuştur. İnanç ölçümünden hemen önce ise katılımcılara yüksek veya düşük sistem tehdidi belirten bir mesaj verilmiştir. İçgrup ve dışgrup yanlılığına ilişkin özellikler *zeki, hırslı, sorumluluk sahibi, çalışkan, sakin, açık görüşlü ve eğitime önem veren* şeklinde gruplandırılmıştır. Sonuçlara göre düşük tehdit koşulunda her iki grup içgrup yanlılığı göstermiş ve kendi gruplarını başarı ile ilgili özellikler açısından daha iyi bulduklarını belirtmişlerdir. Sisteme yönelik tehdit yüksek olduğu koşulda ise Aşkenazi katılımcılar daha fazla içgrup yanlılığı gösterirken Sefardik katılımcılar dışgrup yanlılığı göstermişlerdir. Sistem ile ilgili bir

tehdit söz konusu olduğunda yüksek ve düşük statülü hedef gruplar arasındaki uzlaşım kalıpyargıların farklılığı artmaktadır (Jost ve Hunyady, 2002; Jost ve Banaji, 2004).

İnsanların, ait oldukları sosyal sistemlerin meşruluğuna ve değişmezliğine yönelik bir tehdit algıladıklarında, statükoyu güçlendiren kalıpyargılara güvendiklerini gösteren başka bir çalışmada Kay, Jost ve Young (2005), Amerikalı katılımcılardan görünürde yerel bir gazeteci tarafından yazılmış ve bir gazeteden alıntı yapılmış iki öyküden birini okumalarını istemişlerdir. Alıntılardan biri Birleşik Devletlerin ciddi bir problemle karşı karşıya olduğunu ve düşüşe geçtiğini belirtmektedir. Diğer alıntıda ise milli sistem daha olumlu değerlendirilmiştir. Daha sonra, görünürde çalışma ile ilgisiz olarak, araştırmacılar aynı katılımcılardan iki grubu, güçlü insanları ve kilolu insanları, bağımsızlık, zekâ, mutluluk, tembellik ve sosyallik boyutlarında değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların yüksek veya düşük sistem tehdidine yönelik paragrafları okumaları, hem güçlü hem de kilolu insanlara yönelik kalıpyargılar üzerinde önemli etkiler göstermiştir. Sistem tehdidi senaryosunu okuyanlar güçlü insanları daha *zeki* ve daha *bağımsız* fakat daha *az mutlu* değerlendirirken, kilolu insanları daha *tembel* fakat daha *sosyal* olarak değerlendirmişlerdir (Kay, Jost ve Young, 2005).

Gruplar arasındaki statü veya güç farklılıklarının nedenlerine ilişkin açıklamalar yapılırken farklılıkları rasyonalize etmek için kalıpyargıların kullanımının arttığı ve bu durumun dezavantajlı grupların üyelerinin görece daha olumlu duygular ifade etmelerine, diğer bir deyişle dezavantajlı grupların üyelerinin güçsüzlüklerini meşrulaştırıp kabullenmelerine yol açtığı belirtilmektedir (Haines ve Jost, 2000; Jost, 2001). Bu hipotezleri değerlendirmek için Haines ve Jost (2000) New York'taki Hunter Üniversitesi öğrencileri ile Brooklyn Üniversitesi öğrencileri katılımıyla bir çalışma düzenlemişlerdir. Hunter Üniversitesi öğrencileri, Brooklyn Üniversitesi öğrencilerinin belirli açılardan

kendileri üzerinde güç sahibi olduklarına inanmaktadırlar. Özellikle güç farklılıkları koşullarında Hunter Üniversitesi öğrencilerine, Brooklyn Üniversitesi öğrencileri tarafından yeteneklerinin gerçek intihar durumları ile sahte olanları ayırmayı gerektiren bir görev doğrultusunda değerlendirileceği ve deneyi ne zaman bırakacaklarına karar verecekleri belirtilmiştir. Diğer bir deyişle Hunter Üniversitesi öğrencileri, Brooklyn Üniversitesi öğrencilerinin belirlediği sonuçlara bağımlı hale getirilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların duygularına ve kalıpyargılarına ilişkin ölçümler alınmıştır. Ölçümler alınırken katılımcılara meşru olan ve olmayan açıklamalar yapılmıştır. Literatürde bir konuda uzman olmak, deneyimli ve yetenekli olmak belirli grupların diğerleri üzerinde güç sahibi olmalarına ilişkin en meşru nedenler olarak algılandığı belirtilmektedir (French ve Raven, 1959). Araştırmacılar katılımcılara ilk koşulda güç farklılıklarına ilişkin bu özelliklere dayanan açıklamalar yapmışlardır. Örneğin yetenekli olduğu için veya bu konuda uzman olduğu için gerçek ve sahte intihar durumlarını ayırabildiği şeklinde açıklamalar yapılmıştır. İkinci koşulda ise meşru algılanmayan açıklamalar yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırmacılar insanların toplumda güç sahibi kişilerle arkadaşlık ederek dolaylı olarak güç elde etmelerini meşru olmayan bir açıklama olarak sunmuşlardır. Üçüncü koşul ise kontrol koşuludur. Bu koşulda katılımcılara güç farklılıklarının nedenleri hakkında meşru olan veya olmayan hiçbir bilgi verilmemiştir. Haines ve Jost (2000) katılımcıların her üç koşulda olumludan olumsuzla belirttikleri duygu oranını hesaplamışlardır.

Sonuçlara göre, meşru olan ve olmayan açıklamaların yapıldığı koşullarda olumludan olumsuzla duygular açısından istatistiksel olarak hiçbir farklılık bulunmamıştır. Bu iki koşul birlikte değerlendirilerek açıklamanın yapılmadığı koşulla karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Diğer bir deyişle, insanlar bir açıklama duyduktan sonra daha iyi hissetmişler ve meşru olup olmadığına bakmadan açıklamayı desteklemişlerdir.

Aynı zamanda Hunter Üniversitesi öğrencileri, dışgrup olan Brooklyn Üniversitesi öğrencileri kendi üzerlerinde güç sahibi olduklarında, bu grup üyelerini genelde daha zeki ve daha sorumluluk sahibi olarak değerlendirmişlerdir. Bu da insanların gruplar arası güç farklılıklarını kalıpyargıları kullanarak meşrulaştırdıklarına kanıt oluşturmaktadır. Bu bulgular aynı zamanda güç farklılıklarına ilişkin belirli açıklamalar yapıldığında, açıklama yapılmayan koşullara oranla, insanların güç kullanımını meşrulaştıran kalıpyargıları daha çok kullandıkları hipotezini de desteklemektedir.

Güç farklılıklarının meşruluğuna yönelik, Mahalingam (2003) Hindistan'da kast sistemindeki farklı sınıfların üyelerinin temel özelliklerine yönelik yaygın inançların sosyal eşitsizlikleri desteklediğini bulmuş ve bunu farklı yaşam tarzlarının farklı kast sınıflarındaki insanların temel özelliklerine uyduğunu ileri sürerek göstermiştir. Benzer biçimde, Ellemers, Wilke ve van Knippenberg (1993) düşük statülü grupların üyeleri statülerin, insanların gruplara dağılımının meşru yöntemlerle sağlanması sonucu oluştuğuna inandıkları durumlarda, düşük statülü grupların üyelerinin, kendi düşük statülerini daha kabul edilir görüp düşük statülü grupla kendilerini daha fazla özdeşleştirdiklerini bulmuştur. Aynı zamanda düşük bir statünün bir gruba atfedilmesi meşru olmadığında, düşük statülü gruplardaki insanlar gruplarının konumundan memnun olmamakta ve diğer gruplara karşı rekabetçi bir tavır sergilemektedirler. Yapılan diğer çalışmalara göre, algılanan meşruluk yüksek statülü grupların üyelerini de etkilemektedir. Yüksek statülerinin meşru olmadığını düşünen yüksek statülü grupların üyeleri, düşük statülü grupların üyelerine karşı ayrımcılık girişimlerini daha az sergilemektedirler (Turner, 1999).

Hornsey ve arkadaşları (2003) güç farklılıklarının meşruluğuna yönelik yaptıkları deneysel çalışmalarda matematik öğrencilerinin, sosyal bilimler öğrencilerine

göre üniversitenin karar alma organında daha fazla veya daha az temsil edildiklerine ve bu gücün meşru olduğuna veya olmadığına inanmaları sağlanmıştır. Hem yüksek hem de düşük güce sahip grupların üyeleri güç hiyerarşisi meşru olduğunda, olmadığı duruma oranla, daha çok yanlılık göstermişlerdir. Sonuçta, uygulamaların meşru algılanmadığı durumlarda insanların diğer grupların üyelerine karşı daha yanlı davranma eğiliminde olduğu görülmüştür.

Jost ve arkadaşları (2005) statükoyu meşrulaştırmaya ve mevcut sosyal düzenin meşruluğunu desteklemeye hizmet eden ideolojik süreçler olarak betimledikleri kalıpyargıların, sistemi meşrulaştırma üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla bir çalışma düzenlemişlerdir. Bu çalışmada yüksek statülü gruplar bireyci ve başarı yönelimli sunularak, düşük statülü gruplar ise toplulukçu ve ilişki yönelimli olarak sunularak bütüncü kalıpyargıların sistemi meşrulaştırmadaki rolü incelenmiştir. Çalışma Kuzey ve Güney İtalya'dan üniversite öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yarısı kendini Kuzeyli (yüksek statülü) olarak tanımlarken, diğer yarısı da Güneyli (düşük statülü) olarak tanımlamıştır. Katılımcılardan kişilik özelliklerini, sisteme yönelik algılarını ve ekonomik sistemi meşrulaştırmaya yönelik bireysel farklılıkları belirten ölçümler alınmıştır. Bireyci (zeki, hırslı, yeterli gibi) ve toplulukçu (duygusal, dürüst, mutlu gibi) özellikler çeşitli sıfatlarla değerlendirilirken, sisteme yönelik meşruluk algılarının değerlendirilmesinde, katılımcılardan iki grup arasındaki sosyoekonomik statü farklılıklarını ne kadar fazla algıladıklarını belirtmeleri istenmiştir. Ayrıca katılımcılara sosyal ve ekonomik statü farklılıklarını ne kadar meşru ve değişmez algıladıkları sorulmuştur ("Sizce Kuzeylilerle Güneyliler arasındaki sosyoekonomik statü farklılıkları ne kadar meşrudur?" gibi). Son olarak katılımcıların ekonomik eşitsizliklerin gerekliliğine, meşruluğuna ve adil olmasına ilişkin ideolojik inançları değerlendirilmiştir. Sonuçta bu

bütünleyici kalıpyargıların grupların yüksek ve düşük statülü algılanmasına yönelik yüksek derecede bir fikirbirliğini yansıttıkları, sistemi meşrulaştırma güduları sürekli veya geçici olarak aktive edildiğinde bu kalıpyargıların daha güçlü etkilere sahip olduğu, bu kalıpyargıların mevcut sosyal sistemin meşru algılanmasına hizmet ettiği görülmüştür. Dinsel ve etnik kalıpyargıların İtalya, İngiltere ve İsrail’de bütünleyici kalıpyargıların sistemi meşrulaştırma fonksiyonlarının birbirine yakın olduğu ve ayrı toplumlarda benzer statüde olanların farklı gruplara yönelik kalıpyargı içeriklerinin önemli benzerlikler sergiledikleri bulunmuştur.

I.1.4. Sistemi Meşrulaştırma Açısından İçgrup ve Dışgrup Yanlılığı

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı’nın temel amaçlarından biri, düşük statülü grupların üyeleri arasındaki dışgrup yanlılığına açıklama getirmektir (Jost ve Banaji, 1994). Sistemi Meşrulaştırma Kuramı’na göre, hem düşük hem de yüksek statülü grupların üyeleri var olan sosyal sistemi pekiştiren ve meşru kılan düşünceler, duygular ve davranışlarla ilgilenmektedirler. Bu doğrultuda dışgrup yanlılığı gruplar arasındaki eşitsizliği meşrulaştıran bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışgrup yanlılığı bilişsel, duygusal ve davranışsal terimlerle tanımlanmıştır (Jost, Pelham ve Carvallo, 2002) ve dışgrup yanlılığının, bir grubun üyelerinin, diğer grupların üyelerini kendi gruplarına tercih ettiklerinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Dışgrup yanlılığı Sosyal Kimlik Kuramı’na göre uzlaşımsal ayrımcılığa, Sistemi Meşrulaştırma Kuramı’na göre ise sistemi meşrulaştırmaya neden olmaktadır. Uzlaşımsal ayrımcılık ve sistemi meşrulaştırma arasındaki farklılık; Sosyal Kimlik Kuramı’na göre grup üyeleri “pasif” olarak durağan ve meşru statü farklılıklarını yansıtmaktadır; Oysa Sistemi Meşrulaştırma Kuramı’na göre grup üyeleri “aktif” olarak statü farklılıklarını meşrulaştırıp desteklemektedirler (Jost, Banaji ve Nosek, 2004).

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı özellikle, düşük statülü grup üyelerinin, ilgili sosyal sistemleri aktif olarak nasıl desteklediklerini, koruduklarını, meşrulaştırdıklarını ve böylece sistemin devamlılığını nasıl sağladıklarını göstermeye çalışmaktadır.

Jost ve Banaji (1994) içgrup ve dışgrup yanlılığı kavramları ile eşitsizliğin içselleştirilmesi fenomenini incelemiştir. Bu bağlamda araştırmacılar Sistemi Meşrulaştırma Kuramı açısından düşük statülü gruplarda görülen dışgrup yanlılığının ve yüksek statülü gruplarda görülen içgrup yanlılığının sisteme yönelik ideolojik desteğin bir ürünü olduğunu ve buna katkı sağladığını belirtmişlerdir. Buradan yola çıkarak düşük statülü grupların üyelerinin gerek doğrudan alınan ölçümlerde gerekse örtük ölçümlerde dışgrup yanlılığı sergiledikleri iddia edilmektedir. Bu doğrultuda sistemi meşrulaştırma perspektifine göre dışgrup yanlılığı, bireyin veya grubun çıkarlarına veya saygısına zarar verse bile, eşitsizliği eleştirmek ve çözmek yerine, bunu desteklemek ve güçlendirmek için kullandıkları bir inanç ve sosyal yargılama şekli olarak belirtilmiştir (Jost ve ark., 2001; Jost, Pelham ve Carvallo, 2002).

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı içgrup yanlılığı ve dışgrup yanlılığı kavramlarını özellikle sosyoekonomik statü farklılıkları üzerinde durarak açıklama yoluna gitmiştir (Jost, 1995; Major, 1994). Bu bağlamda içgrup statülerinin sosyoekonomik başarıya bağlı olarak işlediği belirtilmiştir. Sosyoekonomik farklılıkların değişimlenmesine dayanarak Jost ve Burgess (2000) tarafından Maryland Üniversitesi öğrencileri (düşük başarı koşulu) ile buna dışgrup olan Virginia Üniversitesi öğrencileri katılımıyla yapılan çalışmada, yüksek başarı koşuluna atanan insanlar içgrup yanlılığı sergilerken düşük başarı koşuluna atanan insanların dışgrup yanlılığı sergiledikleri görülmüştür.

Sosyal statü farklılıklarına dayanarak içgrup ve dışgrup etkilerini değerlendiren diğer bir çalışma Jost (2001) tarafından Yale Üniversitesi öğrencileri ve Stanford

Üniversitesi öğrencileri katılımıyla yapılmıştır. Araştırmada Yale Üniversitesi öğrencilerinden içgrup üyelerinin neden Standford Üniversitesi mezunlarından (dışgrup) daha başarılı veya başarısız olduklarına ilişkin açık uçlu soruları yanıtlamaları istenmiştir. Yale Üniversitesi öğrencilerinin yüksek sosyoekonomik başarı koşuluna atandıklarında içgruba yönelik yaptıkları açıklamalar oldukça olumluyken, dışgruba yönelik yaptıkları açıklamaların olumsuz olduğu görülmüştür. Yale Üniversitesi öğrencileri düşük sosyoekonomik başarı koşuluna atandıklarında sonuçlar oldukça değişmiştir. Bu durumda içgruba yönelik açıklamalar genellikle olumsuzken dışgruba yönelik açıklamaların oldukça olumlu olduğu görülmüştür. Sonuçta genel bir kural olarak, yüksek başarı koşuluna atanmak insanların içgrup yanlılığı sergilemelerine yol açarken düşük başarı koşuluna atanmak insanların dışgrup yanlılığı sergilemelerine yol açmıştır.

Statü farklılıkları ile içgrup-dışgrup arasındaki ilişkileri gösteren diğer bir çalışma da Skevington (1981) tarafından yapılmıştır. Buna göre, statü bakımından farklılıklar gösteren profesyonel hemşire gruplarında, gruplar arası ilişkiler sınanmış ve düşük statülü grup üyelerinin diğer grubu daha *zeki, hırslı, sorumlu, organize ve güvenli* olarak değerlendirirken dışgruba oranla kendi gruplarını daha *neşeli, düşünceli, mutlu ve pratik* olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

Jost, Banaji ve Nosek (2004) çalışmalarında, eşcinsellerin ve heteroseksüellerin, liberal ideolojilere karşı muhafazakâr ideolojileri desteklemeye yönelik örtük iç ve dış grup yanlılıklarını değerlendirmişlerdir. Muhafazakâr ideolojilere verilen destek, heteroseksüel katılımcılar arasında, içgrup yanlılığının artması ile ilişkili bulunurken, eşcinsel katılımcılar açısından içgrup yanlılığının azalması ve dışgrup yanlılığının artması ile ilişkili bulunmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi sistemi meşrulaştırma süreçleri hem bilinç düzeyinde (ölçeklere verilen tepkiler) hem de bilinçdışı düzeyde (tepki süresi ve diğer dolaylı ölçümler) işlemektedir. İnsanlar statükoya ayrıcalıklar tanıdıklarının ve değişime karşı dirençli olduklarının farkında olmayabilmektedirler. Yapılan grup temelli bir çalışmada, belirli hedeflerin kişinin farkındalığı dışında aktive edilebileceği ve bu hedeflerin bireyin davranışını yönlendirebileceği gösterilmiştir. Örneğin *kazanmak*, *yarışmak*, *çabalamak*, *ulaşmak* veya *hakim olmak* gibi olumlu kelimelere maruz kalan öğrencilerin, *bina*, *temel* veya *kaplumbağa* gibi nötr kelimelere maruz kalan öğrencilere göre, bir kelime yapbozunda daha yüksek düzeyde başarı gösterdikleri görülmüştür. *Yardımsever*, *işbirliği*, *toleranslı* ve *adil* gibi kelimelere maruz kalan öğrencilerin ise *azimli*, *anahtar*, *öncülük*, *dağ* ve *zebra* gibi nötr kelimelere maruz kalanlara oranla rekabetçi bir kaynak paylaşımı oyununda daha işbirliğine dayalı davrandıkları görülmüştür (Bargh ve Chartrand, 1999; Bargh ve ark., 2001).

Dışgrup yanlılığına yönelik örtük ölçümlerin alındığı bir dizi çalışmada (Jost, Pelham ve Carvallo, 2002) sistemi meşrulaştırmanın bilinçdışı bir formu olan statü eşitsizliklerinin içselleştirilmesi araştırılmıştır. İlk çalışmada Örtük İlişkiler Testi (Implicit Association Test) kullanılarak, Stanford Üniversitesi öğrencileri (yüksek statülü grup) ile San Jose Üniversitesi öğrencileri (düşük statülü grup) arasındaki statü farklılıkları sınanmıştır. Her iki grubun da Stanford grubu ile ilgili *başarılı*, *zeki*, *hırslı* gibi akademik kalıpyargılara ve San Jose grubu ile ilgili *arkadaş canlısı*, *şık*, *eğlenceyi seven* gibi eğitim dışı kalıpyargılara daha hızlı tepkiler verdikleri gözlenmiştir. Örtük içgrup ve dışgrup yanlılığına ilişkin duygu ölçümü almak için içgrup ve dışgrup uyaranları *zafer*, *içtenlik*, *altın* gibi hoşça giden kelimelerle veya *zehir*, *kir*, *ızdırap* gibi hoşça gitmeyen kelimelerle eşleştirilmiştir. Sonuçta Stanford Üniversitesi öğrencilerinin (yüksek statülü grup) içgrup

yanlılığı sergiledikleri bulunurken, San Jose Üniversitesi öğrencilerinde (düşük statülü grup) bu etki görülmemiştir. Ayrıca benlik saygısı bakımından, San Jose öğrencilerinin Stanford grubuna yönelik dışgrup yanlılıkları ile Stanford öğrencilerinin benlik saygısı ölçümleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle örtük ölçümlerde, düşük statülü grup üyelerinin sergilediği dışgrup yanlılığı ile yüksek statülü grubun benlik saygısı arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. San Jose öğrencilerinin diğer gruba yönelik dışgrup yanlılığı ile benlik saygılarına ilişkin örtük ölçümler arasında ise negatif yönde bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Yani düşük statülü grup örtük biçimde dışgrup yanlılığı sergilerken, bu grubun üyelerinin benlik saygıları azalmaktadır. Düşük statülü grubun (San Jose) üyelerinin, yüksek statülü grubun üyelerine (Stanford) oranla, duygusal bilinçdışı tepkilerinde iki kat daha fazla bilinçdışı dışgrup yanlılığı sergiledikleri bulunmuş ve örtük kalıpyargıların içselleştirilmesinin de duygu ölçümünde dışgrup yanlılığını gösterdiği belirtilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak araştırmacılar düşük statülü grupların, kendi benlik saygıları aleyhine bile olsa, örtük olarak dışgrup yanlılığı sergilediklerini ve bunun bilinçdışı düzeyde aşağılanmanın içselleştirilmesine kanıt olduğunu belirtmişlerdir (Nosek ve ark., 2002).

Jost ve arkadaşları (2002) dezavantajlı grupların üyelerinin dışgrup yanlılığı gösterip göstermediklerini örtük ölçümlerle anlamaya çalışmışlardır. Bunun için UCLA öğrencilerinden Amerika'da doğmuş Latin Amerikalı, Asyalı Amerikalı ve Beyaz Amerikalı öğrencilerden bir tanışma çalışmasına kayıt yaptırmaları istenmiştir. Öğrencilere çalışmayı birlikte yürütecekleri bir çalışma arkadaşı seçmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bunun için öğrencilere çalışma saatlerini ve isimlerini yazacakları sahte kayıt formları verilmiştir. Her bir formda Latin Amerikalı, Asyalı Amerikalı ve Beyaz Amerikalı öğrencilerin, farklı el yazılarıyla yazılmış, adları bulunmaktadır. Öğrencilerden kendilerine

uygun saatleri belirleyip o saatlere denk gelen çalışma arkadaşının adının yanına kendi isimlerini yazmaları istenmiştir. Latin Amerikalı, Asyalı Amerikalı ve Beyaz Amerikalı öğrencilerin hepsinin kendi isimlerini, Beyaz Amerikalı öğrencilerinin isimlerinin yanına yazdıkları görülmüştür. Araştırmacılar bu durumu, sosyal olarak dezavantajlı konumda olan grupların üyelerinin (Latin ve Asyalı Amerikalılar) daha avantajlı grupların üyelerini yani yüksek statülü dışgrubu (Beyazlar) tercih ettiklerini gösterdiğini belirtmişlerdir.

Jost ve arkadaşları (2002) cinsiyetler arası statü farklılıklarını araştırmak amacı ile internetten elde edilen doğum kayıtlarını kullanmışlardır. Ebeveynlerin, erkek bebeklerine babalarının ilk harfleri ile başlayan isimler koyma oranı, kız bebeklerine annelerinin ilk harfleri ile başlayan isimler verme oranından iki kat fazla bulunmuştur. Buna ek olarak, ebeveynler yerel gazetelerde kız çocuklarına oranla erkek çocuklarının doğum ilanlarını çok daha fazla vermektedir. Çocuklara isim verme ve doğum ilanları iki sıradan olay gibi görünseler de, sonuçları itibariyle kadın ve erkeklerin erkek bebeklere kız bebeklerden çok daha fazla değer vermeleri ile cinsiyet eşitsizliğini sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Araştırmacılar bu çalışmadan elde edilen bulguların düşük statülü grupların biliş, duygu ve davranış açılarından da örtük ve bilinçdışı düzeylerde de dışgrup yanlılığı gösterdiğini destekler niteliktedir (Jost, Pelham ve Carvallo, 2002).

Bir başka çalışmada (Ashburn-Nardo, Knowles ve Monteith, 2003) Afrika kökenli Amerikalılara ve Avrupa kökenli Amerikalılara eşitliğe karşı olma alt ölçeği uygulanmıştır. Sonuçta eşitsizliğe destek veren Afrika kökenli Amerikalıların, örtük ilişkiler testinde Beyaz yanlısı ve Siyah karşıtı skorlar elde ettikleri bulunmuştur. Bu bulgu da dezavantajlı grupların üyeleri arasında görülen ve eşitsizliğin içselleştirilmesinin diğer bir formu olan örtük dışgrup yanlılığına yönelik bir kanıt olarak yorumlanmıştır.

Uhlmann ve arkadaşları (2002) örtük dışgrup yanlılığına ilişkin Amerika kökenli İspanyollar ve Şilililerle, kendi etnik içgruplarına ve içgruplarındaki altgruplara yönelik tutumlarını ölçerek iki deneysel çalışma yapmışlardır. Örtük tutumları sınıandığında, hem Amerika kökenli İspanyollar hem de Şilililer etnik içgruplarında daha beyaz tenli olanlara (Blanco), ten rengi daha koyu olanlara oranla (Moreno) daha güçlü tercihler sergilemişlerdir. Buna göre, avantajlı grupların üyeleri (Avrupa kökenli Amerikalılar, heteroseksüeller vb) daha az avantajlı gruplara yönelik nadiren örtük yanlılık sergilerken, dezavantajlı grupların üyeleri (Afrika kökenli Amerikalılar, eşcinseller vb) genellikle daha avantajlı olan gruplara yönelik tercihlerde bulunmaktadır.

Gruplar arası statü farklılıklarının örtük önyargılar üzerinde bir etkisinin olup olmadığını test etmek amacıyla Henry ve Hardin (2006), bu doğrultuda iki deneysel çalışma yapmışlardır. İlk çalışmada Amerika' daki Beyazlar ve Zencilerle, ikinci çalışmada ise Lübnan'daki Müslümanlar ve Hristiyanlarla çalışmışlardır. Sonuçta gruplar arası etkileşimin düşük statülü gruplar açısından örtük önyargıları azalttığı görülmüştür. Diğer yandan, avantajlı grupların üyelerinin tutumlarını dezavantajlı dışgrup arkadaşlarına uydurmalarına oranla, dezavantajlı grupların üyelerinin (Chicago'daki zencilerin ve Lübnan'daki Müslümanların) tutumlarını avantajlı dışgrup arkadaşlarına (Beyazlar ve Hristiyanlar) daha çok uydurdıkları bulunmuştur.

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre, sisteme yönelik algılanan meşruluk arttığında yüksek statülü gruplarda içgrup yanlılığı artarken, düşük statülü gruplarda ise dışgrup yanlılığı artmaktadır. Jost ve Burgess (2000), daha önce söz edilen ilk çalışmalarında, algılanan sosyoekonomik farklılıkları içgrup (Maryland Üniversitesi öğrencileri) ve dışgrup (Virginia Üniversitesi öğrencileri) arasında manipüle etmişlerdir. Buradan aldıkları ölçümlerle bu farklılıkların ne kadar adil ve meşru algılandığını

değerlendirmişlerdir. Sonuçta iddia edildiği gibi, yüksek statülü grupta algılanan meşruluk arttıkça içgrup yanlılığı da artmıştır. Düşük statülü grupta ise algılanan meşruiyet arttıkça içgrup yanlılığı azalmış ve buna karşılık dışgrup yanlılığı artmıştır.

Jost (2001) sistemi meşru algılamının genelde yüksek statülü gruplar açısından içgrup yanlılığının artması ve düşük statülü grupların üyeleri açısından da dışgrup yanlılığın artması ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Jost ve Thompson (2000) ekonomik eşitsizliğin kaçınılmaz ve meşru olduğunu ileri sürdükleri ekonomik sistemi meşrulaştırmayı ölçmek için bir ölçek geliştirmişlerdir. Jost ve arkadaşları (2003a) bu ölçeği Kuzeyli İtalyanlar (yüksek statü) ve Güneyli İtalyanlara (düşük statü) içgrup ve dışgrup yanlılığı bağlamında uygulamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre sistemi meşrulaştırmadaki artış, Kuzeyli İtalyanlar açısından içgrup yanlılığındaki artış ilişkili bulunurken, Güneyli İtalyanlar açısından dışgrup yanlılığındaki artışla ilişkili bulunmuştur.

1.1.5. Sistemi Meşrulaştırma İdeolojilerinin Türleri

İdeolojilerin istikrarlı, tutarlı, mantıklı ve bireysel dünya algılarına dayanan inanç yapıları oldukları görüşünün aksine, ideolojiler sürekli veya geçici sosyal ilişkilerin gerektirdiği durumlarda önemli derecede değişebilmektedir (Jost, 2006; Jost ve Jost, 2007). İdeolojik değerler ve düşünceler insanların etrafını çevreleyen bireyler ve gruplar tarafından belirli derecelerde etkilenmektedir. Ayrıca ideolojik inançların sosyal etki süreçlerine bağlı olmaları bunların yanlış veya geçersiz olmaları anlamına gelmemektedir (Jost, 2006).

Araştırmacılar (Jost ve ark., 2003; Jost ve Thompson, 2000; Sidanius ve Pratto, 1999), insanların statükoyu meşrulaştırmalarına yönelik bir grup ideoloji belirlemişlerdir. Bunlar daha çok Amerikan toplumuna göre belirlenen Protestan iş etiği (Protestant work ethic), meritokratik ideoloji, adil pazar-piyasa ideolojisi (fair market ideology), ekonomik

sistemi meşrulaştırma, adil dünya inancı, güç aralığı (power distance), sosyal baskınlık yönelimi, eşitliğe karşı olma (opposition to equality), sağ kanat otoriterliği ve politik muhafazakârlık gibi ideolojilerdir. Bunlardan bazıları tamamen sosyal ve kültürel meselelere dayanırken bir kısmı ekonomik konularla ilgilidir. Birbirleriyle ilişkili olan bu inanç sistemleri mevcut sosyal düzenlemeleri meşrulaştırmaya hizmet etmektedirler.

Sistemi meşrulaştırma ideolojilerini kısaca özetlemek gerekirse, Protestan iş etiği insanların çok çalışmak ve boş zaman aktivitelerinden kaçınmak için ahlaki bir sorumluluğa sahip olduklarını, çok çalışmanın bir erdem ve ödül olduğunu savunmaktadır (Jost ve Hunyady, 2002). Meritokratik ideolojiye göre, sistem bireysel yeteneği ve güdülenmeyi ödüllendirmektedir. Bu nedenle başarı kişisel hak etmenin bir göstergesidir (Jost ve ark., 2003). Adil pazar ideolojisi piyasa temelli prosedürlerin ve sonuçların tek başına yeterli olmadığını fakat tabiatında adil, haklı ve meşru olmanın bulunduğunu ileri sürmektedir (Jost ve ark., 2003). Ekonomik sistemi meşrulaştırma ise ekonomik eşitsizliklerin doğal, kaçınılmaz ve meşru olduğunu ileri sürerek, ekonomik sonuçların adil olduklarına ve hak edildiklerine vurgu yapmaktadır (Jost ve Thompson, 2000). Güç aralığı ideolojisine göre, eşitsizlik sosyal düzenin doğal ve arzulanan bir özelliğidir. Bu bağlamda büyük güç farklılıkları kabul edilebilir ve meşrudur (Jost ve ark., 2003). Eşitliğe karşı olma, sosyal ve ekonomik eşitliğin artmasının mümkün ve arzu edilir bir şey olmadığını hatta bunun toplum için zararlı olduğunu ileri sürmektedir (Jost ve Thompson, 2000; Kluegel ve Smith, 1986). Sağ kanat otoriterliği ideolojisi insanların gelenekleri ve varolan otoriteleri takip etmelerinin gerekli olduğunu ve asi fikirlerden uzak durmaları gerektiğini savunmaktadır (Altemeyer, 1998; Jost ve ark., 2003). Politik muhafazakarlık, toplumdaki geleneksel kurumların korunması gerektiğini, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin kabul edilebilir ve doğal olduğunu belirtmektedir (Jost ve ark., 2003). Diğer iki sistemi

meşrulaştırma ideolojisi, Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nın temellerini oluşturan kuramların dayandığı, adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimidir. Adil dünya inancına göre insanlar neyi hak ederlerse onu alırlar ve ne alırlarsa onu hak etmişlerdir. Sonuç olarak “olan” zaten “olması gereken”dir (Lerner, 1980; Jost ve Burgess, 2000). Sosyal baskınlık yönelimi ise bazı grupların diğerlerinden üstün olduğunu ve grup temelli hiyerarşinin iyi bir şey olduğunu savunmaktadır (Jost ve Thompson, 2000; Sidanius ve Pratto, 1999). Bu iki ideolojinin dayandığı kuramlar ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

İdeolojik değerler ve düşünceler, mevcut sosyal sistemleri meşrulaştırmaya hizmet etme açısından farklılaşmaktadır (Jost ve Hunyady, 2005). Örneğin, muhafazakar ideoloji tipik olarak toplumsal statükonun korunmasına yardımcı olmaktadır oysa ki liberal, radikal ve ilerici ideolojiler genellikle statükoyu revize etmeye çalışmaktadır (Jost ve ark., 2003a, b; Jost, Banaji ve Nosek, 2004; Smith, Jost ve Vijay, 2008). Bununla tutarlı olarak Jost, Nosek ve Gosling (2008) öğrencilerden oluşan pek çok örneklemeden aldıkları verilerde, sistemi meşrulaştırma tutumlarının liberallere oranla muhafazakârlarda daha güçlü desteklendiğini bulmuşlardır. Kişilerin muhafazakârlıklarına ilişkin verdikleri bilgiler Kay ve Jost'un (2003) Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği ile Jost ve Thompson'un (2000) Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği ile oldukça güçlü korelasyona sahip bulunmuştur.

I.1.6. İdeolojik Çelişkinin Azaltılması

İdeolojik çelişkileri azaltma bağlamında Jost ve arkadaşları (2003b) avantajlı grupların üyelerine oranla dezavantajlı grupların üyelerinin daha çok sistemi meşrulaştırma sergilediklerini ileri sürmektedir. Özellikle toplumda sosyal ve ekonomik eşitsizlikler daha çarpıcı olduğunda düşük statülü grupların üyelerinin sistemi meşrulaştırma ile daha çok

ilgilendiklerini iddia eden Glick ve Fiske (2001) cinsiyet araştırmaları üzerinde durmuşlardır. Düşmanlık ve Hayırseverlik altölçeklerinin de bulunduğu Çelişik Cinsiyetçilik Envanteri (The Ambivalent Sexism Inventory) 19 farklı ülkeden kadın ve erkeklere uygulanmıştır. Ülke düzeyinde ortalama puanların cinsiyet gelişimi indeksleri (kadınların eğitimi, uzun ömürlü olmaları ve erkeklere oranla yaşam standartları) ve cinsiyetin güçlendirilmesi (kadınların iş alanında ve devlet kademesinde görünüşleri) ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Kadınların dezavantajlı konumda oldukları toplumlarda kadınlara yönelik cinsiyetçiliği (özellikle hayırseverlik formlarında) destekledikleri bulunmuştur. Diğer yandan araştırmacılar bu bulgular ışığında, kadın ve erkekler arasındaki cinsiyetçilik skorlarına dayanarak tüm dünyada varolan uzlaşım sal ideolojilerin cinsiyet eşitsizliklerini rasyonalize ettiklerini ileri sürmüşlerdir.

Jost ve arkadaşları (2003) toplumdaki dezavantajlı grupların üyelerinin avantajlı grup üyelerine oranla sistemi daha çok meşrulaştırdıkları hipotezini test etmek amacı ile Amerika'da ulusal çapta yapılan beş surveyden elde edilen bulguları değerlendirmişlerdir. İlk çalışmada eğitim ve gelir düzeyi düşük bireylere ve Afrika kökenli Amerikalılara basında hükümet aleyhine çıkan eleştirilere ve vatandaşların hükümet karşıtı söylemlerine getirilen kısıtlamaları onaylayıp onaylamadıkları sorulmuştur. Sonuçta eğitim ve gelir düzeyleri düşük olanların ve Afrika kökenli Amerikalıların politik özgürlüğe yönelik sınırlamalara daha fazla destek verdikleri bulunmuştur. İkinci çalışma düşük gelirli Latinlerin, yüksek gelirli Latinlere oranla, devlet yetkililerine daha çok güvendiklerini ve devletin herkesin yararına çalıştığına inandıklarını göstermektedir. Üçüncü çalışmanın sonuçlarına göre düşük gelirli katılımcılar, yüksek gelirli katılımcılara oranla, gelirlerdeki büyük farklılıkların insanların daha çalışkan olması ve bireysel çabaya teşvik için gerekli olduğuna daha çok inanmaktadır. Dördüncü çalışmada güneyde yaşayan Afrika kökenli

Amerikalıların, kuzeyde yaşayanlara göre, düşük gelirlere sahip olmalarına rağmen meritokratik inanç sistemlerini daha çok destekledikleri bulunmuştur. Son çalışmada ise düşük gelirlilerin ve Afrika kökenli Amerikalıların ekonomik eşitsizliğin meşru ve gerekli olduğuna inandıkları görülmüştür. Çoğu durumda eğitim ve diğer değişkenler kontrol edildiği halde bu etkilerin oldukça anlamlı olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, toplumda en dezavantajlı konumda olanların aslında sisteme en güçlü ideolojik desteği sağlayan kesim olduğu görülmektedir (Jost ve Hunyady, 2002).

I.1.7. Sistemi Meşrulaştırma İdeolojilerinin Etkileri

Sosyal psikolojik bakış açısından, sistemi meşrulaştırmanın hem avantajlı hem de dezavantajlı yönleri vardır (Jost ve Hunyady, 2002). Sistemi meşrulaştırma genel olarak, statükoyu rasyonalize eden veya meşru kılan inanç sistemleri kabul edildiğinde, insanların sosyal eşitsizliklere bağlı duygusal çatışmalarını azaltıp kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayarak rahatlatıcı bir işlev görmektedir (Wakslak ve ark., 2006; Jost ve ark., 2003; Chen ve Tyler, 2001; Kluegel ve Smith, 1986). Grup statülerine ilişkin farklılıklar açısından sistemi meşrulaştırma ideolojileri duygudurum, özsaygı, öznel iyi olma, içgrup-dışgrup yanlılığı, otoritelere ilişkin meşruluk algıları ve sosyal değişime ilişkin çeşitli değişkenleri olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir (Jost ve Hunyady, 2005).

Eşitsizliğin fazla olduğu sosyal sistemlerde, sistemin hem avantajlı hem de dezavantajlı kıldığı insanların duygusal rahatsızlık yaşama riski bulunmaktadır. Bununla birlikte, avantajlı ve dezavantajlı grupların üyeleri farklı türde rahatsızlık yaşamakta ve bu rahatsızlıkla baş etmede farklı sistemi meşrulaştırma süreçleri kullanmaktadırlar (Jost ve Hunyady, 2005). Güçlü olanlar, dezavantajlılar üzerinde sahip oldukları gücü hak etmediklerine inanıyorlarsa, suçluluk duygusu yaşayabilmektedirler. Örneğin, Avrupa

kökenli Amerikalılar, grup üyesi arkadaşlarının Afrika kökenli Amerikalılara yönelik önyargılı ve ayrımcı hareketleri ile karşılaştıklarında suçluluk ve çelişki yaşamaktadırlar (Jost ve ark., 2001; Spears, Jetten ve Doosje, 2001). Benzer şekilde, kendilerine cinsiyetleri nedeniyle sahip oldukları ayrıcalıklar hatırlatıldığında, erkeklerde suçluluk duygusunun arttığı ve öznel iyi olmanın azaldığı görülmüştür (Branscombe, 1998). Bu suçluluk duygularını hafifletmek, vicdanlarını rahatlatmak ve sistemdeki eşitsizlikten kaynaklanan çelişkiyi azaltmak için insanlar kendi avantajlı durumlarını rasyonelleştirirken dezavantajlıları da küçümsemektedirler (Chen ve Tyler, 2001; Jost ve Hunyady, 2005).

Avantajlı grupların üyeleri açısından eşitliğe karşı olmanın benlik saygısı ile pozitif yönde, depresyon ve nevroz ile negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Dezavantajlı grupların üyeleri açısından ise bunun aksine benlik saygısı ile negatif yönde, depresyon ve nevroz ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Jost ve Thompson, 2000; O'Brien ve Major, 2005). Bu nedenle, sistemi meşrulaştırma ile ilgilenmek dezavantajlı grupların üyeleri için kısa süreli olarak olumlu duygusal sonuçlar doğurabilirken uzun dönemde zararlı sonuçlara neden olabilmektedir (Blasi ve Jost, 2006).

Avantajlı grupların üyeleri için sistemi meşrulaştırma ideolojileri bireysel ve kolektif suçluluğu azaltma olanağı da sağlamaktadır (Branscombe, Doosje ve McGarty, 2002). Sistemi meşrulaştırma araştırmacıları insanların, ister avantajlı ister dezavantajlı olsunlar, bilişsel ve duygusal tutarsızlığı azaltıp kendi durumları hakkında daha iyi hissetmek için daha önce sözü edilen meritokratik inançları ve diğer sistemi meşrulaştırma ideolojilerini kullandıklarını da belirtmişlerdir (Glick ve Fiske, 2001; Jost ve Hunyady, 2002; Jost, Pelham ve Carvallo, 2002).

Jost ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan bir çalışmada meritokratik ideolojiyi daha fazla destekleyen insanların işleriyle, maddi durumlarıyla ve genel

yaşamlarıyla ilgili daha fazla memnuniyet bildirdikleri gösterilmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların sosyodemografik değişkenleri (ırk ve sosyoekonomik durum), ekonomik eşitsizliğin meşrulaştırılmasından memnun olma düzeyleri ve meritokrasi ile ilgili ideolojik inançları incelenmiştir. Sonuçta iki önemli etki elde etmişlerdir. İlk olarak, Afrika kökenli Amerikalılar ve düşük sosyoekonomik durumdaki insanlar, diğer insanlara oranla, sosyoekonomik farklılıkları görece daha gerekli ve meşru görmektedirler. Araştırmacılar bunun nedenini, bu insanların çelişkiyi azaltmaya ve pozitif duyguları oluşturmaya yönelik daha çok gereksinim duymalarıyla açıklamaktadır. İkinci olarak, meritokratik ideolojiyi desteklemek tüm katılımcılar açısından yaşamdan memnun olma ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Buna göre çalışkan olmanın, yeteneğin ve güdülenmenin başarı getireceğine inanan çoğu insan, zengin veya fakir olsalar da, kendi ekonomik durumlarına yönelik daha fazla memnuniyet bildirmiştir.

Rankin, Jost ve Waslak (2009) sistemi meşrulaştırmanın rahatlatıcı fonksiyonunu ırksal gruplar açısından değerlendirmek amacıyla Amerika'da düşük gelir düzeyine sahip katılımcılar açısından sistemi meşrulaştırma, dindarlık ve öznel iyi olma arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Buna göre, statükoya verilen ideolojik desteğin belirli varoluşsal ve psikolojik yararları olduğunu fakat bunların ırksal gruplar arasında eşit dağılım göstermediğini iddia etmektedirler. Sonuçlara göre dindarlığın genelde öznel iyi olma ile pozitif ilişkili olduğu fakat sistemi meşrulaştırma ile iyi olma arasındaki ilişkinin ırksal grup üyeliğine göre değiştiği görülmüştür. Düşük gelirli Avrupa kökenli Amerikalılar için sistemi meşrulaştırmaya ideolojik olarak güçlü destek vermenin pozitif duygularda artışla, negatif duygularda azalmayla ve yaşamdan memnun olma ve öznel güvenlik duygusu gibi pek çok varoluşsal faydayla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu çalışmanın bulguları da sistemi meşrulaştırmanın kişisel kontrole yönelik psikolojik

ihtiyaçları karşıladığı ve hafifletici bir fonksiyona sahip olduğu görüşü ile tutarlıdır. Buna karşın bu etkiler Afrika kökenli Amerikalılar için tam tersi yönde bulunmuştur. Özetle dindarlığa bağlı psikolojik faydalar her iki ırksal grup için de geçerliken, sistemi meşrulaştırmanın faydaları ırksal gruplar arasında eşit dağılım sergilememektedir.

Haines ve Jost (2000) daha önce ayrıntılı olarak anlatılan Hunter Üniversitesi öğrencileri ve Brooklyn Üniversitesi öğrencilerinin katılımıyla yaptıkları çalışmalarında farklı statülerdeki gruplar arasındaki güç farklılıklarını meşrulaştırmada, meşru olmayan bir açıklamanın meşru bir açıklama kadar etkili olabileceğini göstermişlerdir. Güçsüz bir grubun üyeleri güç farklılıklarına ilişkin meşru olmayan bir açıklama yapıldığı durumda, hiç açıklama yapılmayan duruma oranla, kendilerini daha iyi hissetmiş ve güçlü dışgrubu daha olumlu gördüklerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar toplumda güç kaynaklarını ellerinde tutanların davranışlarını anlamada meşrulaştırma ihtiyaçlarının önemine vurgu yapmaktadır.

I.1.8. Sistemi Meşrulaştırma ve Yardım Etme Davranışı

İnsanlar statükoyu meşrulaştırabildiklerinde, örneğin bir açıklama yapıldığında, mevcut durumu meşru kabul etmekte ve değiştirmeye çalışmamaktadırlar (Wakslak ve ark., 2007). Güç farklılıklarına ilişkin açıklama yapmak bu farklılıkları daha istikrarlı ve güvenli kılmaktadır. Bu bağlamda, güçsüz olanlar her şeyi olduğu gibi kabul etmekte ve böylece güç kaynaklarını ellerinde bulunduranların da güçsüz olanların değişime yönelik kışkırtmalar yapmalarından korkmalarına gerek kalmamaktadır. Bu nedenle hiçbir açıklama yapılmadığında, güçlülerin konumu daha önemsiz ve güvensiz olmaktadır (Smith, Jost ve Vijay, 2008). İnsanların sistemi meşru algılama düzeylerinin dezavantajlı grup üyelerine yardım edip etmeyeceklerini etkilediğini gösteren bazı bulgular vardır.

Montada, Schmitt ve Dalbert (1986) bireylerin eşitsizlikle karşılaştıklarında gösterdikleri duygusal tepkilerin dezavantajlılara yardım edip etmeyeceklerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre belirli duygusal rahatsızlıkların, özellikle ölüm korkusunun, temel sosyal haklardan mahrum olanlara yardım etmede belirleyici olabileceği düşünülmektedir. Sistemi meşrulaştırma ideolojilerinin rahatlatıcı etkisinin bireylerin yaşadığı duygusal rahatsızlıkları azaltmakla birlikte, sosyal değişime ve kaynakların yeniden dağıtımına verilen desteğin geri çekilmesine neden olduğu da iddia edilmektedir (Jost ve Hunyady, 2005).

İnsanların mevcut sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri neden ve nasıl tolere ettiklerini anlamak amacıyla yapılan iki ayrı çalışmada (Wakslak ve ark., 2007) sistemi meşrulaştırmanın, duygusal rahatsızlığı ve dezavantajlılara yardım etme davranışına verilen desteği azalttığı hipotezleri sınanmıştır. Araştırmacılar ilk çalışmada katılımcılardan sistemi meşrulaştırma (eşitliğe karşı olma ve sosyal basınlık yönelimi), duygusal rahatsızlık (kızgınlık, varoluşsal suçluluk duygusu) ve dezavantajlılara yardım amaçlı politikalara verilen destek ile ilgili ölçümler alınmıştır. Ayrıca katılımcılardan yıllık aile gelirlerini 20.000 dolar ile 220.000 dolar arasında belirtmeleri istenmiştir. Böylece düşük ve yüksek statülü katılımcıların tepkileri karşılaştırılabildiği görülmüştür. Sonuçta, sistemi meşrulaştırmanın duygusal rahatsızlığın formları olan kızgınlığı ve varoluşsal suçluluğu azalttığı görülmüştür. Diğer yandan kızgınlığın dezavantajlılara yardım programlarına verilen desteği azaltması bakımından sistemi meşrulaştırmaya aracılık ettiği, varoluşsal suçluluğun bu etkiye sahip olmadığı bulunmuştur. İlk çalışmada avantajlı grupların üyelerinin (yüksek gelir grubunun), düşük gelir gruplarının üyelerine oranla, sistemi daha çok meşrulaştırdıkları görülmüştür, bu nedenle ikinci çalışmada avantajlı grupların üyelerinin tutumlarına odaklanılmıştır.

İkinci çalışmaya gelir ortalaması 100.000 dolar ve üzeri olan 120 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmada sistemi meşrulaştırmanın avantajlı sınıf üyelerinin duygusal rahatsızlıklarını ne şekilde azalttığını ve böylece diğer insanlara yardım etme güdülerini nasıl yok ettiğini anlamak için deneysel bir desen hazırlanmıştır. Bunun için avantajlı grup üyeleri düşük ve yüksek sistemi meşrulaştırma koşullarına seçkisiz olarak atanmıştır ve bu şekilde genel negatif duyguların, varoluşsal suçluluğun ve sistemi meşrulaştırma ideolojilerine verilen desteğin etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmadaki negatif duygular dört ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki negatif benlik ile ilgili olan *kendine kızma*, *kendine yönelik hayalkırıklığı yaşama* ve *kendinden bıkkına* gibi olumsuz benlik imajlarını içermektedir. İkinci başlık hoşnutluk olarak adlandırılmıştır ve *memnun*, *mutlu*, *enerjik*, *iyi*, *arkadaş canlısı*, *iyimser* gibi sıfatları içermektedir. Üçüncü başlık ise suçluluk şeklinde isimlendirilmiştir ve *suçluluk*, *utanç* ve *huzursuzluk* gibi maddeleri kapsamaktadır. Son bölüm *negatif*, *canı sıkın*, *kaygılı*, *gergin* ve *sinirli* gibi ifadeleri içeren anksiyete başlığı altında değerlendirilmiştir. Yardım aktivitelerine verilen desteği belirlemek için ise katılımcılara dezavantajlılara yardım için oluşturulan programları ne kadar destekledikleri, bu programlarda gönüllü çalışmayı ne kadar istedikleri ve bunlara ne kadar bağış yapmak istedikleri sorulmuştur. Uygulamada araştırmacılar sistemi meşrulaştırma kalıpyargılarını ve inançlarını arttırdığı ileri sürülen hikâyeler kullanmışlardır. Bu hikâyelerde kişilerin sonradan zengin olmalarına ilişkin başarıları anlatılmaktadır. Yüksek sistemi meşrulaştırma koşulunda katılımcılara bu öyküler sunulurken, düşük sistemi meşrulaştırma koşulunda mağdur olanları konu edinen hikâyeler kullanılmıştır. Bunların sonrasında katılımcılardan duygu ölçümü ve toplumsal hizmet programlarına destek vermeye yönelik ölçümler alınmıştır. Katılımcıların düşük sistemi meşrulaştırma koşuluna oranla, yüksek sistemi meşrulaştırma koşulunda genel

negatif duygular açısından daha az duygusal rahatsızlık belirtmeleri beklenmiştir. Sonuçlara göre sistemi meşrulaştırmanın yüksek olduğu koşulda katılımcılar sistemi daha meşru algıladıkça, genel negatif duygularının, kızgınlık duygularının ve dezavantajlılara yardım amaçlı programlara verdikleri desteğin azaldığı görülmüştür. Diğer yandan, ilk çalışmada olduğu gibi, kızgınlığın dezavantajlılara yardım programlarına verilen desteği azaltması bakımından sistemi meşrulaştırmaya aracılık ettiği fakat genel negatif duyguların bu etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Özetle, her iki çalışmada da kızgınlık duygusunun dezavantajlılara yardım amaçlı programlara verilen desteği azaltarak sistemin meşrulaştırılmasına aracılık ettiği görülmüştür. Araştırmacılar insanların bir dereceye kadar eşitsizlikleri önemsediklerini ve bunlardan rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin algılarını sürdürmek için insanların sistemdeki haksızlık ve eşitsizlikleri arttıracak değişikliklerle uğraşmadıklarını, bunun yerine bilişsel sistemlerinde gerçeği yansıtmayan düzenlemeler yaparak sistemin meşruluğuna yönelik algılarını sürdürdüklerini ve bunu da özellikle sistemi meşrulaştırma idolojilerini destekleyerek gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkarak araştırmacılar bu çalışmaların sonuçlarının sistemi meşrulaştırma ideolojilerinin rahatlatıcı etkilerine kanıt oluşturduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle sistemi meşrulaştırma insanların eşitsizlikler ve eşitsizliklerin sonuçları hakkında kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır.

Literatürde sistemi meşrulaştırma algılarına ilişkin bu bulgular ışığında, bu araştırmada sistemin meşruluğuna yönelik algıları düşük olan kişilerin, sistemin meşruluğuna ilişkin algıları yüksek olan bireylere oranla, dezavantajlı konumda olduğunu düşündükleri insanlara daha çok yardım etmeleri ve bu bağlamda gönüllü olarak sivil toplum kuruluşlarında daha çok çalışıyor olmaları beklenmektedir.

I.2. Sosyal Baskınlık Kuramı

İnsanların, grupların ve daha büyük ölçekte kültürlerin, milliyetlerin, devletlerin eşit olmadığı, aralarında adeta doğal bir hiyerarşinin olduğu ve bunun kaçınılmaz olduğu yönündeki yerleşik inançlar, çok değişik biçimleriyle Sosyal Baskınlık Kuramı'nın temel çerçevesini oluşturmaktadır (Sidanius, 1993). “Bazıları, diğerlerinden üstündür, bu zaten doğada da böyledir; Bazılarının üstte bazılarının altta olması doğaldır, herkes bir değildir; Daha üstün nitelikli olanların yönetmesi, bazılarının yönetilmesi doğaldır” biçiminde kalıp inanışlarla, insanlar ve gruplar arası hiyerarşiler meşrulaştırılmakta ve böylece genel olarak eşitsizlik ve adaletsizlikler, doğal birer süreç haline gelmektedir.

Sosyal Baskınlık Kuramı'na göre (Sidanius, 1993; Sidanius ve Pratto, 1999) toplum, gruplar arası hiyerarşileri pekiştiren veya azaltan ideolojiler içermektedir. Yüksek sosyal baskınlık yönelimi olan bireyler gruplar arası hiyerarşileri desteklemek ve içgruplarını dışgruplara baskın kılmak için güçlü bir istek duymaktadırlar (Sidanius, 1993; Sidanius, Mitchel ve Pratto, 1994). İlk olarak Sidanius (1993) sosyal baskınlık yönelimini kişilerin kendilerini ve gruplarını diğer gruplardan üstün kılmak ve bunlar üzerinde sosyal baskınlık elde etmek istemeleri şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda, kuramın ilk tanımı içgrup yanlılığını açıklamaya yöneliktir (Sidanius, Pratto ve Mitchell, 1994). İkinci versiyonunda dışgruplar üzerinde içgrup baskınlığı kurmak ve buna verilen değer ile sosyal sistem içindeki gruplar arasında hiyerarşik ve eşitlikçi olmayan ilişkiler konularına ağırlık verilmiştir (Sidanius, Pratto ve Bobo, 1994). Buna göre sosyal baskınlık yöneliminin iki önemli ihtiyaç sunduğu düşünülmektedir. İlki, özel sosyal baskınlık yönelimi yani içgrup baskınlığı ihtiyacı, diğeri genel sosyal baskınlık ihtiyacı, yani geneldeki gruplar arası hiyerarşi ihtiyacı anlamına gelmektedir (Jost, Banaji ve Nosek, 2004; Jost ve Thompson, 2000). Bu ikili kavramsallaştırma, sosyal baskınlık yönelimi ve grup statüleri arasındaki

ilişkilerle ilgili zorluklar çıkarmıştır. Özellikle, yüksek sosyal baskınlık yönelimi olan düşük statülü grup üyeleri içgruplarını baskın (özel sosyal baskınlık yönelimi) olarak düşünmek ve o anki gruplar arası hiyerarşileri desteklemek (genel sosyal baskınlık yönelimi) arasında çatışma yaşamaktadırlar. Kuramın üçüncü ve en yeni versiyonu özel sosyal baskınlık yönelimini dışlamakta ve genel sosyal baskınlık yönelimine atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle Sidanius ve arkadaşları (2001) sosyal baskınlık yönelimini “sosyal gruplar arasındaki eşit olmayan ilişkilere dair genel bir istek” şeklinde tanımlamışlardır.

Sosyal baskınlık yönelimi bazı yönlerden sosyal bağlamla etkileşim içindedir (Sidanius ve ark., 2004). Öncelikle, sosyal baskınlık yönelimi etkisinin grup özdeşimi ve grup tehdidi tarafından yönetildiği düşünülmektedir (Pratto ve Shih, 2000). Ayrıca, sosyal bağlamın sosyal baskınlık yönelimi düzeylerini etkilediği düşünülmektedir (Guimond ve ark., 2003). Buna göre sosyal baskınlık yönelimini kişilik özelliğinden çok, bir durum olarak kavramsallaştırmanın kurama daha esnek bir yapı kazandırdığı ileri sürülmüştür.

Sosyal Baskınlık Kuramı, grup temelli hiyerarşilerin çıkış noktasının üç temel sürece dayandığını ileri sürmektedir. Bu üç süreç ortak bireysel ayrımcılık, ortak kurumsal ayrımcılık ve davranışsal asimetriden oluşmaktadır. Bu süreçler mitlerin meşrulaştırılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Ortak bireysel ayrımcılık, bir bireyi diğerinden ayrı kılan basit, günlük hayatta sıkça karşılaşılabilecek ve bazen hiç fark edilmeyen bireysel davranışlardır. Örneğin, bir iş yerindeki müdür, yetenekli bir çalışanı sırf kadın olduğu için terfi ettirmiyorsa bu durumda söz konusu kadın bireysel olarak zarar görmüş olacaktır. Bu durumun zararlı sosyal etkileri de bulunmaktadır. Binlerce kişi dezavantajlı grupların üyelerine karşı bu tür davranışları yıllarca sergilediğinde etki çok daha büyük ve tehlikeli olabilmektedir. Çünkü bu etki sosyal gruplar arasındaki güç farklılıklarına katkıda

bulunmakta ve bu farklılıkları daha da ön plana çıkarmaktadır. Ortak kurumsal ayrımcılık, sosyal statü hiyerarşisi içinde olumlu veya olumsuz sosyal değerlerin gruplar açısından dengeli dağıtılmamasına yol açan kurumsal kararlar sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre sosyal düzenlemeler ve yasalar sonucu farklı sosyal gruplar farklı olanaklara sahip olmaktadır. Güney Afrika'da yakın geçmişe kadar ayrımcılığın yasalarla onaylanması hatta teşvik edilmesi kurumsal ayrımcılığa verilebilecek en çarpıcı örneklerden biridir. Davranışsal asimetri, toplumdaki baskın grupların ve altgrupların üyelerinin farklı durumlarda farklı şekillerde davranmasını ifade etmektedir. Belirli grupları oldukları yerde tutma düşüncesi bu fenomenin bir ürünü olarak görülmektedir. Statü farklılıkları bulunan grupların davranış örüntülerindeki farklılıkların bir sonucu olarak altgruplar kendi konumlarını aktif biçimde pekiştirmektedirler. Bu durum grup temelli sosyal hiyerarşi sistemlerinin dirençli, sağlam ve durağan olmasına yol açan önemli nedenlerden biri olarak görülmektedir (Sidanius ve Veniegas, 2000; Sidanius ve Pratto, 1999; Pratto ve ark., 1997; Sidanius, 1993).

Davranışsal asimetrinin dört biçimde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bunlar sistemli dışgrup yanlılığı, asimetric içgrup yanlılığı, kendini engelleme ve ideolojik asimetricdir (Sidanius, 1993). Sistemli dışgrup yanlılığı, statü hiyerarşilerinde daha çok düşük statülü grup üyeleri tarafından, içgrup üyelerinin dışgrup üyelerinin lehine ayrımcılık yaptığı durumlarda ortaya çıkan dışgrup yanlılığını vurgulamaktadır. Asimetric içgrup yanlılığı dışgrup yanlılığının özel bir formu olarak değerlendirilmektedir. Asimetric içgrup yanlılığına göre baskın gruplar güçlü bir içgrup yanlılığı sergilerken, altgruplar görece daha az içgrup yanlılığı sergilemektedirler. Bu da altgruplar açısından baskın gruplara yönelik dışgrup yanlılığına bir kanıt olarak gösterilmektedir (Sidanius ve Pratto, 1999).

Asimetrik içgrup yanlılığının incelendiği bir çalışmada (Fang, Sidanius ve Pratto, 1998) katılımcılara farklı bir ırktan biri ile evlenen yakın bir akrabaya sahip olmayı isteyip istemedikleri sorulmuştur. Uygulama Los Angeles'ta yaşayan Avrupa kökenli Amerikalılar, Asya kökenli Amerikalılar, Afrika kökenli Amerikalılar ve Latin Amerikalılar arasında yapılmıştır. Sonuçlara göre, yüksek statülü etnik grupların üyelerinin daha düşük statülü dışgruptan yapılan evliliklere karşı olduklarını göstermektedir. Örneğin, Avrupa kökenli Amerikalıların Asya kökenli Amerikalılarla yapılan evliliklere, Asya kökenli Amerikalıların Avrupa kökenli Amerikalılarla yapılan evliliklere oranla daha karşı oldukları görülmüştür. Benzer biçimde Asya kökenli Amerikalıların da Afrika kökenli Amerikalılarla yapılan evliliklere, Afrika kökenli Amerikalıların Asya kökenli Amerikalılarla yapılan evliliklere oranla daha karşı oldukları görülmüştür. Sonuçların asimetrik içgrup yanlılığına kanıt oluşturduğu belirtilmiştir. Bu yanlılık, düşük statülü grup üyeleri arasında yüksek statülü grup üyeleri arasında olduğundan daha az görülmektedir. İrklar arası evliliğe karşı olma şeklindeki içgrup yanlılığı simetrik olsaydı statüye bakılmaksızın, tüm etnik grupların bu tür evliliğe eşit derecede karşı olmaları gerekirdi. Oysa Sosyal Baskınlık Kuramı sadece farklı etnik grupların ırklar arası evliliğe farklı derecelerde karşı olduklarını değil, aynı zamanda bu karşı olma ile kişinin ait olduğu grubun sosyal statüsü arasında da olumlu yönde bir ilişkinin bulunduğunu savunmaktadır.

Düşük statülü grupların üyeleri gerçek yeteneklerini tam olarak gösteremedikleri durumda davranışsal asimetrinin diğer bir çeşidi olan kendini engelleme ortaya çıkmaktadır. Düşük düzeyli beklentiler ve belirli kalıplar hem baskın grupların üyelerinin hem de düşük statülü grup üyelerinin düşüncelerinde bulunmaktadır. Kendini engelleme etkisi ilk olarak Rosenthal ve Jacobson (1968) tarafından gösterilmiştir. Çalışmada ilkökul öğretmenlerine zeka testi olarak tanıtılan Harvard Öğrenme Testi

hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre testin sadece bir zeka testi olmadığı, aynı zamanda gelecek öğretim döneminde ortalamının üstünde olan akademik başarıyı da gösterdiği belirtilmiştir. Gelecek öğretim yılının başlamasından önce öğretmenlere, seçkisiz olarak belirlenen, testte başarı gösteren öğrencilerin isimleri verilmiştir. Aslında farklılıklar olmadığı halde öğretmenlerin zihninde oluşturulmuştur. Sonuçta öğretmenler başarılı gösterilen öğrencilerin yıl boyunca pek çok açıdan daha olumlu ve başarılı olduklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda öğrencilerden ikinci bir zeka testi ile alınan ölçümler sonucunda öğrencilerin daha yüksek puanlar elde ettikleri görülmüştür.

İdeolojik asimetri, gruplar arası davranışlarda belirleyici olan ve en yaygın olarak kullanılan alanlardan biri olan liberalizm-muhafazakârlık boyutuna vurgu yapmaktadır. Buna göre içinde oy verme davranışını da barındıran bir dizi siyasal davranışı öngörmektedir. Baskın gruplarda içgrup yanlılığı ile bu ideolojiler arasında siyasi otoriteyi sürdürmek amacıyla güçlü bir ilişki olması beklenirken, düşük statülü altgruplarda bu ideolojiler ve içgrup yanlılığı arasındaki ilişkinin görece daha zayıf olması beklenmektedir. Bu bağlamda sosyal statünün belirleyici olduğu görülmektedir. Bu durum sosyal hiyerarşi farklılıklarını desteklemektedir ve ideolojik asimetriyi tarif etmektedir. Buna göre bir grubun toplumsal hiyerarşideki statüsü arttıkça içgrup yanlılığı ve siyasal muhafazakarlık arasındaki ilişkinin de güçlenmesi beklenmektedir (Sidanius, 1994; 1999).

I.2.1. Sosyal Baskınlık Kuramı ile Sistemi Meşrulaştırma Kuramı Arasındaki İlişkiler

Sosyal Baskınlık Kuramı, Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nın ortaya çıkışında oldukça önemli bir yere sahip olsa da bu iki kuram arasında belirli farklılıklar bulunmaktadır. Sosyal Baskınlık Kuramı ile Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nın arasındaki en temel fark, sosyal tutumların ve gruplar arası davranışın *evrimsel* temelleri konusudur.

Buna göre Sosyal Baskınlık Kuramı, ırkçılık ve statükoyu koruma eğilimlerini “*uyumlu*”, “*kaçınılmaz*” ve “*insan doğasının bir parçası*” olarak ele alan sosyo-biyolojik bir kuramken; Sistemi Meşrulaştırma Kuramı, sosyal öğrenme ve ideolojik inanç süreçlerini gruplar arası davranışların göstergeleri olarak ele almaktadır. Sistemi meşrulaştırma bakış açısına göre, Sosyal Baskınlık Kuramı gibi sosyo-biyolojik yaklaşımlar, gruplar arası statü farklarının meşrulaştırılmasını sağlayan “meşrulaştırıcı mitler” haline gelme riskini taşımaktadır (Turner ve Reynolds, 2003).

Sosyal Baskınlık Kuramı’nın sosyo-biyolojik ilkelerinin meşrulaştırıcı bir mit işlevselliğinin olup olmadığını anlamak için sosyal baskınlık yönelimi ve sosyal eşitsizliğin evrimsel desteği arasındaki bağlantıyı ortaya koyan bir çalışma yapılmıştır. Pratto ve arkadaşları (1994) yaptıkları çalışmada Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği’nden (SBYÖ) yüksek puan alanların, düşük puan alanlara oranla statü hiyerarşilerinin değişmezliği ve bunun biyolojik bir zorunluluk olduğu hakkındaki bilimsel iddialara daha fazla katıldıklarını bulmuşlardır. Özellikle, çok sayıdaki üniversite öğrencisine Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği uygulanmış ve bir ay sonra bunlardan düşük ya da yüksek puan alanların bir kısmına sosyal baskınlık yönelimi puanlarından habersiz bir araştırmacı tarafından telefonla ulaşılmıştır. Katılımcılara sosyal baskınlık kuramcılarının yazdığı bilimsel makale ya da kitap bölümlerinden alıntılanan 16 ifadeye katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bilimsel ifadeler, deneysel veya teorik bazda dört sınıfta incelenmiştir: (1) *Zorunluluk/durağanlık*: “Her zaman bir negatif referans grup olacaktır ve ayrımcılığa uğrayacaktır”, “Pozitif hareket, eşit barınma, ayrımcılık karşıtı yasalar gibi yüksek statülü ve düşük statülü gruplar arasındaki statü sınırlarını değiştirmeye çalışan herhangi bir etki başarısızlığa mahkumdur” (Sidanius, 1993); (2) *Evrimsel uyum*: “Tüm insan toplulukları kalıtsal olarak insan türünün evrimsel süreçte ayakta kalabilmesi için grup temelli sosyal

hiyerarşilerdir”, “Hiyerarşik olarak organize olmuş sosyal sistemler, organize olmamışlarla yarışta daha avantajlıdır”, “Sosyal hiyerarşi, tümü olmasa bile *Homo sapiens* (insan) de dahil olmak üzere birçok primat tarafından hayatta kalma stratejisi olarak seçilmiştir” (Sidanius ve Pratto, 1993)]; (3) *Tarihi yayılma*: “Kaydedilmiş tarihten beri tüm insan toplulukları hiyerarşik olarak organize olmuşlardır” (Sidanius ve Pratto, 1993), “Grup çatışması ve grup temelli eşitsizlik insanın varlığından beri yaygındır” (Pratto ve ark., 1994)]; (4) *Statü ve özsaygı*: “Kademesi yüksek olanın özsaygısı da yüksek olmalıdır”, “Bir bireyin diğer bireye karşı ayrımcılık uygulamada kazandığı en çabuk kazanç özsaygısını arttırmasıdır” (Sidanius ve Pratto, 1993). Sonuçlara göre, sosyal baskınlık yöneliminden yüksek puan alanlar düşük puan alanlara göre daha fazla Sosyal Baskınlık Kuramı’nın özellikle zorunluluk, değişmezlik ve eşitsizliğin evrimsel uyumu konularındaki prensiplerine katılmaktadırlar. Pratto ve arkadaşları (1994) tüm bu bilgiler doğrultusunda sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan kişilerin, sosyal gruplardaki sosyal eşitsizliğin açıklanmasında “natüralist meşrulaştırıcı mit”e diğerlerinden daha fazla sahip çıktıklarını belirtmiştir.

Jost ve Thompson (2000), “sosyal baskınlık” tanımlamasında kavramsal bir belirsizlik olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, sosyal baskınlık yöneliminin daha önceki tanımları sistemi meşrulaştırma kuramcılarının ayırmaya çalıştıkları grup meşrulaştırması ve sistem meşrulaştırması kavramlarını birbirine karıştırmaktadır. Bazen sosyal baskınlık kuramcıları sosyal baskınlık yönelimi kavramını, dışgruba karşı içgrup baskınlığını kanıtlama gereksinimi ile bağlantılamakta ve sanki ırkçılık ve içgrup yanlılığı gereksinimi ile eş anlamlıymış gibi düşünülmektedir. Örneğin, Sidanius (1993) sosyal baskınlık yönelimini, bireylerin sosyal baskınlığı kendileri ve kendi gruplarının diğer gruplar üzerindeki üstünlüğü için arzu ettiklerini belirterek, “grup baskınlığı isteği” şeklinde

açıklamıştır. Pratto ve arkadaşları (1994) da benzer şekilde sosyal baskınlık yönelimini “bir kişinin, iç grubunun dış gruplar üzerine baskın olmasını ve üstünlüğünü arzu etmesi” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte Sidanius, Pratto ve Mitchell (1994) tarafından yapılan çalışmada bireyler arası sosyal baskınlık yönelimi ölçümü farklılığının iç grup yanlılığı ve dış gruba uzak olma ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur.

Grup bağlılığı ve sistem taraftarlığının yüksek statülü gruplarda uyumlu ancak düşük statülü gruplarda uyumsuz olduğu konusu sosyal baskınlık ve sistemi meşrulaştırma bakış açılarında ortaktır. Örneğin, Levin ve arkadaşları (1998), sistemi meşrulaştırma inancının Avrupa kökenli Amerikalılar arasında pozitif bir iç grup kimliği ile, İspanyol kökenli Amerikalılarda ve Afrika kökenli Amerikalılarda ise negatif bir iç grup kimliği ile ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Bu etkiler, İsrail’deki etnik gruplar açısından da değerlendirilmiş ve 414 yüksek statülü Aşkenazi Yahudilerini, 182 Sefardik Yahudilerini, 89 Yahudiyi, 169 düşük statülü İsraili Arabı ve 156 Filistinli Arabı kapsayan çalışmada da gözlenmiştir. Buna göre yüksek statülü Aşkenazi Yahudileri sosyal baskınlık yönelimi ölçümünden en yüksek puanları alırken, düşük statülü Filistinli Arapların en düşük puanları aldığı görülmüştür. Aynı zamanda Filistinli Arapların İsraili Araplardan da düşük puanlar elde ettikleri ve Sefardik Yahudilerinin de Aşkenazi Yahudilerinden düşük puanlar aldıkları bulunmuştur. Benzer olarak, Sinclair, Sidanius ve Levin (1998) de Amerikan toplumuna bağlılığın Avrupa kökenli Amerikalılarda etnik kimlik ve topluma bağlılıkla pozitif ilişkili olduğunu ancak İspanyol ve Afrika kökenli Amerikalılarda bu değişkenlerle negatif ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Öte yandan, sosyal baskınlık yönelimini cinsiyet, etnik köken ve cinsel yönelim açısından değerlendiren bir başka çalışmada (Pratto ve Choudhury, 1998) yüksek statülü grupların üyelerinin daha yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip oldukları bulunmuştur.

Buna göre erkekler sosyal baskınlık yönelimini kadınlardan, Beyazların sosyal baskınlık yönelimini Siyahlar ve İspanyollardan, heteroseksüellerin sosyal baskınlık yönelimi ise gay, lezbiyen ve biseksüellerden daha yüksek bulunmuştur.

I.2.2. Sosyal Baskınlık Kuramı Açısından Meşrulaştırma Mitleri

Sosyal Baskınlık Kuramı'na göre, gruplar arasındaki eşit olmayan ilişkileri devam ettiren sosyo-psikolojik mekanizmalardan birisi “meşrulaştırıcı mitlerin” geliştirilmesi ve dağıtılmasıdır. Bu aynı zamanda, bazı sosyal grupların ayrımcı davranışlarını meşrulaştırmaya çalışan ırkçı, cinsiyet ayrımcısı ve yabancı düşmanı ideolojileri de kapsamaktadır. Sosyal tutumlar, “hiyerarşiyi arttırmaktan” “hiyerarşiyi azaltmaya” kadar uzanan bir sürece yerleşmiştir. Kısacası Sosyal Baskınlık Kuramı'nda grubun inançları, tutumları ve ideolojileri meşrulaştırıcı mitler olarak adlandırılmaktadır. Meşrulaştırıcı mitler, sosyal sistem içinde toplumsal değerlerin adaletsiz dağılımına ve sosyal sistemin hiyerarşik yapısına ahlaki ve entelektüel açıdan bir meşruluk kazandırmaktadır. Sosyal eşitsizliğin derecesini artırıcı bir rol oynayan “hiyerarşiyi artırıcı” ve sosyal adalete hizmet eden “hiyerarşiyi azaltıcı” olmak üzere iki tür meşrulaştırıcı mit vardır (Sidanius ve ark., 1991; Pratto ve ark., 1994; Sidanius, Pratto ve Rabinowitz, 1994). Sosyal Baskınlık Kuramı'na göre (Pratto ve ark., 1994), toplumlarda gruplar arası statü farklılıklarını etkileyen, hiyerarşileri artıran veya azaltan meşrulaştırıcı mitler sosyal baskınlık yönelimi ile ilişkilidir. Sosyal baskınlık yönelimi hiyerarşileri artıran mitlerle pozitif yönde, hiyerarşileri azaltan mitlerle ise negatif yönde ilişkili bulunmuştur.

Pratto ve arkadaşları (1994) sosyal baskınlık yönelimi ile ilişkili meşrulaştırıcı mitleri yedi başlık altında toplamışlardır. Bu bağlamda grup statüleri ile ilgili en önemli ideoloji türlerinden biri etnik önyargılardır. Özellikle çeşitliliğin çok olduğu Amerika'da

etnik önyargının en yaygın ve bilenen türü siyahlara karşı yapılan ırkçılıktır. Bu bağlamda sosyal baskınlık yöneliminin siyahlara karşı yapılan ırkçılık ile ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. Grupların eşit olmadığını belirten her güçlü ideolojinin bir meşrulaştırma miti olduğu ve sosyal baskınlık yönelimi ile ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. Diğer meşrulaştırıcı mit olarak milliyetçilik ön plana çıkmaktadır. Daha genel boyutta, milli düzeyde, ortaya çıkan içgrup önyargıları milliyetçilik, şovenizm ve vatanseverliktir. Her üçü de milli içgrup yanlılığına yol açmakta ve bu bağlamda sosyal baskınlık yönelimi ile ilişkili oldukları düşünülmektedir. Kültürel elitizme göre tüm toplumlar kendi toplumsal özelliklerinden biri olarak “kültürlü” olduklarını düşünmektedirler. İngiliz ve Amerikan toplumlarını da içeren belirli toplumlarda bulunan kültürlü-kültürsüz ayrımına göre en üst sınıf kültürlüdür ve bu orta ve alt sınıflarda görülmemektedir. Bu nedenle hayattaki iyi şeyleri üst sınıf daha çok hak etmektedir. Her toplumda benzer dinamiklere sahip olan diğer bir meşrulaştırıcı mit cinsiyetçiliktir. Bir meşrulaştırma miti olarak cinsiyetçilik kadın ve erkeğin doğal olarak farklı olduklarını ve gerek evde gerekse işte farklı rollere sahip olmaları gerektiğini ileri sürmektedir (Bensob ve Vincent, 1980; akt. Pratto ve ark., 1994). Politik ekonomik muhafazakârlık, kısaca sosyalizme karşı kapitalizmi desteklemekle ilişkilidir (Eysenck, 1971; akt. Pratto ve ark., 1994). Pek çok kültürde yer alan hiyerarşiyi azaltan ideolojilerden biri, daha fazla olanağa sahip olanların, olmayanlarla paylaşması gerektiğine yönelik inançtır (Noblesse Oblige) ve bunun sosyal baskınlık yönelimi ile negatif yönde ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Son olarak daha önce de söz edilen meritokrasi ideolojileri de meşrulaştırma mitlerine örnek teşkil etmektedir. Bu ideolojilerin en yaygın biçimleri adil dünya inancı ile önceki bölümlerde söz edilmiş olan Protestan iş etiğidir. Buna göre toplumda herkes eşit şansa sahiptir. Daha çok çalışanlar daha çok hak etmekte ve daha çok kazanmaktadırlar. Bu bağlamda adil dünya inancı ile

Protestan iş etiğinin sosyal baskınlık yönelimi ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirtilmektedir.

Pratto ve arkadaşları (1994), dokuz farklı örneklemeden oluşan toplam 1952 kişi ile bir çalışma yapmışlardır. Buna göre bireyin genel olarak sosyal hiyerarşiye karşı davranışlarını değerlendirmek için geliştirilmiş olan “Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği” ile sözü edilen politik ve ekonomik muhafazakarlık, milliyetçilik, kültürel elitlik, Siyahlara karşı ırkçılık, cinsiyetçilik ve adil dünya inancı gibi meşrulaştırma mitleri üzerinde fikir yürütülebilmektedir. Aynı zamanda ölçeğin “hukuk ve düzen”, ordu harcamaları ve para cezası gibi desteklenen sosyal politika tutumlarının yanı sıra kadın hakları, ırksal eşitlik, gay ve lezbiyen hakları ve çevre hareketi gibi genelde desteklenmeyen tutumlar konusunda da güvenilirliği ortaya konmuştur.

Kültürler arası çalışmalar sosyal baskınlık yöneliminin tüm toplumlarda benzer şekilde görüldüğünü, diğer bir deyişle evrensel olduğunu gösteren bulgular sunmaktadırlar. Çalışmalarda sosyal baskınlık yönelimi, Amerika’dan daha eşitlikçi olarak tanımlanan İsveç’te de, kapitalizme verilen destekle (Sidanius ve Pratto, 1993), ırkçılık ve cinsiyetçilikle (Sidanius, Devereux ve Pratto, 1992) yüksek düzeyde ilişkili bulunmuş ve cinsiyet farklılıkları bakımından Rusya, Amerika ve Avusturalya’dan elde edilen bulgularla İsveç’ten elde edilen bulguların aynı olduğu görülmüştür (Sidanius, Pratto ve Brief, 1995).

Heaven ve arkadaşları (2000) üç farklı toplumda yaptıkları araştırmada Avusturalyalı, Amerikalı ve Güney Afrikalı toplam 533 üniversite öğrencisi ile çalışmışlardır. Avusturalyalı öğrencilerin hepsi kendini beyaz olarak belirtmişlerdir. Amerikalı öğrencilerin hepsi kendilerini siyah olarak belirtirken Güney Afrikalı öğrencilerin 112’si kendini beyaz, 53’ü ise siyah olarak tanımlamıştır. Tüm katılımcılardan

Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği ile çeşitli tutumsal ve kişilik değişkenlerine yönelik ölçümler alınan envanterleri (otoriterlik, önyargı ve adil dünya inancı) doldurmaları istenmiştir. Sonuçta baskın gruplar olan Güney Afrikalı beyazların sosyal baskınlık yönelimlerinin, alt gruplar olan Güney Afrikalı ve Amerikalı siyahlara oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan Güney Afrikalı beyazların otoriterlik, önyargı ve adil dünya inancı ölçümlerinden de yüksek puanlar aldığı görülmüştür.

Pratto ve arkadaşları (1994) yaptıkları çalışmada grup temelli hiyerarşileri destekleyen ırkçılık ve meritokrasi gibi sosyal ve politik ideolojilerin etkileri ve nörotizm, dışadönüklük, dürüstlük gibi kişilik değişkenleri yanında sosyal baskınlık yöneliminin özgeci davranışla ve empatiyle ilişkilerine de bakmışlardır. Yakınlık ve merhamet duygularının diğer gruplara baskın olma isteğini azaltacağını belirten araştırmacılar empati düzeyi yüksek olan kişilerin dışgruplara karşı daha az önyargılı olup daha az ayrımcılık yaptıklarını ileri sürmüşlerdir. Benzer şekilde özgeci davranışa sahip insanların da dışgruplara karşı önyargılı duygu ve davranışlara daha az sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda sosyal baskınlık yöneliminin empati ve özgeci davranış ile negatif yönde ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu amaçla çalışmada Davis'in (1983; akt. Pratto ve ark., 1994) Çokyönlü Empati Ölçeği ile Super ve Nevill'in (1985) Özgeci Davranış Altölçeği kullanılmıştır. Yapılan analizlerde her iki değişken de sosyal baskınlık yönelimi ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Cinsiyet farklılıkları bakımından araştırmacılar sosyal baskınlık yönelimi ile empati ve özgeci davranış arasındaki negatif korelasyondan cinsiyetin tek başına sorumlu olmadığını da ifade etmişlerdir. Araştırmacılar empati ve özgeci davranışların kendi sosyal bağlamlarında değerlendirilmesi gerektiğini çünkü sosyal yapı ile ilgili değişkenlerin dinamik ilişkiler gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Literatürdeki bulgularla tutarlı olarak bu çalışmada sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireylerin yardım etme davranışlarını daha az göstereceği ve buna bağlı olarak sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışma oranı, sosyal baskınlık yönelimi düşük olanlara göre daha az olabileceği düşünülmektedir.

I.3. Adil Dünya İnancı Kuramı

Adil Dünya İnancı Kuramı'na göre, insanlar dünyayı herkesin hak ettiğini aldığı, iyi insanlara iyi şeylerin, kötü insanlara kötü şeylerin olduğu bir yer olarak algılama ihtiyacı duymaktadır (Lerner, 1965; Lerner, 1980; Lerner ve Miller, 1978). Lerner (1980), bu ihtiyacın insanları gerçekten dünyanın adil olduğuna inanıyormuş gibi davranmaya ittiğini ileri sürmektedir. Bu kuramda, “adil dünya inancı”, dünyada herkesin eninde sonunda, iyi ya da kötü ne hak ediyorsa onu elde ettiğine duyulan inanç olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle bu kuram, insanların dünyanın adil olduğuna ve bu adil dünyada başlarına geleni hak ettiklerine inanma eğilimine işaret etmektedir (Lerner, 1980). Bu eğilim, insanların yaşadıkları ya da gözlemledikleri olumsuz veya olumlu olayları açıklamada kullandıkları sorumluluk atfetme mekanizmalarından birini teşkil etmektedir. Adil dünya inancının örtük bir inanç olduğu bu nedenle bireylerin sadece etkilerinden haberdar olmadıkları gibi bu inancın varlığından da haberdar olmadıkları ileri sürülmüştür (Goldberg, Lerner ve Tetlock, 1999; Lerner, 2002). Adil dünya inancı orijinalinde bir metafor olarak ileri sürülmüş olsa da, dünyanın adil olduğuna inanma ihtiyacı ile açıklanmıştır (Hafer ve Bégué, 2005).

Bazerman, White ve Lowenstein (1995) yaptıkları bir çalışmada insanların yaşadıkları dünyanın adil bir yer olduğuna inanma ihtiyacının önemini vurgulamışlardır. Araştırmacılar çalışmalarında insanların adaleti sağlamak amacıyla kendi çıkarlarını ikinci plana atabileceklerini gözlemlemişlerdir. Buna göre araştırmaya katılanlar gerçek bir

adaletsizlik veya bir tehdit nedeniyle duygusal olarak uyarıldıklarında, adaleti sürdürmenin veya yeniden oluşturmanın yollarını aramaktadırlar. Bunu görmek için araştırmacılar katılımcıları iki koşula atamışlardır. İlk koşulda katılımcılar adil olan ama daha az para kazandıkları bir uygulamaya dahil olurken, diğer koşulda katılımcılara adil olmayan ama daha çok para kazandıkları bir uygulama sunulmuştur. Katılımcılar kendilerine 400 dolar ve diğer kişiye 400 dolar verilen koşulu, kendilerine 500 dolar ve diğer kişiye 700 dolar verilen koşula tercih etmektedirler. Katılımcılar adaleti fazladan 100 dolar kazanmaktan daha değerli bulmuşlardır. Bu bağlamda, genellikle insanların yaşamlarında olduğu gibi, kişilerin adalet istekleri, dūřünce ve davranışlarını yöneten baskın bir güdü haline gelebilmektedir.

Lerner'a göre (1977), Adil Dünya İnancı Kuramı'nın temelleri "kişisel sözleşme"de yatmaktadır. Buna göre çocuklar anlık ödülün vazgeçip sabretmeyi öğrenerek yatırım yapmakta ve daha fazla ödül kazanmayı başarmaktadır. Bununla birlikte, bireyler sonuçta yatırımlarının işe yarayacağına dair öznel kesinlik ve daha önce diğer insanlara ne olduğu konusunda bir kanıt istemektedir. Eğer bireyler, iyi insanların ve sosyal normlara göre davranan insanların başına iyi şeyler geldiğini algılıyorsa ve benzer şekilde kötü insanların veya sosyal normları ihlal eden insanların başına da kötü şeyler geldiğini algılıyorsa, bu durumda dünyanın adil ve yordanabilir bir yer olduğuna dair kanıtlara sahip olacaklardır (Lerner, 1980). Bu aslında, insanlara eğer çaba sarf ederlerse planlarının işleyeceğine dair öznel bir kesinlik sağlayarak, insanları dürüst yollarla amaçlarına ulaşmaya itmektedir (Hafer, 2000; Hafer ve ark., 2005). Diğer bir deyişle, kişisel sözleşmenin geçerliliği vardır fakat kişi bunun aksini görürse veya algılırsa, kişisel sözleşmenin işe yaramayacağı olasılığı kişinin adil dünya inancını tehdit edebilmektedir. Hafer (2000, 2002) masum bir kurbanla karşılaştıklarında bu durumun insanların adil

dünya inançlarını tehdit ettiğine yönelik bilimsel kanıtlar elde etmiştir. Bireyler bu temel yanılısamayı, onu sarsacak şeylerden korumak için mekanizmalar geliştirirler (Lerner, 1980). Örneğin, masum kurbanlara yönelik aşağılama veya utandırma gibi tepkilerin, bireylerin adil dünya inançlarını olası tehditlerden koruma güdülerinden kaynaklandığı belirtilmiştir (Hafer ve Bégue, 2005).

Dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin inançları tehdit edildiğinde insanlar bilişsel çelişkiler yaşayabilmektedir. Bu çelişkileri azaltmak için kişi genellikle ya durumu değiştirecek ya da adil dünya inancını değiştirme yoluna gidecektir. İlk strateji daha sık kullanılmaktadır. Bu doğrultuda kişi ya rasyonel stratejiler ya da savunmacı stratejiler geliştirecektir. Rasyonel stratejiler geliştirirse gerçek adaletsizliği azaltmak için zararı tazmin edecek veya kurbanı yardım edecektir. Diğer yandan savunmacı stratejiler geliştirirse kurbanı suçlayacak ve böylece kurbanın kaderini hak ettiğini düşünecektir (Lerner 1980). Bu durumda kişi kurbanın acısını azaltmak için ya gerçekten acısını azaltacaktır ya da masumiyetini azaltacaktır. İnsanların savunmacı stratejiler geliştirmelerinin nedenini, bu stratejilerin yardım etmekten daha az maliyete neden olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Walster, Berscheid ve Walster, 1976; akt. Pittinsky ve Matic, 2005). Bu durum özellikle sürekli olan adaletsizlik durumları için geçerli olmaktadır. Bu durumlarda, yardım etme potansiyeline sahip kişiler kurbanlara ilişkin aşağılama ve suçlama gibi olumsuz tutumlar geliştirmektedirler (Reichle ve Schmitt, 2002). Bu nedenle güçlü bir adil dünya inancı olan kişilerin toplumda daha az durumu adaletsiz olarak algılayacakları çünkü kurbanların kaderlerini bir şekilde hak ettiklerini düşündükleri belirtilmektedir (Pittinsky ve Matic, 2005).

Adil dünya inancı kişiye hayatının sonuçları ile ilgili açıklama getirerek, kişinin çevresinin düzenli ve istikrarlı olduğu duygusuna da neden olmaktadır (Lerner, 1980;

Lerner ve Miller, 1978; Lerner ve Simmons, 1966; Rubin ve Peplau, 1975). Adil dünya inancı bireyleri hak edilmeyen olumsuz sonuçlara karşı psikolojik olarak savunarak koruyucu bir işlevi yerine getirmektedir. Bu nedenle insanlar dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin inançlarını korumaya güdülenmişlerdir (Dalbert, 1997; 1998; Lerner ve Miller, 1978; Mohiyeddini ve Montada, 1998). Dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin inancı korumak için olumsuz sonuçların sorumluluğu bireylere yüklenebilmektedir ve bu da kişilerin yardım edip etmeyeceklerinde belirleyici olabilmektedir (Phares ve Wilson, 1972). Bununla tutarlı olarak Bierhoff, Klein ve Kramp (1991) bir kazaya tanık olan kişilerden yardım eden ve etmeyenleri karşılaştırmışlardır. İlk yardımı yapanların daha güçlü bir adil dünya inancına sahip oldukları, daha çok içsel kontrole inanma eğiliminde oldukları, daha çok sorumluluk hissettikleri ve daha çok empati kurdukları bulunmuştur. Kuramla uyumlu olarak adil dünya inancı yüksek bireyler kazada sorumluluğu olmayan kurbanlara daha çok yardım etmektedirler.

Lerner'in çalışmaları (Lerner, 1971; Lerner ve Simmons, 1966) insanların sonuçlardan nedenler çıkarma şekillerine odaklanmaktadır. Bir kurbanın acı çekmesi (çıktı/sonuç) durumunda, denekler kişinin bundan sorumlu olduğunu ya da bu kişinin istenmeyen biri olduğu nedenlerini çıkarmışlardır. Adil dünya inancı insanların ne aldıkları ve ne hak ettikleri şeklindeki iki yönlü bir ilişkiyi ifade etmekte ve insanların nedenlerden sonuçlara ulaşmalarını sağlamaktadır. İnsanların hak ettiklerini aldıkları bir dünya hak edilen girdilerin ödüllendirildiği ve hak edilmeyen girdilerin de cezalandırıldığı bir yerdir. Hak etmenin davranışsal ve kişisel iki bileşeni vardır ve bunlar ödüle veya cezaya götürebilmektedir. Adil dünya inancı elde ettiklerini hak eden kişilerin ödüllendirileceği prensibine dayanmaktadır. Ödüle ihtiyaç duyulduğunda, dünyanın adil bir yer olduğuna inanan kişi bu ödülü hak etmeye çalışacaktır. Dünyanın adil bir yer olduğuna inanmayan

kişi hak etmek için çabaladığında ödül alacağına da inanmamaktadır ve ihtiyaçlarını gidermek için başka yollar arayacaktır. Rubin ve Peplau (1975) adil dünya inancının Tanrı inancı ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Adil dünya inancı güçlü olanların sonuçlarla hak etme arasındaki ilişkiyi ayrıca doğüstü güçler veya ilahi müdahalelerle açıklayabildikleri düşünülmektedir (Zuckerman, 1975).

Rubin ve Peplau (1975) kötü şeyler kötü insanların başına gelir düşüncesine dayanan bir deneysel çalışmayla da adil dünya inancını sınımışlardır. Bunun için Vietnam savaşının yükseldiği sıralarda kura sonucu savaşa katılacağı veya katılmayacağı açıklanan askerlerin tepkilerine bakılmıştır. Gruplara ayrılan katılımcılardan çekiliş sonucunda kaderlerini öğrendikten sonra ve öğrenmeden önce bir seri ölçek uygulayarak ölçümler alınmıştır. Bu ölçeklerden biri araştırmacıların adil dünya inancına yönelik bireysel farklılıkları belirlemek amacıyla geliştirdikleri Adil Dünya İnancı Ölçeği'dir. Sonuçlara göre araştırmacılar katılımcıların üçte birinin Vietnam'a gideceklerini kesin olarak öğrenmelerinin benlik saygılarını düşürdüğünü, daha şanslı olan diğer katılımcılarda bunun gözlenmediğini belirtmişlerdir. Şanssız olan bu katılımcıların kendilerine yönelik değeri düşürüp sıkıntı yaşamalarının nedenini sorgulayan araştırmacılar, bu durumu katılımcıların kişisel çıkarlarına ters düşmesiyle açıklamışlardır. Ayrıca çalışmada kullanılan Adil Dünya İnancı Ölçeği'nden yüksek puan alan denekler çekilişte şanssız olan arkadaşlarına görece daha soğuk yaklaşmışlardır. Bu bulgular insanların adil dünya inançlarını sürdürmek için kurbanı aşğıladıkları fikrini desteklemektedir.

Bu çalışmalarda da görüldüğü gibi bireyler adil dünya inancının korunması için kurbanı suçlama yoluna gidebilmektedirler. İçinde buldukları bu kötü durum nedeniyle suçlananların daha az yardım aldıkları ileri sürülmüştür (Piliavin, Rodin ve Piliavin, 1969). Buna dayanarak adil dünya inancının yardım etme davranışı üzerinde önemli etkilere sahip

olduğu görülmektedir. Smith (1985) bireylerin adil dünya inançlarının mevcut eşitsizliklerin sürdürülmesine katkıda bulunan kişisel inançlara bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Yüksek statülü grupların yeleri güçlü bir adil dünya inancına sahip olduklarında, bu durum dezavantajlıların ve özellikle fakir olanların bu zorlukları hak ettiklerine yönelik inancı güçlendirmektedir.

Appelbaum (2002) Alman öğrencilerle yaptığı bir çalışmada daha fazla çabalayanların daha çok yardım almayı hak ettiği görüşünü destekleyen bulgular elde etmiştir. Alman ğrencilerden, Almanya’da sosyal imkanlardan yararlanabilmek için sığınmacı olarak yaŐamak isteyenlerin bunu ne kadar hak ettiklerini değerlendirmelerini istemiŐtir. Sonuçta adil dünya inancı güçlü olanların, zayıf olanlara oranla, sığınma hakkı arayanların daha az yardım hak ettiklerini hissettikleri bulunmuştur. Bu bulgu da adil dünya inancı güçlü olanların dünyanın adil bir yer olduğuna dair inançlarını tehdit eden masum kurbanlarla karşılaştıklarında, kurbanı suçlama eğilimi sergileyebilecekleri Şeklinde değerlendirilmiştir.

Appelbaum, Lennon ve Aber (2006) kişinin, daha iyi bir duruma gelmeye çalışmasına rağmen muhtaç durumda kalan biriyle karŐılaŐtıđında adil dünya inancının tehdit altına girdiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle adil dünya inancı yüksek insanlar bu inancı korumaya çalıŐacaklardır. Adil dünya inancı yüksek kişiler, muhtaç kişinin bu durumundan kurtulmak için çabaladığı zaman, abalamadığı zamana oranla, muhtaç kişiyi daha çok aŐađılamaktadırlar. Adil dünya inancı düşük olan bireyler dünyanın adil bir yer olduğuna dair inancı korumaya gdlenmemekte ve muhtaç kişilerin durumlarını geliştirmek için gösterdikleri çabanın yardımı hak ettiğini düşünmektedirler. Bu nedenle Appelbaum, Lennon ve Aber (2006) yaptıkları çalışmada kişilerin adil dünya inançları ile kısa öykülerde durumunu değertirmek için çabalayan kişinin bunu hak edip etmediğine

ilişkin yargıları arasında bir etkileşim olduğunu ileri sürmüşlerdir. Adil dünya inancı düşük olan insanlar, öykü kahramanı daha çok çaba gösterdiğinde yardımı daha çok hak ettiğini düşündüklerini, bunun aksine dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin inançlarını korumak amacıyla adil dünya inancı yüksek olan bireyler öykü kahramanı durumunu geliştirmek için çabaladığında yardımı daha az hak ettiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Bir grup çalışma özellikle genel adil dünya inancı ile yoksullara ilişkin olumsuz tutumlar arasındaki ilişkilere bakmıştır. Furnham ve Proctor (1989) yaptıkları literatür taramasında temel imkanlardan yoksun kişilerin durumunu tazmin etme olanağı olmadığında, adil dünya inancının yoksulların aşağılanmasıyla sürdürüldüğünü ileri sürmüşlerdir.

Harper ve arkadaşları (1990) adil dünya inançları ile yoksulları suçlamak arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yoksullara, sosyal yardıma ve çalışan yoksullara yönelik toplumsal tutumları araştırmak için bireylere ve ailelere ilişkin kısa öyküler kullanılmıştır. Bu çalışmada katılımcıların demografik özellikleri, genel adil dünya inancı ve çeşitli denek özellikleri içeren öykülerle yardıma muhtaç kişilerin bu yardımı ne kadar hak ettiklerine ilişkin toplumsal algılar arasında nasıl ilişkiler olduğu sınanmıştır. Çalışmada, kişinin durumuna yönelik bireysel yargıları ile yardım almayı hak etme yargıları arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur (Appelbaum, 2001). Buradan yola çıkarak içinde bulunduğu durumu geliştirmek için daha fazla çabalayan bireylerin yardım almayı daha az hak ettiği düşünülmesi beklenmektedir.

Mohiyeddini ve Montada (1998) tarafından yapılan bir çalışmada belirli bir işe sahip olan katılımcıların işi olmayan bireylerle karşılaşmaları sağlanarak adil dünya inançlarının tehdit edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcılardan adil dünya inancına, olumlu sosyal davranışa ve bilişsel stratejilere yönelik ölçümler alınmıştır. Olumlu sosyal

davranışın göstergeleri olarak işsizlere yardım etme (politikacılara istek mektubu yazmak gibi) ve işsizler gibi dezavantajlı gruplara yardım etmeye yönelik sosyal ve politik organizasyonlara üye olmak şeklinde belirlenmiştir. Bilişsel stratejiler olarak da kurbanı küçümseme ve suçlamaya ilişkin değerlendirmeler alınmıştır. Sonuçta katılımcıların, adaleti geliştirmeye veya kurbanın acısını dindirmeye yönelik yapılacak bir şey olduğunu hissettiklerinde adil dünya inancının daha az tehdit altına girdiğini düşündükleri görülmüştür. Diğer yandan, güçlü bir genel dünya inancına sahip olan insanların bu inançları tehdit edildiğinde, yardım ederek bu tehdidi azaltmanın bir yolunu bulamazlarsa, dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin inançlarını korumak amacıyla kurbanı değersizleştirip suçlamaktadırlar. Mohiyeddini ve Montada (1998) güçlü bir genel adil dünya inancı ile yardıma muhtaç kişinin durumunun değiştirilemeyeceği inancı birleştiğinde, yardıma muhtaç kişinin içinde bulunduğu durum için suçlandığını bulmuşlardır. Bu etki yoksul insanların sosyal yardıma ihtiyaç duydukları pek çok durumda görülmüştür (Appelbaum, 2002; Dalbert, 1998; Mohiyeddini ve Montada, 1998).

Bölüm başında da belirtildiği gibi adil dünya inancı yardım etme davranışı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarında aktif olarak çalışan gönüllülerin kişisel ve genel adil dünya inançlarının ne yönde olduğu ve bunun karşılıksız yardım etme davranışını nasıl etkileyebileceği incelenmiştir.

I.3.1. Adil Dünya İnancı ve Sistemi Meşrulaştırma

İnsanların içinde yaşadıkları dünyanın adil olduğuna inanmalarıyla tutarlı olarak içinde buldukları sosyal sistemleri ve düzenlemeleri de adil olarak algılamak istedikleri ve bu nedenle statükoyu adil ve meşru olarak rasyonelleştirip destekledikleri görülmektedir (Jost, 2001; Jost, Burgess ve Mosso, 2001; Jost ve Banaji, 1994; Kay,

Jimenez ve Jost, 2002). Adil dünya inancının statükonun rasyonelleştirilmesine katkıda bulunduğuna yönelik kanıtlar özellikle adil dünya inancı ile toplumsal hareketlerle ilgili değişkenler arasında negatif yönde ilişkiler gösteren çalışmalardan gelmektedir. Örneğin, Rubin ve Peplau (1975) adil dünya inancı güçlü olanların politik ve sosyal aktivitelere daha az katıldıklarını bulmuştur.

Oldmeadow ve Fiske (2007) sistemi meşrulaştırma güduları ile ilgili kalıpyargıları belirlemek için adil dünya inancı, sosyal baskınlık yönelimi ve statü kalıpyargıları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Bu amaçla iki çalışma yapılmış ve her iki çalışmada statü kalıpyargıları üzerindeki etkileri görmek için adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimine ilişkin ayrı ayrı ölçümler alınmıştır. Her iki çalışmada güçlü sistemi meşrulaştırma inançlarının, yüksek adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimi puanlarının, düşük olanlara oranla yeterlilik kalıpyargıları ile ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Araştırmacılar bunun nedenini, yakınlığı kuramsal olarak statüden ziyade, gruplar arası dayanışmanın bir fonksiyonu olarak gördüklerini ve bu nedenle statü ile yakınlık arasında sistemi meşrulaştırma ideolojilerinin aracılık ettiğini veya aralarında bir korelasyon olduğunu düşünmediklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte yakınlık kalıpyargılarının da sosyal eşitsizlikleri meşrulaştırdığını ve statünün özellikle güçlü sistemi meşrulaştırma inançlarına sahip kişiler açısından yakınlığa ilişkin göstergeler sunabileceği de belirtilmiştir. Bu nedenle statü, sistemi meşrulaştırma ideolojileri ve yakınlık kalıpyargıları arasındaki ilişkiler de değerlendirilmiştir. İlk çalışmada değişik milliyetlerden 206 katılımcıdan adil dünya inancı ölçeğini doldurmaları istenmiştir. Bunun yanında statü durumu yüksek ve düşük olmak üzere iki koşulda ele alınmıştır. Yüksek statü koşulunda katılımcılara içinde bir yüzme havuzu olan geniş ve görünürde pahalı bir evin fotoğrafı gösterilmiştir. Düşük statü koşulunda ise katılımcılara küçük ve diğer resimdeki

evden daha ucuz bir ev gösterilmiştir. Daha sonra katılımcıların bu evde yaşayanlara ilişkin görüşleri sorulmuştur. Yeterlilik maddeleri *yetenekli, zeki, yeterli ve kapasiteli* şeklindeyken, yakınlık maddeleri *arkadaş canlısı, samimi, güvenilir ve içten* şeklindedir. Katılımcılar bu maddeleri “hiç”ten “kesinlikle”ye uzanan altı tepki kategorisinde değerlendirmişlerdir. Ayrıca statü algılarını değerlendirmek üzere katılımcılara resimdeki evlerin sahiplerinin ne iş yapıyor oldukları, nasıl bir otomobile sahip oldukları ve ekonomik anlamda ne kadar başarılı oldukları sorulmuştur. İkinci çalışmada ise 123 katılımcıya Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği ile aynı uygulama, dengeleme yapılarak sunulmuştur. Sonuçta adil dünya inancı yüksek olan bireylerin sosyal eşitsizlikleri adil ve meşru görmeye meyilli oldukları ve yeterlilik açısından statü gruplarını daha da farklılaştırdıkları görülmüştür. Araştırmacılar aynı şekilde, sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireylerin, genellikle grup temelli eşitsizliklere dair olumlu tutumlar sergilediklerini ve belki de bu nedenle eşitsizlikleri meşrulaştıran yeterlilik kalıpyargılarını onayladıklarını belirtmişlerdir.

Güçlü bir adil dünya inancı belirli bireylerin ve grupların olumlu veya olumsuz durumlarını meşrulaştıran atıflarla ilgili bulunmuştur (Olson ve Hafer, 2001). Bégue ve Bastounis (2003) tarafından yapılan bir çalışmada genel adil dünya inancının yaşlılara yönelik ayrımcılık, yoksulluk damgalaması ile ilişkileri değerlendirilmiş ve tüm bu değişkenlerle adil dünya inancı arasında pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgularla tutarlı olarak Campbell, Carr ve MacLachlan (2001) adil dünya inancı güçlü olan insanların yoksulluğu, fakir insanların karakter ve davranışlarına yüklediklerini belirtmişlerdir. Benzer olarak, adil dünya inancının güçlü olması ile zenginliği içsel nedenlere yükleme arasında pozitif ilişkiler saptanmıştır (Smith, 1985). Çünkü adil dünya inancı güçlü olan insanların temel olarak bunun hak edilmiş olduğunu, diğer bir deyişle

kişilerin neyi hak ederlerse onu elde edeceklerini düşündükleri varsayılmaktadır. Özetle dünyanın adil bir yer olduğunu düşünenler, toplumsal statükoyu sürdürmek için ilgili durumları (zenginlik ve fakirlik gibi) meşrulaştırmaktadırlar (Kay, Jost ve Young, 2005; Olson ve Hafer, 2001).

Kay ve Jost (2003) yaptıkları bir çalışmada adil dünya inancı ile sistemi meşrulaştırma görüşlerini birleştirerek fakirleri zenginlerden daha mutlu ve dürüst değerlendirmenin adalet güdüsünü rahatlattığı ve statükoya verilen desteğin artmasını sağladığını ileri sürmüşlerdir. Araştırmacılar bu hipotezlerini sınamak için dört deneysel çalışma yapmışlardır. İlk çalışmada üniversite öğrencilerine Mark adında bir öykü kahramanı ile ilgili dört kısa öyküden biri sunulmuştur. Her bir koşulda öykü kahramanı zengin-mutlu, zengin-mutsuz, fakir-mutlu veya fakir-mutsuz şeklinde tanımlanmıştır. Öyküyü okuduktan sonra katılımcılardan Mark'ı *kibirli, çekici, yardımsever, rahat, yozlaşmış, sahtekar, ahlaklı, eğlenceli, cömert, açgözlü, dürüst, ahlaksız, zeki, hoş, mütevazı, dindar, sosyal açıdan yeterli, aptal ve doyumsuz* özellikleri bakımından ne kadar hoş bulduklarını değerlendirmeleri istenmiştir. Daha sonra katılımcılardan mevcut sosyal sistemin adil ve meşru olduğuna ilişkin algılarını ölçen sekiz maddelik sistemi meşrulaştırma ölçeğini doldurmaları istenmiştir. İlk çalışmada “fakir ama mutlu” ve “zengin ama mutsuz” kalıpyargı örneklerinin sistemi meşrulaştırmadaki etkileri açık olarak ölçülmek istenmiştir. Sonuçta zengin öykü kahramanın mutsuz olarak tanımlandığı koşulda, fakir öykü kahramanı mutlu olarak tanımlandığında “fakir ama mutlu” ve “zengin ama mutsuz” kalıpyargılarının insanların sistemi meşrulaştırma ölçümlerinde daha yüksek puanlar elde etmelerine neden olduğu belirtilmiştir. İkinci çalışmada sistemi meşrulaştırma üzerinde “*fakir ama dürüst*” ve “*zengin ama dürüst değil*” şeklindeki kalıpyargıların etkisine bakılmıştır. Deneysel koşullar “fakir+dürüst”, “zengin+dürüst değil”,

“fakir+dürüst değil” ve “zengin+dürüst” şeklindedir. Bu bağlamda 102 kişiye bu kez George isimli öykü kahramanına ilişkin kısa hikayeler sunulmuştur. Hikayeyi okuduktan sonra katılımcılar ilk çalışmadaki gibi toplam 20 kişilik özelliği ile öykü kahramanını değerlendirip sistemi meşrulaştırma ölçeğini doldurmuşlardır. İnsanlar “fakir-dürüst” ve “zengin-dürüst değil” koşulunda, “fakir-dürüst değil” ve “zengin-dürüst” koşuluna oranla sistemi daha adil ve meşru algıladıklarını belirtmişlerdir.

Çalışmanın diğer iki bölümünde meşrulaştırma ihtiyaçlarını tehdit eden bütünüleyici olmayan kalıpyargılara ve sistemi meşrulaştırma ihtiyaçlarını rahatlatan tamamlayıcı kalıpyargılara ilişkin örtük ölçümler alınmıştır. Üçüncü çalışmada 50 katılımcıya sözel bellek ve karar vermeye ilişkin bir deneye katılacağı bilgisi verilmiştir. Bu oturumda katılımcılara iki arkadaşına yönelik bir hikaye sunulmuştur. Katılımcıların yarısı fakir arkadaşından daha mutlu olan zengin biri hakkında bir hikaye okurken, diğer yarısı zengin arkadaşından daha mutlu olan fakir biri hakkında bir hikaye okumuşlardır. Çalışmada bu bağlamda “zenginden daha mutlu olan fakir” ve “fakirden daha mutlu olan zengin” şeklinde iki koşul bulunmaktadır. Deney düzeneğinde katılımcılardan bilgisayar monitöründe görünen *parmak*, *takvim*, *mum* gibi nötr kelimelere, *adil*, *meşru*, *geçerli* gibi adaletle ilgili kelimelere ve kelime olmayan ve sadece harflerden oluşan sembollere göre mümkün olan en kısa sürede tepki vermeleri ve kelimeleri belirtmek için kelime tuşuna, kelime olmayan sembolleri göstermek için ise başka bir tuşa basmaları istenmiştir. Üçüncü çalışma kapsamında, önceki iki çalışmadaki gibi sistemi meşrulaştırma ölçümleri yanında Protestan iş etiğine yönelik de ölçümler alınmıştır. Protestan İş Etiği Ölçeği’nden yüksek puan alan katılımcıların sistemi meşrulaştırma puanları da yüksek olarak bulunmuştur.

Dördüncü çalışmada 51 katılımcıdan üçüncü çalışmadaki öykülerin sonucu değiştirilmiş formlarını okumaları istenmiştir. Hikayelerdeki değişimler tamamlayıcı

kalıpyargılar koşulunda “fakir ama dürüst” ve “zengin ama dürüst değil” olarak, tamamlayıcı olmayan kalıpyargılar koşulunda ise “zengin ve dürüst” ve “fakir ve dürüst değil” şeklinde oluşturulmuştur. Katılımcılar hikayeleri okuyup bilgisayar düzeneğindeki uygulamayı tamamladıktan sonra yine Sistemi Meşrulaştırma ve Protestan İş Etiği Ölçeklerini doldurmuşlardır. Katılımcılar tamamlayıcı koşulda (fakir+dürüst/zengin+dürüst değil), tamamlayıcı olmayan koşula göre (fakir+dürüst değil/zengin+dürüst) sistemi meşrulaştırma ölçeğinden daha yüksek puanlar almışlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde üçüncü ve dördüncü çalışmalarda tamamlayıcı olmayan kalıpyargılar koşuluna maruz kalanların adaletle ilgili kelimelere daha hızlı tepki verdikleri, diğer bir deyişle örtük olarak adalete yönelik ilgilerinin aktive edildiği görülmüştür. Ayrıca Protestan iş etiği puanlarının sistemi meşrulaştırma puanlarında kalıpyargıların etkilerine aracılık ettiği görülmüştür. Buna göre Protestan iş etiği puanları düşük olanların “fakir ama mutlu” koşuluna maruz kalmalarının sistemi meşrulaştırmayı arttırdığı bulunmuştur. Protestan iş etiği puanları yüksek olanların ise “fakir ama dürüst” koşuluna maruz kalmalarının sistemi meşrulaştırmayı arttırdığı bulunmuştur. Sonuçta, daha önceki bölümlerde söz edildiği gibi, bütüncü kalıpyargılar (“*fakir ama mutlu*”, “*zengin ama mutsuz*” gibi) da eşitlikçi fikirler ve gözlemlenen gerçekler arasında algılanan adaletsizliği ve çelişkiyi azaltmaya yardımcı olmakta, mevcut sosyal ve ekonomik sistemin adil ve meşru olduğuna yönelik algıları arttırmaktadır.

Adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimi değişkenlerini de içeren çalışmasında Göregenli (2003), Türkiye’de şiddet, kötü muamele ve işkenceye ilişkin tutum ve deneyimleri değerlendirmek için 563 işkenceye bir şekilde maruz kaldığını belirten ve 465 işkenceye hiçbir şekilde maruz kalmadığını belirten toplam 1033 kişinin katılımıyla bir çalışma yapmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar adil dünya inancı ve sosyal

baskınlık yönelimi yanında otoriterlik ve ağır cezalardan yana olma gibi değişkenleri de incelemiştir. Bulgulara göre, eğitim düzeyi düştükçe, dünyanın adil olduğuna ilişkin inançlar, otoriterlik, sosyal baskınlık yönelimleri ve ağır cezalardan yana olma eğilimleri artmaktadır. Sosyal baskınlık yönelimi, otoriterlik eğilimi ve ağır cezadan yana olma eğilimi erkeklerde kadınlardan daha yüksek bulunmuştur. Buna karşın, kadınların kişisel ve genel adil dünya inançlarının erkeklerden daha düşük olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan sosyal baskınlık yöneliminin, otoriterlik eğilimlerinin, adil dünya inancının ve ağır cezadan yana olma eğiliminin gelir düzeyi düştükçe yükseldiği görülmüştür. İşkence ve kötü muamele gördüğünü ifade eden katılımcıların hem genel hem de kişisel adil dünya inançları, işkence görmediğini belirtenlerden düşük bulunmuştur. Diğer bir deyişle, işkence görenlerin dünyanın adil olmadığını düşündükleri görülmektedir.

Furnham (1985) tarafından yapılan bir çalışmada 53 İngiliz üniversite öğrencisi ile 70 okul çocuğundan ve 86 Güney Afrikalı üniversite öğrencisi ile 69 okul çocuğundan adil dünya inancı ölçeğini doldurmaları istenmiştir. Bu bağlamda katılımcılardan adil olan ve olmayan dünya inançlarına yönelik puanlar elde edilmiştir. Sonuçta cinsiyetler açısından farklılık olmamakla birlikte ve eğitim statüleri açısından farklılık bulunmasına rağmen, en büyük anlamlı farklılık adil dünya inancı puanlarında ve toplam puanlarda görülmüştür. Buna göre araştırmacılar adil dünya inancının, adaletsizliklerin olduğu toplumlarda da statükoyu meşrulaştırmaya yardım ettiği yorumunu yapmışlardır.

Genel olarak bakıldığında hem dezavantajlı hem de avantajlı insanların sistemdeki farklılıkları ve adaletsizlikleri meşrulaştırarak sistemi adil algılama eğiliminde oldukları görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu durum, dezavantajlılara yönelik yardım politikalarına verilen desteği, daha genel anlamda yardım etme davranışlarını etkilemektedir. Bu doğrultuda, çalışmada adil dünya inancı yüksek olanların daha az

yardım edecekleri düşünülerek, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların adil dünya inançlarının daha düşük olacağı beklenmektedir.

I.4. Yardım Etme Davranışı

Yardım etme davranışı, yaşlısından gencine tüm insanların sıkça ve kendiliğinden yaptıkları günlük bir davranıştır (Midlarsky, 1991). İnsanlar belirli miktarda paralar bağışlayarak veya okullara ve hayır kurumlarına yararlı olmak adına gönüllü çalışarak da yardım etmektedirler. Amerika'daki olumlu sosyal davranışın en yaygın halinin hayır kurumlarına bağışta bulunmak olduğu ve bu bağlamda maddi katkıların yapıldığı en popüler üç alanın ise din, eğitim ve sağlık olduğu belirtilmiştir (Reddy, 1980).

İnsanların neden yardım ettikleri, neden bağış yaptıkları, neden gönüllü olarak çalıştıkları ve bunların altında ne gibi güdülerin olduğu merak konusudur. İnsanlara doğrudan sorulduğunda genellikle yardım etme güdülerinin özveri ve fedakarlık temelli olduğunu söylemektedirler. Örneğin, Reddy (1980) tarafından yapılan bir taramada, görüşülen insanlara neden gönüllü olarak çalıştıkları sorulduğunda, katılımcıların neredeyse yarısının temel ilgilendikleri şeyin diğer insanlar olduğu, yararlı bir şeyler yapmak istedikleri, diğerlerine yardım etmek istedikleri veya diğerleri için iyi işler yaptıkları şeklinde yanıtlar alınmıştır. Benzer şekilde, neden kan bağışında buldukları sorusuna en sık verilen yanıt insaniyet ve fedakârlık çabalarıdır (Piliavin ve Callero, 1991). İnsanların neden para veya kan bağışında bulunmadıklarına, gönüllü olarak çalışmadıklarına yönelik verdikleri tipik yanıt ise basitçe bunun kendilerinden talep edilmediği şeklindedir (Drake, Finkelstein ve Sopolsky, 1982).

İnsanların yardım etme davranışına yönelik asıl güdeleri genellikle daha karmaşıktır ve kişisel çıkarları içerebilmektedir. İnsanların onaylanmak, kariyerlerinde ilerlemek, diğer insanların saygısını veya benlik saygılarını kazanmak amaçlarıyla para

bağışladıkları düşünülebilmektedir (Reddy, 1980). Gönüllü çalışarak insanların zamanlarını harcamaları altında yatan güdülerin de kişisel çıkarlara dayanabildiği düşünülmektedir. Reddy (1980) tarafından yapılan taramada gönüllü olarak çalışanların üçte biri zamanlarını bağışlama nedenlerini aktivitelerde ilgilerini çeken bir şeyler olduğu, çalışmadan hoşlandıkları veya kendilerine ihtiyaç duyulmasını istedikleri şeklinde belirtmişlerdir.

I.4.1. Kişilik Yapısı Olarak Olumlu Sosyal Davranış (Prosocial Behaviour)

Bir kişilik yapısı olarak olumlu sosyal davranış yardım etme davranışında, özellikle de uzun süreli ve planlanmış yardım etme davranışında, oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Graziano ve Eisenberg, 1997). Bu bulgu, pek çok durumda ve uzun vadede insanların olumlu sosyal davranış eğilimleriyle tutarlılık bulan çalışmalardan gelmektedir (Oliner ve Oliner, 1988; Savin-Williams, 1987).

Oliner ve Oliner (1988) II. Dünya Savaşı'ndan 40 yıl sonra, Yahudileri Nazilerden kurtarmak için hayatlarını riske atanların olumlu sosyal davranış açısından kişilik yapılarına bakmıştır. Bunun için 1930 ve 1940'lı yıllarda Avrupa'daki Yahudileri kurtaran 200'den fazla kişiyle ve Yahudilere hiç yardım etmediklerini belirten kişilerle görüşerek bu iki gruba çeşitli kişilik testleri uygulamışlardır. İki grup arasında kişilik özellikleri açısından belirli farklılıklar olduğu belirtilmiştir. Buna göre yardım edenlerin, etmeyenlere oranla daha empatik oldukları, kişisel ve sosyal sorumluluk duygularının daha güçlü olduğu, kontrol algılarının ve kaderlerini şekillendirme duygularının daha fazla olduğu, kişisel yeterlilik algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, Yahudilere yardım etmiş olan insanlarla kahraman veya yardımsever olarak lanse edilmelerinden 35- 40 yıl sonra görüşüldüğü ve bu süreçte bu insanların toplumda kendilerine yönlendirilen etiketlerin ve geribildirimlerin etkisiyle

olumlu sosyal davranış içeren kişilik özellikleri gösterebilecekleri olasılığıdır. Bu olasılığın da iki grup arasında kişilik özellikleri açısından farklılık yaratmış olabileceği düşünülmektedir. Buna karşın araştırmacılar bu bulguları, olumlu sosyal davranışa yönelik kişilik özelliklerinin zamana yayılarak tutarlı biçimde görülebildiği şeklinde yorumlamışlardır.

Hayır kurumlarına bağışta bulunan, gönüllü olarak çalışan kişilerin sürekli biçimde olumlu sosyal davranış sergiledikleri düşünülmektedir. Pek çok çalışma tutarlı olarak, gönüllü bir organizasyona üye olan kişilerin aynı zamanda başka organizasyonlara da üye olduklarını göstermiştir. Bu bireyler sadece doğrudan üye oldukları organizasyonlara zaman ve para vermekle kalmayıp aynı zamanda diğer hayırsever organizasyonlara da zaman ve para vermektedirler (Reddy, 1980). Marwell, Aiken ve Demerath (1987), 60'lı yıllarda Afrika kökenli Amerikalıların sivil haklarına yönelik aktif olarak çalışmış beyaz öğrencilerin bir kısmı ile çalışmışlardır. Bu insanları 20 yıl sonra, olumlu sosyal davranış uygulamalarıyla ilgilenmeyen yaşlılarıyla karşılaştırmışlardır. Afrika kökenli Amerikalıların sivil haklarına yönelik aktif olarak çalışmış olanların, çalışmamış olanlara oranla para toplama, para bağışı yapma, hayır kurumlarında gönüllü olarak çalışma gibi olumlu sosyal davranış uygulamalarına çok daha fazla dahil oldukları bulunmuştur.

I.4.2. Yardım Etme Davranışı Açısından Sorumluluk

Sorumluluk genel olarak yardıma ihtiyaç duyanlarla ilgilenme anlamına gelmektedir (Schwartz, 1977; akt. Bierhoff, 2002). Montada (2001a) diğer insanlara ve kişinin kendisine yönelik olmak üzere iki tür sorumluluk tanımlamıştır. İlki sosyal sorumluluktur ve diğer insanların iyi olmaları, sağlıkları, eğitim ve güvenlikleri ile ilgili konulara katkıda bulunmayı içermektedir. Diğerisi kişisel sorumluluktur ve kişinin kendi

davranışlarının sonuçlarını üstlenmesi anlamına gelmektedir. Yardım etme davranışı açısından özellikle sosyal sorumluluk üzerinde durulmaktadır.

Sosyal sorumluluk öncelikle insanların kendilerine bağımlı olanlara yardım etmesi olarak incelenmiştir (Berkowitz ve Daniels, 1963). Bunun yanında sosyal sorumluluğun ekonomik ve politik boyutları olduğu gibi diğer insanları, kendilerine zarar verebilecek riskli durumlardan uzak tutmak ve herhangi bir çıkar düşünmeden gönüllü olarak çalışmak şeklinde görünümüleri bulunmaktadır. İnsanların kendilerine bağımlı olanlara yardım etme istekleri kapsamında atıf kuramının yardım etme davranışı üzerindeki etkileri önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Weiner (1980, 1995, 2001) sorumluluğun olumlu sosyal davranışın önemli bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Weiner (1986) sorumluluk atıflarının kişisel nedenlerle ve durumsal nedenlerle yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca kişisel nedenlerin sorumluluk atıfları için gerekli olduğunu ama yeterli olmadıklarını belirtilmiştir. Bu bağlamda insanların, kişinin kendisinin neden olduğu talihsiz olaylar için yardım etmede isteksiz oldukları görülmektedir. Buna göre zor durumda kalma nedenleri kontrol edilebilir olarak algılanıyorsa insanlarda kızgınlık duygusunun ortaya çıktığı, zor duruma düşme nedenlerinin kontrol dışı geliştiği algılanıyorsa sonuç olarak insanlarda sempatinin ortaya çıktığı belirtilmektedir (Bierhoff, 2002).

Weiner (1995) yardım etme davranışı kapsamında nedensel atıfların sonuçlarıyla ilgili oluşturduğu “atıf-sorumluluk-duygu-davranış” modeli insanları pozitif veya negatif sosyal davranışa iten nedensel süreçleri açıklamaya çalışmaktadır. Özellikle kontrol edilebilir bir nedenin sonucu olarak bir sosyal damgalama algıladıklarında, sorumluluğun kişiye ait olduğu sonucuna varmakta ve bu durumda acıma veya merhametten çok kızgınlık gibi negatif duygular ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bireyler

damgalanmış insanlara yardım etmek istememektedirler (negatif sosyal davranış). Diğer yandan insanlar damgalanmayı kontrol edilemeyen bir nedenin sonucu olarak algıladıklarında, kişinin sorumlu olmadığını ve sorumluluğun dışsal bir nedene bağlı olduğunu düşünmektedirler. Bu durumda kızgınlık yerine acıma ve merhamet gibi pozitif duygusal tepkiler ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bireyler damgalanan kişilere yardım etmek istemektedirler (pozitif sosyal davranış).

Özetlemek gerekirse, yardım etme davranışı açısından, sadece sempati duyguları ortaya çıktığında insanların zor durumda olanlara yardım etmek isteyecekleri ileri sürülmektedir. Weiner (1980) tarafından yardım etme davranışına yönelik oluşturulan bu modele göre, atfedilen sorumluluk olumlu sosyal davranışa neden olan duygusal tepkileri başlatmaktadır. Burada söz edilen duygusal tepkiler temel olarak kızgınlık ve sempattir. Sempati yardım etmeye, kızgınlık ise ihmal ve suçlamaya neden olmaktadır.

Piliavin ve arkadaşları (1969) tarafından yapılan bir çalışmada metroda acil durumda yardım etme davranışı incelenmiştir. Yardıma ihtiyacı olan kişinin sarhoş veya hasta olduğu iki koşul oluşturulmuştur. Kurban olan kişi düştüğünde çevresindeki insanların yardım etme davranışları gözlemlenmiş ve kaydedilmiştir. Aynı zamanda yardıma ihtiyaç duyan kişinin siyah veya beyaz ırktan olması durumlarına, insanların yardım etme hızına ve sıklığına ve yardım edenlerin ırkına bakılmıştır. Bu doğrultuda belirli saatlerde New York metrosunda yolculuk eden 4450 kişi ile çalışılmıştır. Sahte denek olarak iki kadın iki erkek olmak üzere dört kişilik gruplar oluşturulmuştur. Her takımdan biri zenci olmak üzere 26-35 yaşları arasında bir erkek kurban olarak belirlenmiştir. Kurbanın sarhoş olduğu koşulda kurban olan kişi alkol kokmakta ve elinde bir içki şişesi taşımaktadır. Hastalık koşulunda ise kurban bir değnek taşımaktadır. Sonuçlara göre hastalık koşulunda 65 denemenin 62'sinde kurbanı yardım edilmiştir.

Sarhoş olma koşulunda ise 38 denemenin 19'unda kurbanı yardım edildiği görülmüştür. Toplam 81 denemenin %60'ında kurbanın yardım istemesine gerek kalmadan kurbanı yardım edilmiştir. Farklı ırktan olanlara yardım açısından anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte sarhoş olma koşulunda aynı ırktan olan kurbanı daha fazla yardım edildiği görülmüştür. Ayrıca etrafta bulunan kişi sayısı arttıkça yardım etme hızının da arttığı görülmüştür. Kurbanın sarhoş olduğu koşulda 103 denemenin 21'inde (34 kişi) insanlar kaza yerini terk etmiştir.

Reisenzein (1986) bu çalışmanın koşullarını senaryoya dökmüşler ve katılımcılara, kurbanı yardım etme olasılıklarının ne kadar olacağını sormuştur. Sonuçta kontrol edilebilirliğin sempati ve yardım etme ile negatif yönde, kızgınlık ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Buna göre insanlar, yardıma ihtiyaç duyanların içinde bulunduğu zor durumları kişinin kontrolü dışında algıladıklarında daha çok yardım etmekte ve daha çok sempati duymaktadırlar.

Weiner (2001) bir meta-analiz çalışmasında, bu bulguların oldukça istikrarlı olduğunu belirtmiştir. Buna göre algılanan kontrol edilebilirlik, duyguları belirlemekte (kızgınlık-sempati) ve bu duygular da, daha önce de belirtildiği gibi, olumlu sosyal davranışı etkilemektedir.

Graham ve arkadaşları (1993) sistematik bir çalışmayla AIDS hastası olan ünlü basketbolcu Magic Johnson'a yönelik sorumluluk yargılarının duygusal sonuçlarını incelemiştir. Ünlü basketbol oyuncusu, AIDS hastası olduğunu öğrendiğinde bunun nedenlerine ilişkin bir makale yazmış ve çeşitli tepkiler almıştır. Bu tepkileri sistemli olarak görmek için çalışmaya iki grup katılımcı dahil edilmiştir. İlk grup üniversite öğrencilerinden oluşurken ikinci grup Afrika kökenli Amerikalı yetişkinlerden oluşmaktadır. Bunun nedeni, Magic Johnson'ın Siyahi bir oyuncu olarak Afrika kökenli

Amerikalılar arasında önemli bir figür olduğunun ve bu durumun basketbol oyuncusunun HIV virüsünü kapma nedenlerine ilişkin sorumluluk algılarını ve buna ilişkin duygusal tepkileri etkileyebileceğinin düşünülmesidir. Katılımcılara Magic Johnson ile ilgili bir soru formu verilmiştir. Sorumluluk ve duygusal tepkilerle ilgili soruların ardından AIDS hastalığına neden olduğu bilinen beş faktör sunularak katılımcılardan, ünlü basketbol oyuncusunun HIV virüsünü kapma olasılığının bunlardan hangisi olduğunu belirlemeleri istenmiştir. Böylece katılımcıların Magic Johnson'ın hastalığı kapmada ne kadar sorumlu olduğunu düşündükleri ve bundan dolayı ne kadar sempati ve kızgınlık hissettikleri belirlenmeye çalışılmışlardır. AIDS hastalığına neden olarak kan transferi sonucu, bildiği bir kadınla seks yapması sonucu, kendisinin de belirttiği gibi pek çok kadınla seks yapması sonucu, eşcinsel ilişki sonucu ve uyuşturucu kullanımı sonucu olarak beş olası neden sunulmuştur. Sonuçlara göre katılımcılar en az sorumluluk yüklemesini kan transferi sırasında hastalığın bulaşmış olması durumunda yapmaktadır. Bunu geleneksel cinsellik izlemektedir. Bundan sonra birçok kadınla seks yapma ve eşcinsel davranış eşit düzeyde takip etmektedir. Sorumluluğun basketbol oyuncusuna en çok yüklendiği neden uyuşturucu kullanımı olmuştur. Ayrıca katılımcıların oluşturduğu iki grup arasındaki bulguların tutarlı olduğu, sadece Afrika kökenli Amerikalı yetişkinlerin sorumluluk atıflarının biraz daha yüksek olduğu görülmüştür. Duygu ölçümü açısından sempati ve kızgınlık ters orantılı bulunmuştur. Sorumluluk yüklemesinin en az olduğu kan transferi durumunda sempatinin en yüksek düzeyde, kızgınlığın en düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Bunun aksine sorumluluk yüklemesinin en çok olduğu uyuşturucu kullanımı durumunda kızgınlığın en yüksek düzeyde, sempatinin ise en düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Duygu ölçümü bakımından da iki grup açısından tutarlılık görünse de öğrenci grubunun sempati düzeyi biraz daha yüksek bulunmuştur. Bu çalışmada kan transferinde kişinin kontrolü olmadığı

için sorumluluk en az düzeyde algılanırken, cinsel davranış ve uyuşturucu kullanımı kişinin kontrolünde olan durumlar olarak algılandığından sorumluluk kişiye yüklenmiştir.

Schmidt ve Weiner (1988) yaptıkları bir çalışmada katılımcılara iki farklı nedene dayanan senaryolar okutmuşlardır. Bu senaryoların ilkinde bir öğrencinin, kendisinden geçen haftanın ders notlarını istediğini çünkü gözlerinde bir problem olduğunu ve gözlüklerinin değişmesi gerektiğini hatta tüm hafta boyunca gözyaşlarının akması nedeniyle görmekte zorluk çektiğini belirtmektedir. Diğer senaryoda ise yine bir öğrencinin kendisinden ders notlarını istediğini çünkü derse girmek yerine plaja gittiğini belirtmiştir. Bu iki koşulda içsel ve kontrol edilemeyen bir durumla (göz problemi) dışsal ve kontrol edilebilir bir durum sunulmuştur. Öyküler verilmeden önce katılımcılardan mümkün olduğunca objektif olmaları, bu duruma nasıl tepki vereceklerini düşünmeleri veya diğer kişinin nasıl hissedebileceğini düşünmeleri istenmiştir. Senaryoyu okuduktan sonra katılımcılar istenen yardımın nedeninin kontrol edilebilirliğini, kızgınlık ve sempati (acıma) duygularını ve yardım etme olasılıklarını değerlendirmişlerdir. Sonuçta yardım yargıları ile duygusal tepkiler arasında pozitif yönde ilişkiler bulunurken, kontrol edilebilirlikle, yani sorumlulukla yardım arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Diğer bir deyişle öğrencinin plaja gittiği koşulda kişiye sorumluluk yüklendiği ve bunun kızgınlığa neden olduğu ve bu durumda yardımın en az olduğu görülmüştür.

Başka bir çalışmada Zucker ve Weiner (1993) üniversite öğrencileri ve yetişkinlerden oluşan katılımcıları liberaller ve muhafazakarlar olarak gruplandırmışlardır. Bu gruplandırmayı katılımcıların yoksulluğu arttıran nedenlere yönelik değerlendirmeleri sonucu yapmışlardır. Aynı zamanda katılımcılardan yoksulluğun ne kadar kontrol edilebilir olduğunu, yoksulluğa ilişkin kişisel sorumluluğun ne kadar etkili olduğunu, yoksul bireylere yönelik acıma ve kızgınlık duygularını ve yardım etme kararlarını

değerlendirmeleri istenmiştir. Yardım etme kararlarına ilişkin iki yönlü sorular sorulmuştur. İlki yoksul insanlara ne kadar yardım edecekleri, diğeri ise devlet yardımını bu yoksul insanların ne kadar hak ettikleri şeklindedir. Sonuçta muhafazakarlığın yoksulluğa ilişkin kontrol edilemeyen sosyal faktörleri destekleme ile negatif yönde, bireysel ve kontrol edilebilir nedenlerle ise pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Buna göre, yoksulluğu tembellik gibi kişisel ve kontrol edilebilir nedenlere dayandıranların devletin yoksullara iş sağlamadığı gibi dışsal ve kontrol edilemeyen nedenlere daha az katıldıkları görülmektedir. Bu durumda muhafazakarların yoksulluğu daha çok kişisel sorumluluğa yükledikleri düşünülmektedir. Ayrıca acıma duygularının yardımı arttırdığı ve kızgınlığın yardım kararını azalttığı bulunmuştur. Bu bulgular da Schmidt ve Weiner'in (1988) çalışmasında elde ettiği bulgularla tutarlı görünmektedir ve Weiner'in (1995) atıf-sorumluluk-duygu-davranış modelini desteklemektedir.

Benzer bulgular bir başka araştırmada (Corrigan ve ark., 2003) da elde edilmiştir. Bu çalışmada nedensel atıflar (kontrol edilebilirlik, sorumluluk gibi), akıl hastalıklarına aşına olma, duygusal tepkiler (acıma, kızgınlık, korku gibi) ve yardım etme ile yardımı reddetme arasındaki ilişkileri incelemek için üniversite öğrencilerine öyküler sunulmuştur. Öykülerde Harry adındaki öykü kahramanının 30 yaşında bir şizofreni hastası olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların yarısına sunulan öykülerde hastalığın nedeni değişimlenmiştir. Birinde öykü kahramanının kontrol edemediği, bir trafik kazası sonucunda bu hastalığa yakalandığı, diğesinde ise hastalığın 7 yıl boyunca uyuşturucu kullanımı sonucu oluştuğu belirtilmiştir. Katılımcıların diğeri yarısına hastalığın nedenine ilişkin bir açıklama yapılmamıştır. Bunun yerine öykülerin yarısında öykü kahramanının çevresine zarar verdiği ve tehlikeli olduğu, diğesinde ise hiçbir zararı olmadığı bilgileri sunulmuştur. Öyküler okunduktan sonra deneklere öykü kahramanına ilişkin kişisel

sorumluluk inançlarına, acıma, kızgınlık ve korku duygularına, yardımı esirgeme olasılığına, baskı ve ayrımcılığa destek vermeye ilişkin maddelerin bulunduğu bir ölçek verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında akıl hastası olanlara yardım etmeme veya onları işe almama gibi ayrımcı tepkilerin akıl hastalığının nedenlerine ilişkin atıfların ve tehlike algılarının birer göstergesi olduğu bulunmuştur. Buna göre, bir damgalama durumu olarak akıl hastalığı kontrol edilebilir algılandığında insanlar akıl hastası olanlardan daha çok kaçmakta, onlara yardım etmemekte ve bu insanlara ilişkin baskıları daha çok desteklemektedirler. Aynı sonuçlar insanların, akıl hastalarını tehlikeli algılandıklarında da ortaya çıkmıştır. Nedensel atıflar insanların içinde buldukları durumlardan ne kadar sorumlu oldukları hakkındaki inançlarını etkilerken bu inançlar da duygusal tepkileri ortaya çıkarmaktadır. Bu da insanların baskı, ayrımcılık ve yardımı esirgeme gibi davranışlarıyla sonuçlanmaktadır. Sonuçta sorumluluk inançlarının ve duygusal tepkilerin kontrol edilebilirlik etkilerini yönettiği görülmektedir. Tüm bu bulgular yardım etme davranışı üzerinde nedensel atıfların etkisini göstermektedir.

I.4.3. Yardım Etme Davranışının Bedeli

Eagly ve Crowley (1986) ve Piliavin ve Unger (1985) genellikle sadece bir tür yardım etme davranışını -acil durumlarda etraftakilerin müdahalesi- çalışmışlardır. Gerçek yaşamdan elde edilen bulgulara göre, erkekler kahramanlık hareketleri ile kadınlara oranla daha ilgilidir. Carnegie Kahramanlık Komisyonu (Carnegie Hero Commission) tarafından 1994 yılından beri, profesyonel olmayan (acil tıp personeli, polis, itfaiyeci vb olmayan) sıradan vatandaşlara kahramanlık hareketlerinden dolayı ödüller verilmektedir. Bu hareketler küçük çocukları yangından kurtarmak, insanları boğulmaktan kurtarmak gibi kahramanlık ve cesaret gerektiren yardım etme davranışlarını içermektedir. Komisyon tarafından 1904-1986 yılları arasında neredeyse 7000 kahraman belirlenmiştir. Bu kişilerin

%9'dan daha az bir kısmı kadındır. Cinsiyet farklılığı ile ilişkili diğer bir çalışma Huston ve arkadaşları (1981) tarafından, California'da halka kahraman olarak açıklanan insanlarla yapılan görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Bunlar, insanları tehlikeli bir suç durumundan (saldırı, gasp, banka soygunu vb) kurtarmak için müdahalede bulunan 33 kişiden oluşmaktadır ve bunların sadece bir tanesinin kadın olduğu görülmüştür.

Yardım etme davranışının bedeli kavramı, kahraman olarak gösterilen insanların çoğunun erkek olmasıyla açıklanabilmektedir. Bedel-ödül modeline (cost-reward model) göre, potansiyel olarak yardım etme davranışı gösterecek kişiler bir kez uyarıldıklarında, müdahale edip etmemek hakkında son kararı vermeden önce, yardım ettikleri ve etmedikleri durumlarda ödeyebilecekleri bedelleri düşünmektedirler. Yardım etmenin bedeli arttıkça, olaya tanık olanların yardım etme olasılıkları genellikle azalmaktadır (Piliavin ve ark.,1981).

Piliavin ve Unger'a göre (1985), kadınlar erkekler kadar yardımsever olmadıkları için değil, kadınların kahraman olmaları erkeklere oranla daha fazla bedele dayandığı için tehlikeli durumlarda daha az yardım etmektedirler. Örneğin, ortalama olarak erkekler fiziksel olarak kadınlardan daha yapılı ve güçlüdür ve bu nedenle acil ve tehlikeli bir duruma müdahale etme bedeli erkekler için kadınlara oranla daha az olabilmektedir. Bu tür yardım etme davranışlarındaki cinsiyet farklılıkları ile ilişkili bedellerin bir rolü bulunmaktaysa, bu durumda aynı cinsiyette olanlar arasında da bu fonksiyonun işlemesi beklenebilmektedir. Huston ve arkadaşları (1981), California kahramanları ile yaptıkları çalışmada, erkek kahramanlarla insanları kurtarma veya onlara yardım etme girişiminde bulunmayan erkekleri karşılaştırma yoluna gitmişlerdir. Kahramanların daha uzun ve ağır oldukları, diğer karşılaştırma grubuna göre polislik veya tıp gibi eğitim almış oldukları bulunmuştur. Huston ve arkadaşları, kahramanların acil durumlara daha çok müdahalede

buldukları çünkü daha az bedel ödeme olasılıkları olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte, kadın ve erkekler arasındaki fiziksel farklılıklar cinsiyet farklılıklarına bağlı yardım etme davranışı için tamamen geçerli bir neden sayılmamaktadır. Burada cinsiyet rollerinin de etkisi göz ardı edilememektedir.

I.4.4. Sivil Toplum Kuruluşları ve Gönüllülük Kavramı

Sivil toplum kuruluşlarının temelinde sivil toplum kavramı bulunmaktadır. Sivil toplum kavramı genel olarak devletin ve devlet otoritesinin dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı belirtmek için kullanılan, kendi prensip ve kurallarına göre çalışan ve kendi kendini düzenleyen bağımsız alanları belirtmek için kullanılmaktadır (Özbaş, 2008). Sivil toplum kavramı uzun bir geçmişe sahiptir fakat özellikle bugünkü anlamıyla, Batı’da sanayi toplumu sonrası başlayan toplumsal ve siyasal arayışların sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Batı dünyasının “Rönesans”tan sonra yaşadığı gelişmeler ve değişimler yeni bir siyasal toplum arayışını doğurmuş, bu gelişmelerin sonucu olarak da ulus devletler ile birlikte daha katılımcı ve özgürlükçü bir siyasal yaşam tartışılmaya başlanmıştır (Doğan, 2002). Sivil toplum ve onun örgütlenmiş yapısı olan sivil toplum kuruluşları bir ülkede siyasal alanda demokrasiye yaptıkları katkının yanında sosyal alanda da önemli işlevler görmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, “toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kar amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır (Kocacık, 2003). Başka bir tanıma göre ise sivil toplum kuruluşları, belli toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel amaç ya da amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelen,

örgütlenen ve o amaçlar doğrultusunda faaliyette bulunan kişilerin oluşturdukları, tüzel kişiliği ve sürekliliği olan örgütsel yapılardır (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 1998).

Sivil toplum kuruluşları, devletin yeterince nüfuz edemediği alanlarda faaliyet göstererek aynı zamanda devlet faaliyetlerinin etkinliğine de katkı sağlamaktadırlar. Gelirden veya sosyal güvenceden yoksun kişilerin gıda, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçlarını gidererek sosyal hayatın düzenlenmesinde olumlu katkılar sunmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları ayrıca, toplumun yararına görmedikleri konularda karar alıcıları etkileyerek farklı kararlar alınmasını veya kararın gözden geçirilmesini sağlayabilmektedirler. Bu yolla siyasal ve sosyal hayata, ayrı bir güç unsuru olarak katkıda bulunmaktadırlar (Özalp, 2008).

Günümüzde sivil toplum kuruluşları yapı, faaliyet ve tür açısından çok çeşitlilik göstermektedir. Bunlar arasında bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, spor, kalkınma, din ve yardım işleri kapsamında, özel ve kamu vakıfları, çeşitli yurttaşların oluşturduğu cemiyetler (dernekler), sendikalar, çeşitli meslek odaları yer almaktadır (Abay, 2007; akt. Özalp, 2008). Genel olarak toplumsal yapıya katkıları açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında sivil toplum kuruluşları bakımından büyük farklılıklarının bulunduğu belirtilmektedir. Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşları etkinliklerini büyük ölçüde amaca uygun bir biçimde yürütürlerken gelişmekte olan ülkelerde tam tersi bir durumla karşılaşmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri olarak gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının toplumsal altyapısının bulunmaması gösterilmektedir. Buna göre, Batı'da sivil toplum kuruluşları toplumsal yapıyı oluşturan pek çok ögenin karşılıklı mücadelesi çerçevesinde şekillenirken, az gelişmiş ülkelerde böyle bir süreç geçirmedikleri için etkinlik kazanamadıkları belirtilmektedir. Diğer yandan az gelişmiş ülkelerdeki sosyal ve ekonomik güç farklılıkları ve kaynakların dağılımındaki uçurum, bu ülkelerdeki

insanların yaşam düzeylerini zorlaştırmakta ve güçlü ekonomik birimlerin diğer birimleri sindirmesi kolaylaşmaktadır (Yıldırım, 2003).

Sivil toplum kuruluşları, İngiltere’de “Gönüllü Kuruluş” (Voluntary Organisation), Amerika Birleşik Devletleri’nde “Özel Gönüllü Kuruluş” (Private Voluntary Organisation), bazı ülkelerde “Gönüllü Kalkınma Kuruluşları”, bazı ülkelerde de “Yurttaş Örgütleri” şeklinde adlandırılmakla beraber, bu kavramların tümünün özünde gönüllülük ve yurttaş birim alan bir yapı bulunmaktadır (Şahin, 2008; akt. Özalp, 2008). Türkçede sivil toplum kuruluşları, devlet dışı kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar ve üçüncü sektör gibi farklı biçimlerde de adlandırılmaktadır (Abay, 2007 akt. Özalp, 2008).

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının varlığına bakıldığında, sivil toplumla ilgili kavramlarla yoğun olarak Haziran 1996’daki HABITAT II İstanbul Zirvesi’nde tanışıldığı ve “Sivil Toplum Kuruluşları” ifadesinin Türkiye’de resmi düzeyde ilk kez burada kullanıldığı belirtilmektedir (Özbaş, 2008). Bu zirve öncesinde, zirveye Türkiye’yi temsilen katılacak olan bir takım sivil örgütlerin temsilcileri, İngilizcede Non-Governmental Organization olarak ifade edilen kavramı Türkçeye “Sivil Toplum Kuruluşları” şeklinde çevirmişlerdir ve bu kuruluşlar genellikle STK olarak anılmaktadır. Zamanla bu ifade kamuoyunda da kabul görmüştür. Türkiye’deki sivil toplum örgütlenmelerinin yakın tarihi incelendiğinde bu tecrübenin 1950’lerdeki çok partili demokratik hayata geçişle birlikte, öncelikli olarak meslekçi muhalefet biçiminde ortaya çıktığı görülmektedir (Gümüş, 2007; akt. Özbaş, 2008).

Sivil toplum ve STK kavramları 1990’ların ortalarından itibaren Türk toplumunun gündemine daha yoğun bir biçimde girmeye başlamış ve son yıllarda daha fazla önem kazanmıştır. Ulusal ölçekte bakıldığında, STK’ların toplumsal algıda tanınırlık

bakımından zirveye çıktığı dönem, 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi sonrasındaki süreç olarak gösterilmektedir. Bu dönemde STK'lar, toplumsal dayanışma anlamında son derece nitelikli ve karşılıklı güvene dayalı bir ortam yaratmıştır. Bu dönemde kamuoyunun STK'lara bakışında önemli bir pozitif değişim yaşanmış ve STK'lar daha meşru kurumlar olarak algılanmıştır (Gümüş, 2007; akt. Özbaş, 2008).

Sivil toplum kuruluşları, sosyal hayatın birçok alanında faaliyet göstermekle beraber, en etkili ve yaygın sivil toplum kuruluşları, eğitim, sağlık, çevre ve yoksullukla mücadele alanında faaliyette bulunmaktadır. Eğitime destek veren ve eğitim kurumları açarak faaliyetlerini sürdüren birçok sivil toplum kuruluşu vardır. Yüklendikleri bu önemli misyonla, büyük oranda kamunun sırtında olan eğitim hizmetini hem belirli oranda yüklenerek hem de ülkemizde eğitimin belirli bir standarda ulaşmasında rol oynayarak önemli katkılar sağlamaktadırlar (Özalp, 2008)

Sivil toplum kuruluşlarının tanımlarında da yer aldığı gibi bu kuruluşların en önemli unsurlarından biri gönüllülüktür. Gönüllü katılımlarla, STK'ların toplumsal taleplerin sözcüsü olma meşruiyetinin artacağı belirtilmektedir. Geniş ve nitelikli bir gönüllü tabanı, STK'nın maddi olanaklarıyla elde edemeyeceği bir insan kaynağına sahip olması anlamına gelmektedir. Bir STK için gönüllülerin desteği kuruluşun başarısının, etkinliğinin ve tanınırlığının artması, hizmet ve çalışmalarının toplum tarafından görülmesi, kısıtlı bütçelerle yürütülen projelerin daha olanaklı hale gelmesi ve kuruluşun profesyonel ekibini de teşvik etmesi gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir (Özel Sektör Gönüllüler Derneği, 2006)

Gönüllülük kavramına daha ayrıntılı bakıldığında, gönüllülük olumlu sosyal davranışın bir bölümü olarak düşünülmektedir. Bu fenomen organizasyonel bağlamdaki konulara uygulanmakla kalmamakta, bunun toplumun tüm kesimlerinde uzun dönemli

görünümleri de bulunmaktadır (Penner ve ark., 1997). Spontane yardımın aksine, gönüllülük plan yapmayı (örneğin, ekip üyeleri belirli bir zamanda görüşmek üzere düzenlemeler yapmalıdır), öncelik tanımayı (örneğin, bir Pazar sabahını hiçbir şey yapmadan geçirmek yerine, gönüllüler erkenden kalkıp gidecekleri yere ulaşmalıdırlar) ve kişisel kapasiteleri ile gönüllülük çalışmalarının gerektirdiği görevler arasında bir uyum sağlamayı gerektirmektedir (gönüllüler acil durumlarda ilk yardım bilgilerini uygulayabilmektedir).

Gönüllülüğün olumlu sosyal davranışın bir formu olarak düşünülmesi yanında iki önemli özelliğın de buna eklenmesi gerekmektedir. Olumlu sosyal davranış aylar ve hatta yıllar içinde uzun dönemli bir perspektife yerleşmiştir ve kişisel veya bireysel problemlerini çözmeye çalışan bir organizasyona olan bağlılığa dayanmaktadır.

Her yıl milyonlarca insan zamanının ve enerjisinin önemli bir kısmını diğer insanlara yardım etmek amacıyla gönüllü organizasyonlara adamaktadır. Örneğın insanlar okuma yazma öğretmek, yaşlılara refakat etmek, problemleri olanlara danışmanlık yapmak, hastalara sağlık hizmeti vermek gibi aktivitelerle gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaktadır. Amerika’da 1998 yılında yapılan bir survey çalışmasına göre, 109.4 milyon Amerikalı yetişkin birey bir şekilde gönüllü olarak çalışmakta ve ortalama olarak haftada 3,5 saatini gönüllü aktivitelere harcamaktadır (Bağımsız Sektör, 1999). Amerika’da gönüllülük aktiviteleri uzun zamandır biliniyor ve uygulanıyor olmakla birlikte, insanlar bu gönüllülük aktiviteleri ile tüm dünya ülkelerinde ilgilenmektedirler (Curtis, Grabb ve Baer, 1992).

Omoto ve Snyder (2001) gönüllülük ile hayırseverlik kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Hayırseverlik, para veya eşya bağışlama gibi davranışları kapsarken gönüllülükte insanlar zamanlarının, kaynaklarının ve enerjilerinin

önemli bir kısmını diğer insanlar için harcamaktadırlar. Hayırseverlik pek çok kuruluşun başarısı için oldukça önemlidir fakat bu çalışmada ele alınan asıl konu ayrı bir fenomen olarak insanların gönüllülük esasına dayanarak çalışmalarıdır. Gönüllülük özellikle, muhtaç insanlara yardım etmeyi seçenlerini kapsamaktadır. Ayrıca gönüllülerin yardım davranışları, gönüllülerin kendilerinin arayıp buldukları, genellikle uzun süre devam ettikleri ve önemli miktarda zaman ve çaba harcadıkları davranışlardır. Bunun yanında, gönüllülerle yardım ettikleri kişiler arasında önceden bir bağ veya etkileşim olmadığından, yardım etme davranışının bu formunda, gönüllülük hizmetleri ihtiyaç sahiplerine herhangi bir zorunluluk hissedilmeden verilmektedir (Omoto ve Snyder, 2001). Diğer bir deyişle, gönüllülükte aynı zamanda bir zorlama olmamalıdır ve kişiler herhangi başka bir kişi veya kuruluş tarafından karşılıksız çalışmaya itilmemiş olmalıdır (Omoto ve Snyder, 2002).

Gönüllülük geniş bir spektrumda pek çok değişik aktiviteyi içerebilmektedir. Engelli bireylere yardım etme, öğrencilere ders çalıştırmak, yalnız ve yaşlı kişileri huzurevlerinde ziyaret etmek, telefonla tavsiyede bulunmak, bağış toplamak vb gönüllülük aktivitelerine verilebilecek birkaç spesifik örnektir. Tüm bu alanlarda gönüllüler diğer insanların iyi olmaları için zaman ve çaba harcamaktadırlar. Örneğin, Tietz ve Bierhoff (1996; akt. Bierhoff, 2002) çalışmalarına katılanların ortalama olarak haftada 7 saatini gönüllülük aktiviteleriyle geçirdiklerini belirtmiştir. Benzer bulgular Küpper ve Bierhoff (1999) ile Simon ve arkadaşları (2000) tarafından yapılan çalışmalarda da elde edilmiştir. Bu çalışmalara göre, katılımcıların çoğunluğu (%58) gönüllülük aktiviteleriyle 1-5 saat arasında zaman harcamaktadırlar. Katılımcıların daha az bir kısmı ise gönüllülük aktiviteleriyle bundan çok daha fazla zaman geçirmektedir (akt. Bierhoff, 2002). Gönüllülük sadece önemli miktarda zaman vermekle kalmamakta aynı zamanda bunun düzenli olmasını da gerektirmektedir (Hofer, 1999; Penner ve Finkelstein, 1998).

Avrupa'daki çalışmaların çok geniş kapsamlı olmadığı ileri sürülmektedir. Almanya, Hollanda, İsveç, İngiltere, Belçika, Danimarka ve İrlanda gibi Batı ülkelerinde uygulanan temsili bir surveyde, gönüllülük çalışmalarına ilişkin cinsiyet farklılıkları görülmemiştir. Örneğin Almanya'daki çalışma, erkek katılımcıların %18'inin kadın katılımcıların ise %17'sinin gönüllü olarak çalıştıklarını göstermiştir. Diğer çoğu Avrupa ülkesinde gönüllülük düzeyi yüksek bulunmuştur. Bu oranlar Hollanda'da %38, İsveç'te %36, İngiltere'de %34, Belçika'da %32, Danimarka'da %28 ve İrlanda'da %25 olarak belirtilmiştir (Gaskin, Smith ve Paulwitz, 1996; akt. Bierhoff, 2002). Gallup araştırma şirketi tarafından 1980'li yıllarda Amerika'da yapılan temsili bir surveye göre gönüllülük oranı daha da yüksek bulunmuştur (Clary ve Snyder, 1991). Ülkeler arasındaki bu farklılıklar kısmen kültürel farklılıklardan meydana gelmektedir. Olumlu sosyal davranış üzerinde kültürün etkisinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Almanya'da 1994 yılında uygulanan bir temsili surveyde Gaskin, Vlaeminke ve Fenton (1996) katılımcıların verilen ifadelerle ilişkin belirttikleri oranlardan yola çıkarak gönüllü olma nedenlerini belirlemeye çalışmıştır. Buna göre katılımcıların gönüllü olma nedenleri ve oranları şöyle sıralanmıştır; “Bundan çok hoşlanıyorum (%65).”, “Yeni insanlarla tanışıp arkadaşlıklar kuruyorum (%40).”, “Aktif olmama ve sağlıklı kalmama yardım ediyor (%30).”, “Ahlaki prensiplerimle uyuyor (%30).”, “Hedeflere ulaşmak tatmin edici oluyor (%27).”, “Bana deneyim kazandırıyor (%27).”, “Yeni beceriler kazanma imkanı sağlıyor (%20).” şeklinde belirtilmiştir.

Penner (2004) bireylerin gönüllülük çalışmalarına katılma isteğini aktive eden ve sosyal olmayan uyaranların da bulunduğunu ileri sürmüştür. Bunlar kişinin hayatındaki kişisel durumlardan (hastalık nedeniyle bir yakını kaybetmek) potansiyel gönüllülerin dikkatini çeken belirli bir duygu ve düşünceye kadar uzanan aralıkta yer almaktadır. Jonas

ve arkadaşları (2002) belirli düşüncelerin insanların hayır kurumlarına bağış yapma isteklerini nasıl etkileyebileceğine bakmışlardır. Çalıştıkları düşünce, kişinin kendi ölümüyle ilgili farkındalığı ve endişelerini ifade eden, ölüm farkındalığıdır (mortality salience). Terör Yönetimi Kuramı'na (Greenberg, Solomon ve Pyszczynski, 1997) dayanarak Jonas ve arkadaşları (2002), insanların kendi ölümleri ile ilgili farkındalıklarının artırılmasının diğer insanlara yardım etmeye teşvik eden kültürel bir dünya görüşünü daha güçlü desteklemelerini sağladığını ileri sürmüşlerdir. Bu düşünceyi test etmek için iki gruptan birindeki katılımcıların ölümleri ile ilgili farkındalıkları artırılmıştır. Ölümleri ile farkındalığı artırılan katılımcıların daha çok yardım ettikleri ve yardım etmeyi düşündükleri, hayır kurumlarına yaptıkları bağışlarla kanıtlanmıştır. Olağanüstü tarihi olaylar insanların gönüllü çalışmalarına daha çok katılmalarını sağlamaktadır. Örneğin, Amerika'daki 11 Eylül terörist saldırılarının Amerika'daki gönüllülük çalışmalarına katılımı dramatik biçimde arttırdığı bulunmuştur (Penner ve ark., 2005). Başka bir çalışmada, 1995 yılında Oklahoma'daki Murrah Federal Binası'nın bombalanması olayının burada yaşayanların gönüllülük aktivitelerine katılımını nasıl etkilediği incelenmiştir. Bu amaçla Oklahoma Üniversitesi Sosyoloji Bölümü tarafından bombalama olayından 10 ay sonra düzenlenen Oklahoma City Survey'inin verileri kullanılarak, Oklahoma'da yaşayanların neredeyse %75'inin bombalama olayının kurbanlarına gönüllü olarak yardım ettikleri bildirilmiştir (St. John ve Fuchs, 2002). Gönüllülük çalışmalarındaki artışlar sel, deprem gibi diğer doğal afetlerden sonra da elde edilmiştir (Dynes ve Quarantelli, 1980).

I.4.5. Gönüllülerin Demografik Özellikleri

Yardım etme davranışının bedeli daha yüksek olduğunda insanlar daha az yardım etmektedir. Bu nedenle, para ve zaman açısından daha fazla kaynağı olan insanlar üçüncü sektöre daha çok katkıda bulunmaktadır çünkü bunun maliyeti görece daha

düştür ve katılımları daha kolay olmaktadır. Ayrıca gönüllüler diğer insanların ihtiyaçları konusunda daha duyarlıdır ve toplumla daha güçlü bağları bulunmaktadır.

Gönüllülük ile belirli demografik özellikler arasında tutarlı ilişkiler bulan pek çok çalışma yapılmıştır (Dovidio ve Penner, 2001; Penner, 2002; Wilson, 2000). Amerika ve diğer ülkelerde gönüllülük ile en ilişkili bulunun üç demografik özellik eğitim, gelir ve yaş olarak bulunmuştur (Penner, 2002; Putnam, 2002; Wilson, 2000). Amerika'da gönüllü olarak çalışanların büyük çoğunluğunun beyaz, 50 yaş altı ve özellikle yarı zamanlı çalışan kadınlardan oluştuğu ve aktif olarak çalışanların da daha çok varoşlarda ve kırsal alanlarda yaşadığı belirtilmektedir (Clary ve Snyder, 1991).

Özellikle eğitim düzeyi ile gönüllülük arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmaktadır (Putnam, 2002). Penner ve arkadaşları (2005) 11 Eylül sonrası gönüllülük çalışmalarındaki artış ile eğitim düzeyi arasında güçlü bir pozitif ilişki bulmuştur. Belirli bir düzeye kadar gelir de gönüllülük ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur fakat belirli bir noktadan sonra gelir arttıkça gönüllülük aktivitelerine katılım azalmaya başlamaktadır.

I.4.6. Gönüllülerin Güdüleri

Yapılan bir çalışmada yedi organizasyonda (AIDS Hastalarına Yardım, Alman Kızıl Haçı vb) çalışan 247 gönüllünün güdüleri üzerinde durulmuştur (Tietz ve Bierhoff, 1996; akt. Bierhoff, 2002). Katılımcıların yaş ortalaması 41 olarak bulunmuştur. Dini inanış açısından katılımcıların %30'u Katolik, %38'i Protestan ve %32'si ateisttir. Katılımcıların yaklaşık %60'ı çalışanlardan, %17'si emeklilerden ve %11'i öğrencilerden oluşmaktadır. Ortalama değerlere göre katılımcılar 7,5 yıldır gönüllü olarak herhangi bir yardım kuruluşunda çalışmaktadır. Araştırma sırasında üye oldukları kuruluşta ortalama olarak yaklaşık 4,5 yıldır çalıştıklarını belirtmişlerdir. Uygulanan ölçeklerde gönüllülerin memnuniyeti oldukça yüksek bulunmuştur. Çalışmaları karşılığında herhangi bir ücret

almayan gönüllüler kendilerine verilen ölçekte, organizasyonda ilk çalışmaya başladıkları zamanki temel güdülerini, 71 maddeden oluşan Gönüllülerin Motivasyon Yapısı Envanterini doldurarak, değerlendirmişlerdir. İlk tutumlar bölümünde katılımcılardan ilk kez gönüllü olarak çalışmaya başladıklarında ne hissettiklerini belirtmeleri istenmiştir. Şu anki tutumlar bölümü katılımcıların şu anki tutumlarını değerlendirmeye yöneliktir. Bu bağlamda sosyal bağlanma (“Bir aktiviteyi paylaşarak bağlanacağım kişiler bulmak istiyorum.”), benlik deneyimi (“Güçlü olduğum yönlerim hakkında bir şeyler öğrenmek istiyorum.”), sosyal sorumluluk (“Benden kötü durumda olanlara yardım etme gereği duyuyorum.”), benlik saygısı-bilinci (“Önemli bir şeyler yapmak istiyorum.”), organizasyonla özdeşleşme (“Ailemdeki kişilerin etkisi”), iş stresini giderme (“İşte yaptığımdan daha farklı bir görevle rahatlamak istiyorum”), kariyer gelişimi, politik sorumluluk (“Toplumsal değişime katkıda bulunmak istiyorum.”) ve kişisel deneyim (“Organizasyonun geçmişteki yardım aktivitelerine güvendim.”) olmak üzere 9 güdü bulunmuştur.

Omoto ve Snyder (1995) AIDS hastalarına destek veren organizasyonlara üye olan gönüllülerle yaptıkları çalışmalarında beş motivasyon skalası belirlemişlerdir. Bunlar değerler (“Çünkü diğer insanlara yardım etmekten hoşlanıyorum.”), anlama (“AIDS’i ve bunun insanlara neler yaptığını anlamak için.”), kişisel gelişim (“Yeni insanlarla tanışmak ve yeni arkadaşlıklar kurmak için.”), toplumsal ilgi (“Eşcinsellere yardım etmek için.”) ve benlik saygısını arttırmak (“Bana ihtiyaç duyulduğunu hissetmek.”) şeklindedir.

Clary ve arkadaşları (1998), kısmen Omoto ve Snyder (1995) tarafından geliştirilen ölçeği takip eden, Gönüllü Fonksiyonları Envanteri’ni geliştirmişlerdir. Bu envanterdeki maddeler yeniden formüle edilmiştir ve sadece AIDS ile ilgili organizasyonlar üzerinde durmamaktadır. Değerler ve anlama skalaları önceki ölçeğin aynı

isimdeki skalalarına uymaktadır. Gönüllü Fonksiyonları Envanteri'nde dört genel başlık daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki *gelişim* skalasıdır ve bu skala benlik saygısını arttırma ve yeni arkadaşlıklar kurmaya tekabül etmektedir. Diğeri *sosyal* başlığı ile isimlendirilmiştir ve gönüllülerin sosyal ağlarındaki üyeler tarafından teşvik edilmeleri anlamına gelmektedir. Son olarak *kariyer* başlığı, kariyer gelişimini ifade ederken, *koruyucu* adını alan skala ise olumsuz duygulara karşı savunma anlamına gelmektedir.

Frisch ve Gerrard (1981) Kızıl Haç gönüllülerinin güdülerini incelemişlerdir. Uyguladıkları ölçek maddelerine yönelik faktör analizinde özgecilik ve egoizm güduları olmak üzere iki önemli boyut belirlemişlerdir. Benzer sonuçlar Tietz ve Bierhoff (1996) tarafından yapılan çalışmada dokuz güdü skalasının temelinde elde edilmiştir (akt. Bierhoff, 2002). Özgecilik faktörü yüksek politik ve sosyal sorumlulukla karakterize edilirken, egoizm faktörü diğer tüm skalaları kapsamaktadır. Sosyal bağlanma, benlik deneyimi, benlik saygısı-bilinci, iş stresini giderme ve kariyer gelişimi kesin biçimde bu faktöre yerleştirilmiştir. Organizasyonla özdeşleşme ve kişisel deneyim skalalarının her iki faktöre de dahil olduğu görülmüştür.

Gönüllü bireyler mevcut güdülerini ve organizasyonları için çalışmaya ilk başladıkları zamanki güdülerini değerlendirmişlerdir. Gönüllüler mevcut güdülerin önemine ilişkin, önceki güdülerinin önemine oranla, daha fazla puan vermişlerdir. Bu sonucun sosyalleşme etkisine bağlı olduğu düşünülmektedir (Tietz ve Bierhoff, 1996; akt. Bierhoff, 2002). Organizasyondaki uzun süreli aktivitelerin, gönüllü çalışmalarıyla karşılanan güduları daha önemli kıldığı düşünülmektedir. Aylarca katılım gerektiren gönüllülük alışkanlığı, gönüllülerin nasıl insanlar oldukları hakkında kişisel çıkarımları etkileyebilmektedir. Düzenli gönüllülük deneyimlerine dayanan bu kişisel çıkarımlar aktivitelerle daha uyumlu tutumlara götüren benlik algısı süreçlerini harekete

geçirebilmektedir. Gönüllülere yönelik bir çalışmada organizasyona bağlılığın, gönüllülük çalışmalarına katılmaya ilişkin öngörüde bulunduğu görülmüştür. Organizasyona bağlılık ve katılım arasındaki ilişkiden gönüllünün rol kimliğinin sorumlu olduğu düşünülmektedir (Grube ve Piliavin, 2000). Bu sonuç, benlik algısı süreçlerinin gönüllünün rol kimliğini değiştirdiğini kanıtlamasa da, rol kimliğinin gönüllülüğe ilişkin, organizasyona bağlılığı etkileyen, önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Bierhoff, 2002).

Gönüllülerin önceki gönüllülük deneyimlerinin (aktivitelere katılımının), başlangıçtaki organizasyona bağlılık düzeylerine oranla, sonraki gönüllülük aktivitelerine katılımlarına ilişkin daha fazla öngörüde bulunduğu ve bunun da rol-kimlik modelinin bir göstergesi olduğu ileri sürülmektedir (Penner ve Finkelstein, 1998). Organizasyona bağlılık, organizasyon tarafından kabul edilme duygularına, gönüllü aktivitelere daha fazla katılma isteğine ve organizasyondaki aktivitelere katılmaya atfedilen öneme yönelik maddelerle ölçülmüştür.

Özgeci kişilik ile AIDS hastalarına yardım organizasyonundaki hizmet süresinin uzunluğu arasında pozitif yönde bir korelasyon olduğu bulunmuştur (Penner ve Finkelstein, 1998). Olumlu sosyal davranışa yönelik kişiliğin diğeri odaklı empati ve yardım boyutları ile hizmet süresinin uzunluğu arasında önemli korelasyonlar bulunmaktadır. Başka bir çalışmada toplumsal yönelim ile evsizlere destek vermek arasında bir korelasyon olduğu bulunmuştur (Bryan, Hammer ve Fisher, 2000). Toplumsal akıl sağlığı çalışanlarına yönelik yapılan 19 çalışmanın özetinde, gönüllü olan ve olmayan bireylerin güdeleri ve kişilik değişkenleri karşılaştırılmıştır. Buna göre gönüllüler, gönüllü olmayanlara oranla, empati, sosyal sorumluluk, kendini açma, yeterlilik, içsel kontrol, benlik saygısı ve duygusal stabilite konularında daha yüksek skorlar elde etmişlerdir (Allen ve Rushton, 1983).

Tietz ve Bierhoff (1996) çalışmalarında, bağlılık düzeyini değerlendirirken gönüllü bireylerin gönüllü çalışmalara haftada kaç saat katıldıklarını kriter almışlardır. Değerlendirme ise aktivitelere ilişkin memnuniyetle ölçülmüştür. Sonuçlara göre, bağlılıkla ilgili en önemli gösterge sosyal sorumluluktur. Aktivitelerin değerlendirilmesiyle ilgili yine sosyal sorumluluk önemli bir gösterge olarak belirtilmiştir (akt. Bierhoff, 2002). Diğer yandan, AIDS gönüllüleri ile yapılan bir çalışmada gönüllüleri, AIDS hastası olan biri ile direkt etkileşim kurmaya yönelten pozitif göstergenin insani değerler olduğu belirtilmiştir (Penner ve Finkelstein, 1998).

Gönüllülük çalışmalarına katılmayı, pek çok değişik çalışma değişik şekillerde ölçmüştür. Bir kısmı gönüllü çalışmayı istemek üzerine yoğunlaşırken bir kısmı da hizmetin uzunluğu, gönüllü çalışmalara harcanan saatler veya katılımcıların ne kadar aktif çalıştıklarına odaklanmışlardır. Ölçüm yöntemine göre sonuçlar da değişiklik göstermiştir. Özellikle niyetler çalışılan saat miktarına oranla sözel olarak daha iyi belirtilmiştir (Küpper ve Bierhoff, 1999; akt. Bierhoff, 2002). Diğer yandan sözel ölçümler açısından, tutumlarla niyetler arasında yüksek korelasyon bulunurken, tutumlar ve bildirilen davranışlar arasındaki korelasyonlar düşük olma eğilimi taşımaktadır (Ajzen, 1988). Gönüllü olmakla ilgili olumlu duygular ile hizmet etme süresinin uzunluğu arasında ise pozitif yönde korelasyonlar bulunmuştur (Penner ve Finkelstein, 1998).

Snyder ve Omoto (2001) gönüllülük süreçlerine ilişkin kavramsal bir model oluşturmuştur. Bu kavramsallaştırma ardışık ve birbiriyle etkileşim içinde üç aşamaya dayalı psikolojik ve davranışsal özelliklerden oluşmaktadır. İlk aşama *geçmiş* aşamasıdır ve bu aşamada bireylerin gönüllü olup olmayacaklarına ve şayet gönüllü olurlarsa kimlerin gönüllülük kuruluşlarında en etkili ve memnuniyetle çalışacağına ilişkin kişilik, motivasyonel ve durumsal özellikleri belirlenmektedir. *Deneyimler* aşamasında bu model,

gönüllü olarak çalışanlar ve gönüllülük hizmetlerinden yararlananlar arasında gelişen kişilerarası ilişkilerin psikolojik ve davranışsal yönlerini incelemektedir. Bu bağlamda özellikle gönüllülerin aktivitelerinin devamını ve hizmetlerini alanlara olumlu katkılarını kolaylaştıran ilişki dinamiklerine ve davranışsal örüntülerine odaklanılmaktadır. Son olarak, sonuç aşaması gelmektedir. Gönüllülük süreci modeli gönüllülük hizmetinin gönüllülerin, hizmeti alanların ve sosyal ağındaki üyelerin davranışları, bilgileri ve tutumları üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Genel olarak gönüllülük süreci modelinin aşamaları gönüllülük hizmetlerinin ve bunların etkinliğinin başlamasını ve sürdürülmesini ele almaktadır. Bu model ayrıca çeşitli analiz düzeyleri arasında köprüler kurarak gönüllülüğü bir fenomen olarak karakterize etmeye çalışmaktadır. *Birey* düzeyinde, gönüllü bireylerin ve gönüllülük hizmetlerini alan bireylerin aktiviteleri ve psikolojik süreçleri üzerinde durulmaktadır. Örneğin gönüllüler, gönüllü olarak çalışmak üzere karar vermektedirler, hizmet imkanları aramaktadırlar, belirli bir süre çalışmakta ve sonunda çabalarını sonlandırmaktadırlar. Bu model *kişiler arası* düzeyde, gönüllüler ve hizmeti alanlar arasındaki yardım ilişkilerinin dinamiklerini kapsamaktadır. *Kurumsal* düzeyde ise bu model yeni üye kabulü, yönetim ve karşılıksız işgücünü sürdürme ile ilgili olduğu kadar iş performansı, telafi etme ve değerlendirme ile ilgili konulara da odaklanmaktadır. Bu bağlamda kurumsal yapı, roller ve işlemler de gönüllülük süreci modelinde yer almaktadır. Son olarak *sosyal* düzeyde daha geniş açıdan bakılarak, bireyler ve bireylerin yaşadıkları toplumun sosyal yapısı, kolektif ve kültürel dinamikleri arasındaki bağlar da gönüllülük süreci modeline dahil edilmektedir. Gönüllülük kavramına ilişkin bu model, gönüllülüğü zamanla gelişen ve pek çok değişkene ilişkin analizleri içeren bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır. Sözü edilen üç düzeyin birbiri ile etkileşimde olduğu ve bunlar bağlamında psikolojik ve davranışsal özelliklerin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Omoto,

Snyder ve Berghuis, 1993; Omoto ve Snyder, 1990, 2002; Snyder ve Omoto, 1992a, 1992b).

Omoto ve Snyder (1990), yaptıkları çalışmalarda gönüllülük süreçlerini ve bunun sosyal ve psikolojik yönlerini anlamak için, geliştirdikleri gönüllülük süreci modelini, daha spesifik bir örnek olarak AIDS gönüllülüğüne uygulamışlardır (Omoto ve Snyder, 1995; Snyder ve Omoto, 1992a, 1992b). AIDS gönüllüleri önemli hizmetler sunmaktadırlar. Tüm gönüllüler gibi AIDS gönüllüleri de diğer insanlara yardım etmekte, yardım etme olasılıklarını aramakta ve değerlendirmekte, zaman ve emek harcamaktadır. Özellikle ağır durumdaki AIDS hastaları ile zaman geçirmek ve onlara bakım hizmetinde bulunmak gibi stresli çalışmalarda bulunmaktadırlar.

Gönüllülük sürecine ilişkin yaptıkları boylamsal çalışmada Crain, Omoto ve Snyder (1998) gönüllülerin memnuniyetlerinde ve işi bırakmalarında motivasyonları, beklentileri ve deneyimleri arasındaki uyumun nasıl rol oynadığını sınımlamışlardır. Bu bağlamda AIDS gönüllüleri, gönüllü olmalarına yönelik motivasyonlarını belirttikleri dört ölçek doldürmüşlerdir. Bunlar gönüllülük eğitiminden önce, eğitimden sonra, gönüllü olarak çalışmaya başlamalarından üç ve 6 ay sonra uygulanmıştır. Elde ettikleri sonuçlara göre gönüllülerin motivasyonları, beklentileri ve deneyimleri arasındaki uyum memnuniyetin artması ve işi bırakmanın azalması ile ilişkili bulunmuştur. Clary ve arkadaşları (1998) tarafından yapılan benzer bir çalışmada da gönüllülerin motivasyonları ve deneyimleri arasındaki uyumun memnuniyet düzeyleri ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca AIDS gönüllülerinin hizmetlerine bağlılıkları en çok, altı ay önceki gönüllülük motivasyonları ile deneyimleri uyuşan gönüllülerde görülmektedir (O'Brien ve ark., 2000; Crain, Omoto ve Snyder, 1998).

Gönüllü olarak çalışmak bireylerin tutumlarında, bilgi düzeylerinde ve davranışlarında farklılıklar yaratabilmektedirler. Örneğin AIDS gönüllüleri, insanların bu hastalığa ilişkin tutum ve inançlarını değiştirmede rol oynayabilmektedirler. Bu bağlamda yapılan boylamsal bir çalışmada değişik zamanlarda alınan tekrarlı ölçümlere dayanarak gönüllülerin deneyimlerinde (güvenli seks bilgilerindeki artış gibi) ve inançlarında (AIDS hastalarına yönelik kalıpyargılarındaki azalma gibi) değişimler olduğunu bulmuşlardır (Omoto ve Snyder, 1999). Ayrıca gönüllüler, gönüllülük deneyimlerinin kendilerini oldukça etkilediklerini ve değiştirdiklerini belirtmişlerdir (Omoto ve Snyder, 1995).

Türkiye’de gönüllülük üzerine yapılan kapsamlı bir çalışmada (Özel Sektör Gönüllüler Derneği, 2005) Türkiye’deki gönüllülerin genel bir profilini ortaya koymak ve genel olarak gönüllülük kavramının nasıl algılandığını saptamak amacıyla Türkiye genelinde 7 ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Adana, Erzurum ve Diyarbakır) toplam 743 kişi ile görüşülerek bir form uygulanmıştır. Görüşülen kişilerin 157’si özel sektörde, 296’sı kamuda çalışmakta ve 290’ı herhangi bir kurumda çalışmamaktadır. Kişilere “gönüllülük” kavramı sorulduğunda çoğunluğun aklına ilk gelen düşüncenin yardımlaşma olduğu (%41,5), bunu istekli olarak çalışmanın (%19,7) ve sosyal dayanışmanın (%12,2) takip ettiği görülmektedir. Kişilere gönüllülük algıları sorulduğunda sırayla maddi yardım yapmak (%68,4), yiyecek/içecek, kıyafet yardımında bulunmak (%52,6) ve topluma fayda sağlayan çalışmalarda aktif olarak yer almak (%48,2) şeklinde yanıtlar alınmıştır. Gönüllü olarak çalışan 246 kişilik örneklemin, katkıda bulunduğu alanlar eğitim (%49,2), çevre (%26,8), sağlık (%23,2) ve kültür (%18,4) olarak sıralanmıştır. Neden gönüllü olarak çalıştıklarına ilişkin verdikleri yanıtlar, toplumun gelişimine katkıda bulunmak (%61,4), eğitime ve öğretime katkıda bulunmak (%35,0), çevreye katkıda bulunmak (%30,5) şeklindedir. Gönüllü olarak çalışan bireylerin, gönüllülük ile kazandıklarını düşündükleri

özellikler topluma katkıda bulunmanın verdiği huzur (%54,1), vicdani sorumluluğu yerine getirmenin sağladığı huzur (%52,8), dinsel açıdan sağladığı huzur (%32,1) olarak belirtilmiştir. Bireyler gönüllülük yapamama nedenlerini ise yeterli zamanlarının olmaması (%75,3) ve gönüllülüğe nasıl ve nerede başlayacaklarını bilememeleri (%16,9) ile açıklamışlardır.

I.5. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların dünyayı adil algılayıp algılamadıklarını, sistemi meşru algılama düzeylerinin ve sosyal baskınlık yönelimlerinin ne yönde olduğunu belirleyip bu değişkenlerin gönüllülerin dezavantajlılara yardım etme davranışları ile ilişkilerini incelemektir.

I.6. Hipotezler

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki hipotezler sınanmıştır.

1. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sistemi meşru algılama düzeyleri, gönüllü olmayanlara oranla daha düşüktür.

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre (Jost ve ark., 2003) toplumda sadece avantajlı gruplar değil, dezavantajlı gruplar da kişisel ve grup çıkarları pahasına bile olsa sistemi meşrulaştırma ile ilgilenmektedirler. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarına üye olanların dezavantajlı insanlara yardım etmek isteme davranışlarının temelinde, bu kişilerin sistemi meşru algılamamaları ancak meşru algılamadıkları bu eşitsizliği azaltmak için çaba sarfetmeleri yatıyor olabilir.

2. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sosyal baskınlık yönelimleri, gönüllü olmayanlara oranla daha düşüktür.

Sosyal Baskınlık Kuramı'na göre (Sidanius, 1993) toplumda bazı gruplar dezavantajlı konumda ve bazıları da avantajlı konumda bulunmaktadır ve bu farklılıklar kaçınılmazdır. Buna dayanarak toplumun dezavantajlı kesimine yardım etme davranışının altında belirli birey veya grupların, diğerlerinden üstün görülmemesinin veya görülmek istenmemesinin yattığı düşünülmektedir. Bu bağlamda dezavantajlı gruplara yardım etme amacıyla sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sosyal baskınlık yöneliminin, gönüllü olmayanlara göre daha düşük olması beklenmektedir.

I.7. Araştırma Soruları

Çalışmanın amacı kapsamında aşağıdaki iki araştırma sorusuna yanıt aranmaktadır:

1. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların kişisel adil dünya inançları ile gönüllü olmayanların kişisel adil dünya inançları arasında fark var mıdır? Eğer varsa bu fark ne yöndedir?

2. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların genel adil dünya inançları ile gönüllü olmayanların genel adil dünya inançları arasında fark var mıdır? Eğer varsa bu fark ne yöndedir?

I.8. Sınırlılıklar

1. Katılımcıların Sistemi Meşrulaştırma, Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Adil Dünya İnancı Ölçeklerine yanlı olarak tepki vermeleri riski bulunmaktadır.

2. Katılımcıların Bilgi Formundaki bilgileri doğru olarak belirtmeme riskleri bulunmaktadır.

I.9. Tanımlar

Sistemi meşrulaştırma: “Sistemi meşrulaştırma kişisel veya grup çıkarları pahasına bile olsa mevcut sosyal düzenlemelerin meşrulaştırıldığı sosyal psikolojik bir süreçtir.” (Jost ve Banaji, 1994).

Bu çalışmada “sistemi meşrulaştırma” Jost ve Kay’ın (2003) Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği’nden alınan puanlarla değerlendirilmiştir.

Genel adil dünya inancı: Genel adil dünya inancı temel olarak dünyanın adil bir yer olduğuna yönelik inancı belirtmektedir (Dalbert, 1999).

Bu çalışmada genel adil dünya inancı, Dalbert’in (1999) Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği’nden alınan puanlarla değerlendirilmiştir.

Kişisel adil dünya inancı: Kişisel adil dünya inancı kişinin kendi hayatındaki olayların ne kadar adil olduğuna yönelik inancını yansıtmaktadır (Dalbert, 1999).

Bu çalışmada kişisel adil dünya inancı, Dalbert’in (1999) Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği’nden alınan puanlarla değerlendirilmiştir.

Sosyal baskınlık yönelimi: “Sosyal baskınlık yönelimi kişilerin kendilerini ve gruplarını diğer gruplardan üstün kılmak ve bunlar üzerinde sosyal baskınlık elde etmek istemeleridir.” (Sidanius, 1993).

Bu çalışmada sosyal baskınlık yönelimi, Sidanius ve arkadaşları (1994) tarafından geliştirilen Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği’nden elde edilen puanlarla değerlendirilmiştir.

Gönüllülük: “Gönüllülük, bir bireyin maddi karşılık beklemeden ya da başka bir çıkar beklentisi içinde olmadan, ailesi ya da yakın çevresi dışındaki bireylerin yaşam kalitesini artırmak ya da genel olarak toplumun yararına olduğu düşünülen bir hedefe ulaşmak için, yalnızca içinden gelerek ve doğru olduğuna inanarak, bir toplumsal girişime

ya da bir sivil toplum kuruluşu bünyesindeki etkinliklere destek olması biçiminde tanımlanabilir.” (Özel Sektör Gönüllüler Derneği, 2006).

Bu çalışmada gönüllülük ile bireylerin sivil toplum kuruluşlarına üye olarak karşılık beklemeksizin, toplumdaki dezavantajlı gruplara yardım etmek için uzun süreli ve planlanmış etkinlik ve programlara aktif olarak katılması şeklinde değerlendirilmiştir. Bireylerin gönüllü olarak çalıştıkları, bilgi formlarında sivil toplum kuruluşlarına üye olduklarını ve ne kadar zamandır gönüllü olarak bu kuruluşlarda çalıştıklarını belirtmeleri ile değerlendirilmiştir.

I.10. Sayıtlar

1. Katılımcıların Sistemi Meşrulaştırma, Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Adil Dünya İnancı Ölçeklerine samimi ve objektif yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

2. Katılımcıların Bilgi Formundaki bilgileri doğru biçimde belirttikleri varsayılmıştır.

I.11. Araştırmanın Önemi

İnsanlar yaşadıkları dünyanın adil bir yer olduğuna inanmak istemekte ve bunu idealize etmektedirler (Lerner, 1980). Ancak insanlar bu ideale dünyanın adil bir yer olduğuna inanarak ulaşmaya çalışabilecekleri gibi mümkün olduğunca adaleti sağlamaya çalışarak da buna ulaşmaya çalışabilmektedirler. Toplumun en dezavantajlı gruplarına yardımcı amaç edinmiş bireylerin dünyayı ne derecede adil algıladıkları oldukça önemli bir sorudur çünkü bireylerin dünyayı adil algılayıp algılamamaları yardım etme davranışları üzerinde etkili olabilmektedir.

İnsanların, grupların ve daha büyük ölçekte kültürlerin, milliyetlerin, devletlerin eşit olmadığı, aralarında adeta doğal bir hiyerarşinin olduğu ve bunun kaçınılmaz olduğu yönündeki yerleşik inançlar, çok değişik biçimleriyle Sosyal Baskınlık Kuramı'nın temel

çerçevesini oluşturmaktadır (Sidanius, 1993). “Bazıları diğerlerinden üstündür, bu doğada da böyledir.” ve “Bazılarının üstte bazılarının altta olması doğaldır.” gibi kalıp inanışlarla, insanlar ve gruplar arası hiyerarşiler meşrulaştırılmakta ve böylece genel olarak eşitsizlik ve adaletsizlikler doğal birer süreç haline gelmektedir. Bu bağlamda toplumdaki dezavantajlı gruplara yardım etme davranışlarının temelinde belirli birey veya grupların diğerlerinden üstün görülmemesinin olduğu önem taşımaktadır. Çünkü bu durumun insanların ihtiyacı olanlara yönelik yardım programlarına nasıl yaklaştıklarını belirleyen bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Sistemin meşrulaştırılması bakımından mevcut sosyal sistemin meşruluğunu korumak ve sürdürmek için kalıpyargıların ve diğer destekleyici, sistemin etkilerini hafifletici ideolojik araçların kullanılması temel öğelerdir (Jost ve ark., 2003). Bu kuramın en etkileyici yönü, sadece avantajlı grupların sistemi meşrulaştırma ile ilgilenmediği aynı zamanda dezavantajlı grupların da kişisel veya kolektif çıkarları veya özsaygıları pahasına sistemin meşrulaştırılmasına katıldıkları ve destek sağladıkları ve bunu bir uyum mekanizması olarak açıklayabildikleridir. Bu nedenle gönüllülerin sisteme yönelik meşruluk algılarının dezavantajlılara yardım etme davranışlarını belirli bir yönde etkilemesine dayanarak bu çalışmada insanların belirli kişi ve gruplarla birlikte sisteme yönelik tutumlar geliştirmesi, bu tutumların davranışları ne şekilde etkileyebileceğini göstermesi ve bu doğrultuda toplum yararına politikaların desteklenmesi ve dezavantajlı kesimlere yardım edilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Özetle Adil Dünya İnancı, Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Sistemi Meşrulaştırma Kuramları sosyal psikoloji literatürüne gruplar arası davranışı açıklamada oldukça önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışma bu üç kuram açısından Türkiye’deki bireylerin, karşılık beklemeksizin sivil toplum kuruluşlarına üye olarak dezavantajlı insanlara yardım etmeleri

ve bu yöndeki gönüllülük çabaları altında yatan güdülerin sosyal psikolojik açıklamalarını yapması bakımından önem taşımaktadır.

II. YÖNTEM

II.1. Örneklem

Araştırmanın amacı gereği iki ayrı denek grubu ile çalışılmıştır. İlk grup yardım amaçlı bir sivil toplum kuruluşuna üye olan ve orada gönüllü olarak aktif bir biçimde çalışan kişilerden oluşmaktadır. Ancak herhangi bir sivil toplum kuruluşu üyeleri değil belirli kriterleri karşılayan sivil toplum kuruluşu üyeleri ile çalışılmıştır. Üye olunan sivil toplum kuruluşunun a) dezavantajlı gruplara (örneğin, yoksullara, engellilere, hastalara) yardım amaçlı olması, b) sadece para bağışı yapan bir kuruluş değil planlı olarak hizmet sunan bir kuruluş olması, c) herhangi bir siyasi içeriğinin olmaması, d) Türkiye çapında tanınan ve uzun zamandır hizmet veren bir kuruluş olması kriterlerini karşılamasına dikkat edilmiştir. Üyelerin ise a) üye olduğu sivil toplum kuruluşu için düzenli olarak belirli periyotlarla çalışıyor olması, b) hizmetleri karşılığında herhangi bir ücret almıyor olması ve c) en az bir yıldır aktif olarak çalışıyor olması kriterleri aranmıştır.

Sivil toplum kuruluşu üyelerinin gönüllü olarak çalıştıkları kurumlarda katkıda buldukları alanlar sırasıyla %55 ücretsiz eğitim vermek, %36.5 hepsi (eğitim, ürün satışı, stant görevliliği, büro işleri vb), %6.6 büro işleri, %1.5 stant görevliliği ve %0.7 ürün satışı şeklinde belirtilmiştir. Görüldüğü üzere gönüllü olarak çalışanların büyük çoğunluğu üye oldukları sivil toplum kuruluşlarında eğitim verdiklerini belirtmiştir. Bunun dışında çoğu gönüllü gerekli görülen her tür katkıda bulduklarını belirtmiştir.

İkinci grup ise araştırmanın yapıldığı süreçte ve daha öncesinde herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmamış kişilerden oluşmuştur. Araştırmaya 157 sivil toplum kuruluşu üyesi ve herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan 157 kişi katılmıştır. Ancak Mahalanobis Distance ile uçlarda yer aldığı saptanan 43 denek analizden çıkarılmıştır. Böylece araştırma örnelemi 137'si sivil toplum kuruluşu üyesi olan ve 134'ü

herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan toplam 271 kişiden oluşmuştur. Katılımcıların 161'i kadın 110'u erkektir. On yedi-60 yaşları arasındaki katılımcıların yaş ortalaması 31.00'dır.

Sivil toplum kuruluşu üyelerinin ve üye olmayanların yaş ortalamaları, kendilerini hangi sosyo-ekonomik düzeyde algıladıkları ve gelir düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmamıştır. Ayrıca araştırmaya lise ve üniversite mezunları alındığından iki grubun eğitim düzeyleri birbirine denktir.

II.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak; a) Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (GSMÖ), b) Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBYÖ) ve c) Genel ve Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçekleri (GADIÖ-KADIÖ) kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla katılımcılara bir bilgi formu verilmiştir.

II.2.1. Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (General System Justification Scale)

Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (GSMÖ), Jost ve Kay (2003) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilme amacı mevcut sosyal sistemin ne kadar adil ve meşru algılandığına yönelik ölçüm alabilmektir. Ölçek toplam 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formatında katılımcıların ifadeye ne kadar katıldıklarını belirttikleri 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ve 9 (Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde toplam 9 tepki kategorisi bulunmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan ise 72'dir. Yüksek puanlar katılımcıların sistemi meşru algılama düzeylerinin yüksek olduğunu, düşük puanlar ise sistemi meşru algılama düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Ölçekteki 3. ve 7. maddeler tersine çevrilerek puanlanmaktadır. Bunlar "Türk toplumu ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır." ve "Toplumumuz her yıl daha da kötüye

gitmektedir.” şeklindeki maddelerdir. Ölçeğin diğer maddelerine örnek vermek gerekirse ölçekte “Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.”, “Genelde Türk politik sistemi olması gerektiği gibi doğru bir biçimde işlemektedir.”, “Türkiye, dünyada yaşanacak en iyi ülkedir.” gibi maddeler bulunmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği bakımından orijinal formatındaki iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) $r = 0.88$ olarak bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında Türkçeye çevrilen ölçekte Amerika kelimesi Türkiye ile değiştirilmiştir. Örneğin “In general, the American political system operates as it should” ifadesi “Genelde Türk politik sistemi olması gerektiği gibi doğru bir biçimde işlemektedir” şeklinde çevrilmiştir. Bunun gibi “American society needs to be radically restructured” ifadesi “Türk toplumu ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır” şeklinde belirtilirken, “The United States is the best country in the world to live in” maddesi ise “Türkiye, dünyada yaşanacak en iyi ülkedir” şeklinde ifade edilmiştir. Ölçeğin çevirisi iki sosyal psikolog ile ölçme değerlendirme alanında uzman bir psikolog tarafından yapılmıştır. Ölçeğin çevirisi İngilizceye hakim ve akademisyen olan üç kişi tarafından dilbilgisi ve anlam bakımından kontrol edilmiştir. Ölçek uygulanmadan önce, lise veya üniversite mezunu olan toplam 30 kişiden ölçeğin Türkçe formatının okunması ve eleştirilmesi istenmiştir. Yazılı ve sözel geribildirimler sonucu ölçekte anlaşılmayan herhangi bir madde olmadığı görülmüştür. Ölçeğin orijinal formu EK I’de sunulmuştur.

Ölçeğin Türkçe versiyonunda 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ve 7 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında toplam 7 tepki kategorisi bulunmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan ise 56’dır. Tersine çevrilerek puanlanan maddeler orijinal formatındaki gibi 3. ve 7. maddelerdir. Ölçeğin bu çalışmadaki iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) $r = 0.67$ olarak bulunmuştur.

II.2.2. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (Social Dominance Orientation Scale)

Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBYÖ), Sidanius ve arkadaşları (1994) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 16 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Her bir maddede “Çok Yanlış” (1) ile “Çok Doğru” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi bulunmaktadır. Her maddeden alınabilecek en düşük puan 1, en yüksek puan 7’dir. Ölçeğin genelinden alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan ise 112’dir. Ölçekten alınan düşük puanlar sosyal baskınlık yöneliminin düşük, yüksek puanlar ise sosyal baskınlık yöneliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekte “Siz ne dersiniz deyin, bazı gruplar diğerlerinden daha değerlidir.”, “Bütün gruplara yaşamda eşit şans verilmelidir.”, “Üstün gruplar daha alt düzeyden gruplara egemen olmalıdır.” ve “Hiçbir grup toplumda baskın olmamalıdır.” şeklinde maddeler bulunmaktadır. Ölçekte 2., 4., 7., 9., 10., 12., 14. ve 15. maddeler tersine çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur (Sidanius, Pratto ve Bobo, 1994). Ölçeğin orijinal formatı EK II’de sunulmuştur.

Ölçeğin Türkçe uyarlaması, güvenirlik ve geçerlik çalışması Karaçanta (2002) tarafından yapılmıştır. Ölçek Karaçanta (2002) tarafından Türkçeye çevrildikten sonra üç sosyal psikolog ve bir de yabancı dil uzmanından oluşan dört bağımsız yargıcı tarafından orijinali ile karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

Karaçanta (2002) ölçeğin güvenirlik düzeyini belirlemek amacıyla iç tutarlılık katsayıları ile iki yarım güvenirliği ve test-tekrar test güvenirlik katsayılarını hesaplamıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) $r = 0.85$ olarak bulunmuştur. Tek ve çift numaralı maddeler temel alınarak yapılan iki yarım güvenirliği ise $r = 0.79$ olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenirliği 160 kişiden alınan verilerle analiz edilmiş ve 15

gün arayla alınan ölçümler arasındaki korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre Karaçanta (2002) iki uygulamadan elde edilen puanlar için güvenilirlik katsayısını $r = 0.86$ olarak bulmuştur. Katsayılarının tümünün .01 düzeyinde anlamlı olduğu belirtilmiştir.

Ölçeğin geçerliğine ilişkin Karaçanta (2002) tarafından madde-test korelasyonlarını hesaplayarak t testi ve faktör analizinden faydalanmıştır. Buna göre ölçekten grup ortalamaları arasında toplam puan açısından anlamlı fark bulunmuştur. Ölçekteki 16 maddenin homojenlik ve ayırt edicilik özelliklerine sahip olduğu belirtilmiştir. Faktör yapısı incelendiğinde ölçeğin tek faktörden oluştuğu ve bunun ölçeğin özgün formuyla tutarlı olduğu belirtilmiştir. Açıklanan varyans 34.09, özdeğer bilgisi ise 5.45 olarak belirtilmiştir. Ölçeğin bu araştırma örneklemini için iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) $r = 0.78$ olarak bulunmuştur.

II.2.3. Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği (General Belief in A Just World Scale) ve Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği (Personal Belief in A Just World Scale)

Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği (GADIÖ) Dalbert (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 6 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Her bir maddede “Tamamen Karşıyım” (1) ile “Tamamen Katılıyorum” (5) arasında değişen toplam 5 tepki kategorisi bulunmaktadır. Her maddeden alınabilecek en düşük puan 1, en yüksek puan 5’tir. Ölçekte tersine çevrilerek puanlanan bir madde bulunmamaktadır. Ölçeğin genelinden alınabilecek en düşük puan 6, en yüksek puan ise 30’dur. Ölçekten alınan düşük puanlar genel adil dünya inancının düşük, yüksek puanlar ise genel adil dünya inancının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.65 olarak bulunmuştur (Dalbert, 1999). Ölçekte “Adaletin her zaman adaletsizlikler karşısında galip geleceğinden eminim”, “Dünyanın aslında adil bir yer olduğunu düşünüyorum” şeklinde maddeler bulunmaktadır. Ölçek EK III’te sunulmuştur.

Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği (KADIÖ) Dalbert (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 7 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Her bir maddede “Tamamen Karşıyım” (1) ile “Tamamen Katılıyorum” (5) arasında değişen 5 tepki kategorisi bulunmaktadır. Her maddeden alınabilecek en düşük puan 1, en yüksek puan 5’tir. Ölçeğin genelinden alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan ise 35’tir. Ölçekten alınan düşük puanlar kişisel adil dünya inancının düşük, yüksek puanlar ise kişisel adil dünya inancının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek, “Hayatta başıma gelen olayların çok büyük bir kısmının adil olduğuna inanıyorum”, “Çoğunlukla ne hak ettiysem onu bulmuşumdur”, “Bana karşı genellikle adil davranılmıştır” şeklinde maddelerden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formatı EK IV’te sunulmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.79 olarak bulunmuştur (Dalbert, 1999).

Her iki ölçeğin uyarlaması Göregenli (2003) tarafından yapılmıştır. Yaptığı çalışmada Göregenli (2003) Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği’nin iç tutarlılık katsayısının (Cronbach Alfa) $r = 0.69$ olduğunu, Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği’nin iç tutarlılık katsayısının ise (Cronbach Alfa) $r = 0.85$ olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma için Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği’nin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) $r = 0.71$ olarak bulunurken, Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği’nin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) $r = 0.82$ olarak hesaplanmıştır.

II.2.4. Bilgi Formu

Katılımcıların yardım amaçlı bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmadıklarını ve genel olarak sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla çalışma kapsamında bir bilgi formu oluşturulmuştur. Bu bilgi formunda katılımcılardan yaşlarını, cinsiyetlerini, eğitim düzeylerini, mesleklerini belirtmeleri istenmiştir. Bunun yanında gelir düzeylerine ilişkin algıladıklarını belirlemek üzere düşük, orta veya yüksek şeklinde belirterek

ailelerinin aylık gelirlerini sayısal olarak yazmaları da istenmiştir. Bu bilgilerden sonra katılımcılardan herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmadıklarını belirtmeleri ve eğer üye iseler hangi kuruluş veya kuruluşlara üye olduklarını yazmaları istenmiştir. Daha sonra ne kadar zamandır gönüllü olarak çalıştıklarını ve çalıştıkları kuruluşlara gönüllü olarak ne tür katkılarda bulduklarını belirtmeleri istenmiştir. Bu bilgilere ek olarak, şu anda aktif biçimde gönüllü olarak çalışan ve çalışmayanları belirlemek ve karıştırıcı bir etkide bulunmaması amacıyla daha önce herhangi bir sivil toplum kuruluşunda çalışmış olup şu an aktif biçimde çalışmayanları ayırt edebilmek için katılımcılara önceden herhangi bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü olarak çalışıp çalışmadıkları, çalışmışlarsa hangisinde veya hangilerinde ne kadar süre ile çalışıp ne tür katkılarda bulunmuş oldukları sorulmuştur. Çalışmada kullanılan bilgi formu EK V’te sunulmuştur.

II.3. İşlem

Çalışmada kullanılan ölçeklerden Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği, Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği ve Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği maddeleri katılımcılara tek form şeklinde birleştirilerek sunulmuştur. Böylece katılımcılar bu üç ölçeğin bulunduğu form, Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği ve bilgi formu olmak üzere toplam üç form doldurmuşlardır. Ölçeklerin birbirini etkilemesi ihtimaline karşın ölçekler, dengeleme yapılarak katılımcıların yarısına üç ölçekten oluşan form en üstte olacak şekilde, diğer yarısına ise Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği en üstte olacak biçimde verilmiştir. Bilgi formu ise en son sayfada olacak şekilde uygulanmıştır. Her iki formatta da ilk sayfanın başlangıcında *“Bu çalışma Mersin Üniversitesi Sosyal Psikoloji Yüksek Lisans Tez Çalışması olarak yapılmaktadır. Elde edilen veriler sadece bilimsel amaçla değerlendirilecek ve kullanılacaktır. Doğru sonuçlar elde edebilmek için samimi yanıtlar*

vermeniz oldukça önemlidir. Adınızı ve Soyadınızı belirtmenize gerek yoktur. Araştırmaya olan katkılarınızdan dolayı çok teşekkürler” şeklinde bir açıklama yapılmıştır.

Sivil toplum kuruluşlarındaki üyelere uygulama yapmak için Türkiye’de yardım amaçlı gönüllü çalışmalar yapan, siyasi içeriği olmayan ve toplumda bilinen ve çalışmalarına güvenilen kuruluşlarda aktif olarak gönüllü çalışan bireylere ulaşılmıştır. Bu maksatla bu kuruluşların merkez veya şubelerine gidilerek yetkililerle görüşülmüş ve çalışma hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın amacı genel olarak insanların hayata bakış açılarının sosyal psikolojik açıklamalarını yapmak şeklinde belirtilmiştir.

Çalışmada olası karıştırıcı etkileri önlemek amacıyla eğitim düzeyi ve cinsiyet değişkenleri mümkün olduğunca dengede tutulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla sivil toplum kuruluşlarına üye olan ve olmayan katılımcıların eğitim düzeyleri lise ve üniversite mezunu olarak değerlendirmeye alınmıştır. Çünkü eğitim düzeyinin çalışmadaki sosyal psikolojik değişkenlere verilen tepkileri etkileyebileceği düşünülmüştür. Benzer şekilde üye olan ve olmayan katılımcıların cinsiyet dağılımının da mümkün olduğunca dengeli olmasına dikkat edilmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarına üye olmayan katılımcılar seçkisiz olarak belirlenerek uygulamaya dahil edilmiştir. Ölçek ve formlarda eksiklik olan veya boş bırakılan formlar değerlendirilmeye alınmamıştır. Bunun yanında önceden sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışıp şu an çalışmadığını belirten katılımcıların formları da değerlendirilmeye alınmamıştır.

III. BULGULAR

Bir sivil toplum kuruluşuna üye olan ve üye olmayan deneklerin adil dünya inançları, sosyal baskınlık yönelimleri ve sistemi meşru algılama düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla verilere 2 (cinsiyet) x 2 (üye olup olmama) faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. Ölçümlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Uygulama ve Kontrol Gruplarının Kişisel Adil Dünya İnancı, Genel Adil Dünya İnancı, Sistemi Meşrulaştırma ve Sosyal Baskınlık Yönelimi Puanlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

Gruplar		Üye Olan			Üye Olmayan		
		N	\bar{X}	S	N	\bar{X}	S
Kadın	Kişisel ADİ	89	21.06	4.49	72	20.41	4.17
	Genel ADİ		16.96	3.63		17.55	3.74
	SM		16.28	3.99		17.34	3.53
	SBY		38.50	15.39		43.44	13.35
Erkek	Kişisel ADİ	48	21.08	4.03	62	21.66	4.35
	Genel ADİ		17.85	3.40		19.11	3.65
	SM		17.66	3.49		20.00	4.19
	SBY		39.87	12.76		43.16	12.60

Varyans analizi sonuçları, bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların ve üye olmayanların sistemi meşru algılama düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($F(1,267) = 12.61, p < .01, \eta^2 = .05$). Grup ortalamalarına göre sivil toplum

kuruluşuna üye olmayanlar (18.67), sistemi sivil toplum kuruluşu üyelerinden (16.97) daha meşru algılamıştır.

Sivil toplum kuruluşuna üye olan ve olmayanların sosyal baskınlık yönelimlerinin de anlamlı biçimde farklı olduğu bulgulanmıştır ($F(1,267) = 5.72, p < .05, \eta^2 = .02$). Tablo 1’de görüldüğü gibi sivil toplum kuruluşu üyelerinin sosyal baskınlık yönelimleri (39.20) üye olmayanlardan (43.30) daha düşüktür.

Varyans analizi sonuçları bir sivil toplum kuruluşuna üye olan ve olmayanların kişisel adil dünya inançları arasında anlamlı bir fark olmadığını ancak genel adil dünya inançları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($F(1,267) = 4.18, p < .05, \eta^2 = .02$). Grup ortalamaları sivil toplum kuruluşuna üye olanların genel adil dünya inançlarının (17.41) üye olmayanlardan (18.33) daha düşük olduğunu göstermiştir.

Bulgular, cinsiyetler arasında da bazı farklar olduğunu göstermiştir. Buna göre kadınların ve erkeklerin sistemi meşru algılama düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($F(1,267) = 17.79, p < .01, \eta^2 = .06$). Grup ortalamalarına göre kadınların sistemi meşru algılama düzeyleri (16.81) erkeklerin sistemi meşru algılama düzeylerinden (18.83) daha düşüktür. Cinsiyet farklılıkları temelinde bulunan bir diğer anlamlı fark ise katılımcıların genel adil dünya inançlarına dayanmaktadır ($F(1,267) = 7.31, p < .05, \eta^2 = .02$). Kişisel adil dünya inançları açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmazken genel adil dünya inançları açısından kadınların genel adil dünya inançlarının (17.26) erkeklerin genel adil dünya inançlarından (18.48) daha düşük olduğu görülmüştür. Varyans analizi sonucunda sosyal baskınlık yönelimleri açısından erkekler ve kadınlar arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Varyans analizi ile elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Varyans Analizi Tablosu

Ölçekler		Serbestlik Derecesi (df)	Ortalama	F
Üyelik	Kişisel ADİ	1	0.085	0.005
	Genel ADİ	1	55.005	4.176*
	SM	1	186.152	12.605**
	SBY	1	1089.637	5.721**
Cinsiyet	Kişisel ADİ	1	25.592	1.385
	Genel ADİ	1	96.302	7.311**
	SM	1	262.693	17.788**
	SBY	1	19.004	0.100
Üyelik*Cinsiyet	Kişisel ADİ	1	24.316	1.316
	Genel ADİ	1	7.219	0.548
	SM	1	25.856	1.751
	SBY	1	43.985	0.231
Hata	Kişisel ADİ	267	18.482	
	Genel ADİ	267	13.172	
	SM	267	14.768	
	SBY	267	190.471	

*p<.05

**p<.01

III.1. Sistemi Meşru Algılama, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı Arasındaki Korelasyonlar

Çalışmada kullanılan veri toplama araçlarının birbirleri ile olan korelasyonları Tablo 3'te gösterilmektedir. Buna göre Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği ile Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği arasında pozitif yönde oldukça yüksek bir korelasyon bulunmuştur ($r = .55$). Kişisel adil dünya inancı ile genel adil dünya inancı arasında da anlamlı bir korelasyon olduğu görülmüştür ($r = .36$). Sistemi meşrulaştırma ile kişisel adil dünya inancı arasındaki korelasyon ($r = .27$) da anlamlıdır. Sosyal baskınlık yönelimi ile sistemi meşrulaştırma arasında ise düşük ancak $.05$ düzeyinde anlamlı bir korelasyon bulunmuştur ($r = .12$).

Tablo 3. Kişisel Adil Dünya İnancı, Genel Adil Dünya İnancı, Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Sistemi Meşrulaştırma arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Kişisel Adil Dünya İnancı	Genel Adil Dünya İnancı	Sosyal Baskınlık Yönelimi
Genel Adil dünya İnancı	.36**		
Sosyal Baskınlık Yönelimi	.06	.04	
Sistemi Meşrulaştırma	.27**	.55**	.12*

* $p < .05$

** $p < .01$

IV. TARTIŞMA

Bu araştırmada, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan bireylerin yardım etme davranışlarının sosyal psikolojik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Başka bir deyişle bu çalışmada, yardım amaçlı bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü olarak çalışmakta olan ve gönüllü olarak hiç çalışmamış bireylerin sistemi meşru algılama düzeyleri, adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri değerlendirilerek karşılaştırılmış ve bu doğrultuda bu sosyal psikolojik değişkenlerin, gönüllülerin karşılıksız yardım etme davranışlarını ne şekilde etkilediği incelenmiştir. Ayrıca cinsiyet farklılıkları açısından kadın ve erkeklerin sisteme yönelik meşruluk algıları, adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri arasındaki farklılıklar gönüllülük aktiviteleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu bölümde, araştırmanın amaçları ve beklentileri doğrultusunda yapılan analizler tartışılmıştır. Aşağıda, öncelikle gönüllü olarak çalışan ve çalışmayan bireylerin sistemi meşru algılama düzeylerine, sosyal baskınlık yönelimlerine ve adil dünya inançlarına ilişkin sonuçlar tartışılmıştır. Daha sonra ise bu sosyal psikolojik değişkenlerin arasındaki ilişkilere değinilmiş ve ardından bu sosyal psikolojik değişkenlerin kadın ve erkekler arasında nasıl farklılıklar gösterdiğine yönelik sonuçlar ele alınarak literatürdeki bulgular doğrultusunda tartışılmıştır. En son bölümde ise araştırmanın sonucuna ve gelecek çalışmalar için önerilere değinilmiştir.

Bu çalışmada ileri sürülen ilk hipoteze göre, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sistemi meşru algılama düzeyleri, gönüllü olmayanlardan daha düşüktür. Yapılan analizler sonucu sivil toplum gönüllülerinin sistemi meşru algılama düzeylerinin, gönüllü olmayanlardan daha düşük olduğu bulunarak bu çalışmadaki bulguların bu hipotezi desteklediği görülmüştür.

Sosyal psikoloji literatürüne bakıldığında insanların içinde yaşadıkları sosyal sistemleri ve düzenlemeleri adil ve meşru görmeye güdülenmeleri sosyal psikolojinin üzerinde sıkça durulan, önemli konularından biridir (Jost ve Banaji, 1994; Kluegel ve Smith, 1986; Lerner, 1980; Major, 1994). Bu bağlamda gruplar arası davranışa açıklamalar getiren ve bu çalışmanın temelini oluşturan önemli kuramlardan biri Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'dır (Jost ve Banaji, 1994). Sistemi Meşrulaştırma Kuramı insanların, kendi lehine bile olsa, çeşitli şekillerde sistemi meşru algılama ve koruma doğrultusunda hareket ettiklerini ileri sürmektedir. Hatta sosyal sisteme ilişkin meşruluk algıları adil ve meşru olmayan durumlarla tehdit edildiğinde dahi bilişsel süreçler, meşrulaştırma güdülerini uyarıp sosyal düzenlemeleri rasyonelleştirmekte ve yeniden düzenlenmesini sağlamaktadır (Hafer, 2000).

Toplumda sosyal statü, sosyoekonomik durum, eğitim düzeyi, din, cinsiyet, ırk gibi pek çok alandaki eşitsizliklerin ortaya çıkardığı uçurumlar sonucu bazı grupların üyeleri mağdur olurken, bazı grupların üyeleri ise bundan fayda sağlamaktadır. Bu da insanların değişik inanç ve ideolojileri desteklemelerine ve değişik davranış örüntüleri sergilemelerine yol açmaktadır. Örneğin, avantajlı gruplar bu eşitsizlikler sonucu kendi konumlarını daha meşru ve güçlü kılarırken dezavantajlı gruplar ya bu farklılıktan ötürü çeşitli sıkıntılar yaşamakta ya da bunu kabullenip içselleştirerek eşitsizlikleri rasyonelleştirme yoluna gitmektedir (Jost ve Banaji, 1994; Jost ve Burgess, 2000; Haines ve Jost, 2000; Jost, 2001; Kay ve Jost, 2003; Jost ve ark., 2005; Kay, Jost ve Young, 2005). Bu bağlamda insanların dezavantajlı gruplara yardım etmelerinde hangi güdülerin etkili olduğu önem taşımaktadır.

Weiner (1980, 1995) nedensel atıfların yardım etme davranışı üzerindeki etkilerini açıklamak için biliş-duygu-davranış zincirinden oluşan bir model geliştirmiştir.

Bu modelde nedensel atıfların sorumluluk yüklemelerini belirlediği, bu nedenlerin içsel-dışsal, kontrol edilebilir veya kontrol edilemez faktörlere bağlı olmasının acıma veya öfke gibi belirli duyguları ortaya çıkardığı ve bu duyguların da insanları yardım etmeye veya yardımı esirgemeye yönlendirdiği belirtilmiştir. Buna göre kişiyi mağdur eden olayın nedeni kontrol edilebilir ve kişiye bağlı yani içsel ise bu kişiye yönelik öfke duygusu yaşanmakta ve genellikle yardım esirgenmektedir. Bunun aksine kişiyi güç durumda bırakan neden kişinin kontrolü dışında ise yani kişiden bağımsız dışsal faktörlerden kaynaklanıyorsa bu durumda acıma ve sempati duyguları ortaya çıkmakta ve genellikle kişiye yardım edilmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Weiner (1995) zor durumda olan kişilerin içinde buldukları durumdan sorumlu algılanmadıklarında, bu kişilere yardım edilme olasılığının yüksek olduğunun üstünde durmuştur. Başka bir deyişle, toplumda görece daha dezavantajlı konumda olanların, içinde buldukları olumsuz koşullardan sorumlu olduklarını düşünenler, toplumun onlara yardım etme sorumluluğu taşımadığına inanmaktadır. Benzer biçimde Higgins ve Shaw (1999), kurbanların başına gelen olumsuz olaylar, kontrol edilebilir ve kurbanın hatası olarak algılandığında, diğerlerinin yardım etme davranışını daha az göstereceklerini belirtmiştir.

Bu çalışmanın yukarıda belirtilen ilk hipotezi Weiner'ın (1980) modelinden yola çıkılarak değerlendirildiğinde, gönüllü olarak çalışanların sisteme yönelik meşruluk algılarının daha düşük olması nedeniyle, yardıma muhtaç insanların bu durumda olmalarının sorumluluğunu sisteme yükledikleri ve dezavantajlı grupların üyelerine daha çok sempati duyup daha çok yardım ettikleri düşünülebilir. Bunun aksine sistemi meşru algılayan kişilerin, bu meşru ve adil sistemde zor durumda bulunanların bu durumu hak ettiklerini düşündüklerinden, dezavantajlı gruptaki insanlara yardım etme olasılıklarının ve

bu nedenle de sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışma olasılıklarının daha düşük olduğu düşünülebilir. Diğer bir deyişle gönüllü olmayanlara oranla, gönüllü bireylerin sistemi meşru algılama düzeylerinin daha düşük olmasının, dezavantajlı grupların üyelerini buldukları durumdan dolayı sorumlu tutup suçlamamalarını ve onlara gönüllü olarak karşılıksız yardım etmelerini etkilediği düşünülmüştür. Bu doğrultuda gönüllü olarak çalışan bireylerin, sistemin meşru olmadığına inandıkları ve eşitsizlikleri dengelemek için dezavantajlı grupların üyelerine yardım etmeye güdülendikleri düşünülebilir.

Bu bulgular literatürdeki çalışmaların bulgularıyla tutarlı görünmektedir. Örneğin Jost ve Thompson (2000), ekonomik sistemin meşrulaştırılmasını dezavantajlı gruplara yönelik yardım amaçlı politikalarının önemli bir yordayıcısı olduğunu saptamıştır. Diğer bir deyişle, bireylerin sisteme yönelik meşruluk algılarının artması, yardım amaçlı politikaların daha az desteklenmesine yol açmaktadır. Benzer biçimde Wakslak ve arkadaşları (2007) da sistemi meşrulaştırmanın, duygusal rahatsızlığı ve dezavantajlılara yardım etme davranışına verilen desteği azalttığını göstermişlerdir. Yaptığı çalışmada Wagstaff (1983) da sistemi meşrulaştırma ideolojilerinden biri olan Protestan iş etiğini destekleyenlerin, toplumda sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumda olanlara yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduklarını belirtmiştir. Bu bulgularla tutarlı olarak bu çalışmada da bireylerin sisteme yönelik meşruluk algılarının yüksek olmasının, dezavantajlı grupların üyelerine daha az yardım etmelerine yol açtığı düşünülebilir.

Ancak çalışmanın betimsel olması nedeni ile bir neden sonuç ilişkisi kurmak mümkün olamamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sistemin mağduru olan kişilerle (çocuk, kadın, engelli, yaşlı) sıkça karşılaşmaları onların sistemi meşru algılamalarını engellemiş de olabilir.

Bu çalışma kapsamında incelenen bir diğer değişken sosyal baskınlık yönelimidir. Çalışmada sosyal baskınlık yönelimi bağlamında ileri sürülen hipoteze göre, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sosyal baskınlık yönelimleri, gönüllü olmayanlara oranla daha düşüktür. Elde edilen bulgular bu hipotezi desteklemiştir. Buna göre sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sosyal baskınlık yönelimleri, gönüllü olmayanlardan daha düşük bulunmuştur.

Sosyal Baskınlık Kuramı'na göre insanlar toplumdaki bazı grupların diğerlerinden üstün olduğuna ve gruplar arası güç hiyerarşilerinin de kaçınılmaz olduğuna inanma eğilimindedirler (Sidanius, 1993). Bu bağlamda sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireyler toplumdaki bazı grupların diğer gruplardan üstün olduğuna inanmakta ve bu yönde hareket etmektedirler (Sidanius, 1993; Sidanius ve Pratto, 1999). Diğer yandan, sosyal baskınlık yönelimi düşük olan bireyler ise toplumdaki gruplar arası eşitsizlikleri ve bazı grupların diğer gruplardan üstün olmasını doğal karşılamamaktadır. Bu doğrultuda sosyal baskınlık yöneliminin bireylerin dezavantajlılara yardım etme davranışlarını etkilediği düşünülmüştür. Buna göre, eşitlikçi yönelime sahip olanların zor durumda olanlara yani dezavantajlı grupların üyelerine yardım ederek eşitliği sağlamaya daha çok çalıştığı, öte yandan gruplar arasında güç farklılıklarının olması gerektiğine inananların bu farkları ortadan kaldırmaya yönelik çaba harcamadıkları düşünülebilir. Diğer bir deyişle, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan bireylerin sosyal baskınlık yönelimlerinin gönüllü olarak çalışmayanlardan daha düşük bulunması, gönüllülerin toplumdaki bazı grupları, diğerlerinden üstün görmediklerini ve gruplar arasındaki eşitsizlikleri azaltmak amacıyla dezavantajlı grupların üyelerine yardım ettiklerini göstermiştir. Kısacası sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan bireylerin zor durumda olanlara yardım

ederek toplumda algıladıkları eşitsizlikleri ellerinden geldiğince azaltmaya ve gruplar arasındaki güç farklılıklarını en aza indirmeye çalıştıkları düşünülebilir.

Bu çalışmada yanıt aranan bir diğer soru sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin adil dünya inançlarının gönüllü olmayanlardan farklı olup olmadığıydı. Son yıllarda yapılan çalışmalara paralel olarak bu çalışmada da adil dünya inancı kişisel ve genel olarak iki ayrı formda ölçülmüştür. Bulgulara göre sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan bireyler ile gönüllü olarak çalışmayan bireyler arasında kişisel adil dünya inançları bakımından bir farklılık görülmemiştir. Bu bulgular insanların dünyanın kendilerine ne kadar adil davrandığına ilişkin algılarının onların yardım etme davranışları ile ilişkili olmadığını göstermektedir.

Yardım amaçlı bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü olarak çalışanların ve çalışmayanların genel adil dünya inançları arasında fark olup olmadığı sorusuna yanıt aranmak amacı ile yapılan analiz sonuçları sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların genel adil dünya inançlarının, gönüllü olarak çalışmayanların genel adil dünya inançlarına oranla, daha düşük olduğunu göstermiştir.

Sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin kişisel adil dünya inançlarının gönüllü olmayanlardan farklılaşmamasına rağmen genel adil dünya inançlarının anlamlı biçimde daha düşük bulunması pek sürpriz olmamıştır. Benzer olarak, Sutton ve Douglas (2005) yaptıkları çalışmaların sonucunda kişisel adil dünya inancının psikolojik iyi olma ile pozitif yönde ilişkili olduğunu, genel adil dünya inancının ise fakirlere yönelik tutumlarla negatif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Buna göre kişisel adil dünya inancı psikolojik sonuçlarla ilgiliyken, genel adil dünya inancı daha çok sosyal sonuçlara vurgu yapmaktadır. Kişisel adil dünya inancı, bireylerin kendi hayatlarında algıladıkları adaletsizlikleri vurgularken, genel adil dünya inancının genel olarak dünyaya yönelik

adaletsizliklere atıfta bulunduğu göz önüne alındığında, gönüllü olarak çalışan bireylerin yardım etme davranışlarında kişisel olarak deneyimledikleri veya algıladıkları adaletsizliklerden ziyade, genel olarak dünyayı adil bir yer olarak görmemeleri daha etkili olabilir.

Genel adil dünya inancı açısından insanlar içinde yaşadıkları dünyanın adil bir yer olduğuna inanıyorlarsa bu durumda herkesin hak ettiğini aldığına ve aldığına da hak ettiğine inanmaktadır. Lerner (1980), dünyayı adil bir yer olarak algılayan insanların, temel olanaklardan yoksun olanların bu durumlarını hak ettiklerine veya bunu tazmin edecek ödüller alacaklarına inandıklarını ileri sürmektedir. Buna göre içinde bulunulan sosyal sistemde dezavantajlı grupların üyelerinin de ancak bu kadarını hak ettiklerine, kaderlerinin bu olduğuna ve bu nedenle dezavantajlı konumda olduklarına inanılmaktadır (Hafer ve Begue, 2005). Bu şekilde düşünen insanların adil dünya inançları yüksektir ve bu, dezavantajlı grupların üyelerine daha az yardım etmelerine neden olmaktadır. Diğer yandan adil dünya inancı düşük olan bireylerin dünyanın adil olmadığını, dolayısı ile herkesin her zaman hak ettiğini yaşamadığını düşündükleri için bu bireylerin dezavantajlı konumda olanlara daha çok yardım ettiği düşünülebilir. Diğer bir deyişle, toplumda dezavantajlı konumda olan grupların üyelerine gönüllü olarak yardım eden bireylerin, gönüllü olarak çalışmayanlara oranla dünyayı daha az adil algılamaları sonucu, dünyayı daha adil bir yer haline getirmek ve sosyal düzende algıladıkları adaletsizlikleri dengelemek için dezavantajlı grupların üyelerine yardım ettikleri düşünülebilir.

Bu çalışmanın bulguları literatürdeki bazı çalışmaların bulguları ile tutarlı görünmektedir. Genel olarak çalışmalar adil dünya inancı yüksek olan bireylerin toplumdaki dezavantajlı grupları, içinde buldukları durumdan dolayı suçlama yoluna gittiklerini, dezavantajlı grupların üyelerine yardım etmediklerini ve yoksullara yardımı

amaçlayan yardım politikalarını desteklemediklerini göstermektedir (Appelbaum, 2001, 2002; Dalbert, 1998; Furnham ve Proctor, 1989; Harper ve ark., 1990; Mohiyeddini ve Montada, 1998). Örneğin, Appelbaum (2002) adil dünya inancı güçlü olanların, zayıf olanlara oranla, sığınma hakkı arayan dezavantajlı grupların üyelerinin daha az yardım hak ettiklerini düşündüklerini bulunmuştur. Başka bir çalışmada Appelbaum, Lennon ve Aber (2006) adil dünya inancı düşük olan insanların, öykü kahramanı daha çok çaba gösterdiğinde yardımı daha çok hak ettiğini düşündüklerini, bunun aksine dünyanın adil bir yer olduğuna ilişkin inançlarını korumak amacıyla adil dünya inancı yüksek olan bireylerin öykü kahramanı durumunu geliştirmek için çabaladığında yardımı daha az hak ettiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Mohiyeddini ve Montada (1998) güçlü bir genel adil dünya inancı ile yardıma muhtaç kişinin durumunun değiştirilemeyeceği inancı birleştiğinde, yardıma muhtaç kişinin içinde bulunduğu durum için suçlandığını bulmuşlardır. Bu etki yoksul insanların sosyal yardıma ihtiyaç duydukları pek çok durumda görülmüştür (Appelbaum, 2002; Dalbert, 1998; Mohiyeddini ve Montada, 1998). Örneğin Furnham ve Gunter (1984) güçlü bir genel adil dünya inancı ile özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumdaki gruplara yönelik olumsuz tutumlar arasında pozitif ilişkiler bulmuşlardır. Benzer şekilde Harper ve arkadaşları (1990) da genel adil dünya inancı ile dezavantajlıları içinde buldukları dezavantajlı konum nedeniyle suçlamak arasında güçlü korelasyonlar bulduklarını belirtmişlerdir.

Öte yandan Rubin ve Peplau (1973) adil dünya inancına ilişkin yaptıkları ilk çalışmalarda dünyanın adil bir yer olduğuna inananların daha fazlasını hak etmek için çabalayacaklarını ve bu nedenle yardım edeceklerini, dünyanın adil bir yer olduğuna inanmayanların ise çabalasalar dahi hak ettiklerini alacaklarına inanmadıkları için yardım etmeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. Örneğin, Zuckerman (1975) adil dünya inancı yüksek

olan bireylerin görme engellilere kitap okumakta, adil dünya inancı düşük olanlara oranla daha çok yardım ettiklerini bulmuştur. Bununla tutarlı olarak Bierhoff, Klein ve Kramp (1991) daha güçlü bir adil dünya inancına sahip olanların aynı zamanda daha çok içsel kontrole inanma eğiliminde olduklarını, daha çok sorumluluk hissettiklerini ve yardım etmeye daha çok meyilli olduklarını bulmuştur.

Adil dünya inancı yüksek olan bireylerin daha çok yardım ettiği sonucuna varan söz konusu çalışmalar değerlendirildiğinde, bu çalışmalarda görülen ortak nokta, yardım etme davranışının daha kolay olması ve bedelinin yüksek olmaması olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Zuckerman (1975) çalışmasında yardım etme davranışını görme engellilere kitap okumak olarak ortak belirlerken Bierhoff, Klein ve Kramp (1991) çalışmalarında kazada kurbanı yardım etme davranışı üzerinde durmuşlardır. Bu yardım etme davranışlarının yardım eden kişi için bedeli görece yüksek olmayabilir ve yardım etmek katılımcılar tarafından daha kolay algılanmış olabilir. Diğer yandan bu çalışmada, yardım etme davranışı planlanmış, uzun zamana yayılan ve belirli bir tutarlılık ve devamlılık gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların adil dünya inançlarının düşük olması yani dünyayı adil algılamamaları ve adaleti mümkün olduğunca sağlamak amacıyla dezavantajlılara yardım etmeleri temelinde gönüllülerin, yardım etme davranışlarının bedelini yüksek algılamaları ve çok emek gerektirdiğini düşünmeleri yatıyor olabilir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan bireyler, toplumda dezavantajlı konumdaki grupların üyelerine yardım ederek genel olarak dünyaya yönelik algıladıkları adaletsizlikleri en aza indirmek için çaba harcıyor olabilirler.

Bulguları gönüllülük bağlamında özetlemek gerekirse, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların sistemi meşru algılama düzeyleri, genel adil

dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri, gönüllü olarak çalışmayan bireylere oranla daha düşük bulunmuştur. Bu bulgular bu çalışmanın hipotezlerini desteklemektedir. Sistemi meşru algılamamak, gruplar arası güç farklılıklarını değil de eşitliği benimsemek ve genel olarak dünyanın çok da adil bir yer olmadığı inancı, toplumdaki dezavantajlı grupları, içinde buldukları durumdan dolayı suçlamamaya, onlara karşı sempati duymaya ve yardım etmeye yol açıyor gibi görünmemektedir.

IV.1. Sistemi Meşru Algılama, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişkiler

Bu çalışmada sistemi meşru algılama, sosyal baskınlık yönelimi, kişisel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı arasındaki ilişkiler de değerlendirilmiştir. Bulgular, özellikle sistemi meşru algılama ve genel adil dünya inancı arasında yüksek bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bireylerin genel adil dünya inancı arttıkça içinde yaşadıkları sistemi de daha meşru algılamaktadırlar. Literatürdeki çalışmalarda da insanların içinde yaşadıkları dünyanın adil olduğuna inanmalarıyla tutarlı olarak içinde buldukları sosyal sistemleri ve düzenlemeleri de adil olarak algılamak istedikleri ve bu nedenle statükoyu adil ve meşru olarak rasyonelleştirip destekledikleri görülmektedir (Jost, 2001; Jost, Burgess ve Mosso, 2001; Jost ve Banaji, 1994; Kay, Jimenez ve Jost, 2002).

Örneğin, Oldmeadow ve Fiske (2007) yaptıkları çalışmada yüksek adil dünya inancına sahip bireylerin sosyal eşitsizlikleri daha adil ve meşru gördüklerini belirtmişlerdir. Benzer biçimde Cozzarelli, Wilkinson ve Tagler (2001) yaptıkları çalışmada, Protestan iş etiğini destekleyen ve adil dünya inancı yüksek olan bireylerin dezavantajlı grupları, dezavantajlı konumlarından dolayı daha çok suçladıklarını belirtmişlerdir.

Sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sosyal baskınlık yönelimi arttıkça sistemi meşrulaştırma da artmaktadır. Bu bulgu literatürdeki kuram ve araştırma bulguları ile uyumludur. Sistemi Meşrulaştırma Kuramında sosyal baskınlık yönelimi sistemi meşrulaştırma ideolojilerinden biri olarak ele alınmaktadır (Jost ve Thompson, 2000) dolayısıyla böyle bir ilişki zaten beklenmektedir. Bu çalışmanın bulgularıyla tutarlı olarak, sistemi meşru algılama ve sosyal baskınlık yönelimi bakımından Levin ve arkadaşları (1998) tarafından yapılan çalışma ile Jost ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan çalışmalar da sistemi meşru algılama düzeyi yüksek olan bireylerin sosyal baskınlık yönelimlerinin de yüksek olduğunu göstermiştir.

Sosyal baskınlık yönelimi ile gerek genel adil dünya inancı gerekse kişisel adil dünya inancı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgu literatürdeki bazı bulgularla çelişmektedir. Örneğin, Heaven ve arkadaşları (2000) tarafından yapılan çalışmada adil dünya inançlarının yüksek olduğu avantajlı grupların sosyal baskınlık yönelimlerinin de yüksek olduğu görülmüştür. Bu çalışmada genel adil dünya inancının sisteme yönelik meşruluk algıları ilişkili bulunurken, sosyal baskınlık yönelimi ile ilişkili bulunmaması katılımcıların eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzeyleri arasında farklılık olmaması ile açıklanabilir. Çünkü sosyal baskınlık yönelimi özellikle avantajlı ve dezavantajlı gruplar arasındaki sosyoekonomik güç farklılıklarına vurgu yapmaktadır. Oysa bu çalışmada katılımcıların sosyoekonomik statüleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

IV.2. Sistemi Meşru Algılama, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı Açısından Cinsiyet Farklılıkları

Araştırma doğrultusunda incelenen sistemi meşru algılama, sosyal baskınlık yönelimi, kişisel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı değişkenlerinin cinsiyetler

arası farklılıkları bakımından etkileri bu çalışmanın hipotezleri ve yanıtladığı sorular kapsamında olmamakla birlikte, katılımcıların gönüllü olup olmamalarından kaynaklanan farklılıklarının yanında katılımcılar arasında cinsiyet bakımından da belirli farklılıklar olduğu görülmüştür. Buna göre çalışmada kadınların genel adil dünya inançlarının ve sistemi meşru algılama düzeylerinin erkeklerden daha düşük olduğu görülürken, kişisel adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri bakımından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Bu çalışmanın bulguları ile tutarlı olarak Cozzarelli, Wilkinson ve Tagler (2001) erkeklerin kadınlara oranla, sosyoekonomik statü bakımından dezavantajlı konumda olan gruplara yönelik olumsuz kalıpyargıları daha çok kullandıklarını dolayısı ile sisteme yönelik meşruluk algılarının kadınlardan daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre kadınlar da erkekler kadar sistemi meşru algılamakta ve sistemi meşrulaştırma ideolojilerini desteklemektedir (Jost ve ark., 2005). Örneğin, Jost (1997) feminist bir çevrede gerçekleştirdiğini belirttiği çalışmasında kadınların kendilerinin erkeklerden daha azını hak ettiklerini belirtmeleri sonucu toplumdaki erkek hegemonyasını, diğer bir deyişle sistemi meşrulaştırdıklarını göstermiştir. Blanton, George ve Crocker (2001) ise çalışmalarında erkeklere oranla toplumda dezavantajlı konumda algılandıklarını belirttikleri kadınların da statükoyu meşrulaştırmaya güdülendiklerini belirtmişlerdir.

Jost ve arkadaşları (2002) cinsiyet farklılıkları açısından gruplar arası statü farklılıklarına ilişkin yaptıkları çalışmalarında bilinçdışı düzeyde dahi hem kadın hem de erkeklerin cinsiyet eşitsizliklerini sürdürerek statükonun devamını sağladıklarını göstermişlerdir. Hatta Glick ve Fiske (2001) kadınların dezavantajlı konumda oldukları toplumlarda kadınlara yönelik cinsiyetçiliğin desteklendiğini ve tüm dünyada var olan

sistemi meşrulaştırma ideolojilerinin cinsiyet eşitsizliklerini rasyonalize ettiğini göstermişlerdir.

Bu çalışmada, bu bulguların aksine, kadınların sistemi meşru algılama düzeylerinin ve genel adil dünya inançlarının erkeklerden daha düşük bulunmasının, özellikle gönüllülük esasıyla çalışmaya bağlı olabileceği düşünülebilir. Gönüllülük aktivitelerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu sivil toplum kuruluşları, sistemin avantajlı ve dezavantajlı kıldığı gruplar arasındaki eşitsizlikleri azaltmaya çalışan ve bu bağlamda kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri de azaltmaya çalışan örgütlenmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarında kadınların, erkeklere oranla, daha fazla çalıştıkları görülmektedir (Hodgkinson ve ark., 1994; Smith, 1994; Wilson ve Musick, 1997a, 1998; akt. St. John ve Fuchs, 2002). Bunlara dayanarak kadınların sisteme yönelik meşruluk ve adalet algılarının daha düşük olması, özellikle kadın-erkek eşitsizliklerini rasyonalize eden cinsiyet kalıpyargıları sonucu, erkeklerin daha avantajlı, kadınların ise daha dezavantajlı konumda algılanmalarına aracılık eden sistemi meşrulaştırıcı ideolojileri erkeklere oranla daha az desteklemelerine bağlı olabilir.

Buna ek olarak bu çalışmada kadınların haklarını korumak ve kadınların bireysel ve kurumsal düzeyde maruz kaldıkları kötü muamele, şiddet ve ayrımcılığa karşı faaliyette olan sivil toplum kuruluşlarında aktif olarak gönüllü çalışan kadınlardan da veri toplanmıştır. Bu tür sivil toplum kuruluşlarında daha çok kendilerini feminist olarak tanımlayan kadınların aktif olarak çalıştıkları göz önüne alınırsa, feministleri diğer sosyal gruplardan ayıran en temel özelliklerden birinin, siyasal iktidarı paylaşmak isteyen diğer grupların aksine, feministlerin iktidar olmayı ve iktidarın tüm unsurlarını kökten reddetmeleri olarak belirtilmektedir. Aynı zamanda feministlerin her tür iktidar biçimini eleştirerek devlet olma isteği taşımayan tamamen sivil görünümlü örgütlenmeler

oluşturdukları belirtilmektedir (Çaha, 1996). Bu bilgilere göre, sözü edilen sivil toplum kuruluşlarındaki kadınların sistemi adil ve meşru algılamamaları olağan görünmektedir. Buna göre, çalışmada kadınların sisteme yönelik meşruluk ve adalet algılarının erkeklerden düşük olmasında bu katılımcıların da etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Sosyal Baskınlık Kuramı'nda cinsiyet farklılıklarını değerlendiren Sidanius (1993) erkeklerin sosyal baskınlık yönelimlerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu farklılığın erkek ve kadınların farklı şekillerde sosyalleşmelerine, genetik farklılıklarına ve bu etmenler arasındaki etkileşimlere bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Sidanius ve arkadaşları (1996) daha sonra bu hipotezi sosyal baskınlık yöneliminin “güçlü” yönü olarak yeniden ele almışlardır. Sosyal baskınlık yöneliminin “zayıf” yönü ise, demografik ve durumsal pek çok değişken bağlamında, hiçbir zaman kadınların sosyal baskınlık yönelimlerinin erkeklerden daha yüksek olmayacağı şeklindedir. Bu durumda bu çalışmadan elde edilen bulgular, sosyal baskınlık yöneliminin “zayıf” yönünü desteklemektedir.

Literatüre bakıldığında bu çalışmanın bulguları ile tutarlı olarak, sosyal baskınlık yönelimi bakımından kadın ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar bulmayan çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Heaven ve Bates (2001) yaptıkları çalışmada erkek ve kadınların sosyal baskınlık yönelimleri arasında bir farklılık elde etmemişlerdir. Etnik hiyerarşileri ve önyargıları sosyal baskınlık yönelimi kapsamında inceledikleri çalışmalarında Snellman ve Ekehammar (2005) da cinsiyetler arasında sosyal baskınlık yönelimi açısından anlamlı bir farklılık bulamadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmacılar, katılımcıların birden çok gruba aynı anda üye olmalarının bu sonuca götürebileceğini ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda katılımcıların çoğunun teknik çalışma programlarına dahil olduklarını ve bu programlara dahil olan kadınların daha erkek yönelimli düşünce ve

ilgilere sahip olabileceklerini belirterek bu durumun cinsiyetler arasında sosyal baskınlık yönelimleri açısından bir farklılık görülmemesine neden olduğunu belirtmişlerdir. Bununla tutarlı olarak Zakrisson (2008) İsviçre’de gönüllü olarak çalışan bireylerle yaptığı çalışmada erkeklerin ve kadınların sosyal baskınlık yönelimlerinin eşit düzeyde düşük olduğunu bulmuştur. Bu durumu kadınların daha baskın olduğu demokratik prosedürlere ve eşitlikçi prensiplere dayanan sosyal düzenlemeler olarak belirttikleri gönüllü kuruluşlara bağlamışlardır. Gönüllü kuruluşların eşitliklerin en bariz biçimde görüldüğü sosyal düzenlemeler olduğunu, erkek ve kadınların bu kuruluşlara bilinçli olarak katıldıklarını belirtmişlerdir. Buna dayanarak erkek ve kadınlar arasındaki sosyal baskınlık yönelimi farklılıklarının duruma bağlı olarak değiştiğini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmada kadın ve erkekler arasında sosyal baskınlık yönelimi açısından anlamlı bir farklılığın olmaması Zakrisson (2008) tarafından elde edilen sonuçlarla oldukça benzerlik göstermektedir. İki çalışma arasındaki bu tutarlılığın, görece kadınların katılımlarının daha yoğun ve eşitlikçi prensiplerin daha ön planda olduğu gönüllü kuruluşlarda, sosyal baskınlık yönelimi açısından erkek ve kadınlar arasında farklılık olmamasını açıklayabildiği düşünülmektedir.

Türkiye’de Göregenli (2003) tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgular ise sosyal baskınlık yöneliminin “güçlü” yönüne vurgu yapmaktadır. Diğer bir deyişle Göregenli’nin (2003) şiddet, kötü muamele ve işkenceye yönelik tutum ve deneyimleri incelediği çalışmasında sosyal baskınlık yöneliminin erkeklerde kadınlardan daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Pratto ve Walker (2004) kadın ve erkeklerin grup temelli hiyerarşiler bakımından farklı rollere sahip olduklarını belirtmektedir. Buna göre erkekler daha çok güvenlik, hukuk, yöneticilik gibi hiyerarşiyi arttırıcı kurumlarda rol alırken, kadınların eğitim ve gönüllü kuruluşlar gibi hiyerarşileri azaltıcı bağlamlarda daha fazla görüldüğü

belirtilmiştir. Bu doğrultuda cinsiyet kalıpyargılarının ve cinsiyet rollerinin kadın ve erkekleri hiyerarşiyi arttıran veya azaltan farklı çalışma alanları seçmeye iteceği belirtilmiştir (Pratto ve ark., 1997).

Diğer yandan Pratto, Sidanius ve Levin (2006) sosyal baskınlık yöneliminin sosyal bağlamdan ve eğitim düzeyinden de etkilenebileceğini belirtmişlerdir. Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde ise, sivil toplum kuruluşlarının grup temelli hiyerarşileri azaltan ve eşitlikçi sosyal bağlamlar olduğu ve burada gönüllü olarak çalışan kadın ve erkeklerin de bilinçli olarak bu kuruluşlarda çalıştıkları göz önüne alındığında, cinsiyet farklılıkları bakımından kadın ve erkeklerin sosyal baskınlık yönelimleri arasında bir farklılık bulunmaması daha anlaşılır görünmektedir. Diğer yandan sosyal baskınlık yöneliminin eğitim düzeyinden etkilenebileceği ele alındığında, katılımcıların eğitim düzeylerinin en az lise ve üniversite mezunu olmasının da erkek ve kadınlar arasındaki sosyal baskınlık yönelimi açısından bir fark görülmemesinin nedeni olabileceği düşünülmektedir.

Adil dünya inancı bakımından cinsiyet farklılıkları ele alındığında, Lipkus, Dalbert ve Siegler (1996) yaptıkları çalışmada erkeklerin adil dünya inançlarının kadınlardan daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Göregenli (2003) tarafından yapılan çalışmada da kadınların adil dünya inançlarının erkeklerden daha düşük olduğu bulunmuştur. Kleinke ve Meyer (1990) ise çalışmalarında, kadınların içinde bulunduğu durumdan dolayı kurbanı suçlamadıklarını, erkeklerin ise kurbanı suçlamaya ve aşağılamaya daha yatkın olduklarını belirtmişlerdir. Literatürdeki bu bulgular bu çalışmanın bulgularıyla tutarlıdır. Bu çalışmada kadınların genel adil dünya inançlarının erkeklerden daha düşük olmasının, sistemi meşru algılama düzeyilerindeki açıklamalara

paralel olarak, özellikle sivil toplum kuruluşlarındaki gönüllülük aktivitelerine katılım ve eğitim düzeylerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Özetle kadınların sisteme yönelik meşruluk algıları ve genel adil dünya inançları erkeklerden daha düşük bulunurken, kişisel adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Bu bulguların genel olarak gönüllülük esasıyla çalışan sivil toplum kuruluşlarının eşitlikçi yapısına ve bu kuruluşlarda kadınların daha fazla çalışmasına bağlı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın bulgularına genel olarak bakıldığında, bu çalışmada ileri sürülen hipotezlerin çoğu desteklenmiş ve elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalar kapsamında değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışarak dezavantajlı grupların üyelerine karşılıksız yardım eden bireylerin sisteme yönelik meşruluk algılarını, sosyal baskınlık yönelimlerini ve adil dünya inançlarını incelemek için yapılmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde çalışmanın bulguları literatürdeki bulgularla tutarlı görünmektedir. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların, gönüllü olarak çalışmayanlara oranla adil dünya inançlarının, sistemi meşru algılama düzeylerinin ve sosyal baskınlık yönelimlerinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Sistemi meşrulaştırmama, grup temelli eşitsizlikleri değil eşitliği destekleme ve dünyanın gerçekte çok da adil bir yer olmadığı inancı dezavantajlı insanlara gönüllü olarak yardım etme davranışı ile ilişkili görünmektedir.

Gelecek çalışmalar için öneriler

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara bireylerden ölçekler aracılığı ile toplanan verilerin analizi ile ulaşılmıştır. İleriki çalışmalarda Sistemi Meşrulaştırma, Sosyal Baskınlık ve Adil Dünya İnancı Kuramları ile sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışanların yardım etme davranışları arasındaki ilişkilerin deneysel düzenekler tasarlanarak incelenmesinin literatüre katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada deneklerin verdikleri bilinçli tepkiler doğrultusunda ölçümler alınarak yukarıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. İlerideki çalışmalarda örtük ölçümler alınarak da bu bulguların desteklenmesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacının cinsiyet farklılıklarını açıklamak olmaması ile birlikte Türkiye’de özellikle sosyal baskınlık yönelimi açısından kadın ve erkekler arasında farklılık olup olmadığını ve bunun eğitim düzeyi ile ilişkili olup olmadığını gösterebilecek çalışmalar yapılmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I. (1988). Attitudes, personality, and behavior. Milton-Keynes, England: Open University Press & Chicago, IL: Dorsey Press.
- Allen, N. J. ve Rushton, J.P. (1983). Personality characteristics of community mental health volunteers: A review. *Journal of Voluntary Action Research*, 12, 36-49.
- Altemeyer, B. (1998). The Other "Authoritarian Personality". In Mark P. Zanna (Eds), *Advances In Experimental Social Psychology*, 30, (ss. 48-90). Academic Press.
- Alves, H. ve Correia, I. (2008). On the Normativity of Expressing the Belief in a Just World: Empirical Evidence, *Social Justice Research*, 21(1), 106-118.
- Appelbaum, L. D. (2001). The influence of perceived deservingness on policy decisions regarding aid to the poor. *Political Psychology*, 22(3), 419-442.
- Appelbaum, L. D. (2002). Who deserves help? Students' opinion about the deservingness of different groups living in Germany to receive aid. *Social Justice Research*, 15, 201- 225.
- Appelbaum, L. D., Lennon, M. C. ve Lawrence Aber, J. (2006). When effort is threatening: The influence of the belief in a just world on Americans' attitudes toward antipoverty policy. *Political Psychology*, 27, 387-402.

Ashburn-Nardo, L., Knowles, M. L. ve Monteith, M. J. (2003). Black Americans' implicit racial associations and their implications for intergroup judgment. *Social Cognition, 21*, 61-87.

Bargh, J. A. ve Chartrand, T. L. (1999). The Unbearable Automaticity Of Being. *American Psychologist, 54*, 462-479.

Bargh, J. A., Gollwitzer, P. M., Lee-Chai, A., Barndollar, K. ve Trötschel, R. (2001). The Automated Will: Nonconscious Activation and Pursuit of Behavioral Goals. *Journal of Personality and Social Psychology. Vol 81(6)*, 1014-1027.

Bazerman, M. H., White, S. B. ve Lowenstein, G. F. (1995). Perceptions of fairness in interpersonal and individual choice situations. *Current Directions in Psychological Science, 4*, 39-42.

Bègue, L. ve Bastounis, M. (2003). Two spheres of belief in justice: Extensive support for the bidimensional model of belief in a just world. *Journal of Personality, 71*, 435-463.

Berkowitz, L. ve Daniels, L. R. (1963). Responsibility and dependency. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 66*, 429-437.

- Bierhoff, H. W. (2002). Just world, social responsibility, and helping behavior. In M. Ross ve D.T. Miller (Ed.), *The justice motive in everyday life* içinde (ss. 189–203). New York: Cambridge University Press.
- Bierhoff, H. W. (2002). *Prosocial Behaviour*, Psychology Press, Hove, UK.
- Bierhoff, H. W., Klein, R. ve Kramp, P. (1991). Evidence for the altruistic personality from data on accident research. *Journal of Personality*, 59, 263-280.
- Blanton, H., George, G. ve Crocker, J. (2001). Contexts of System Justification and System Evaluation: Exploring the Social Comparison Strategies of the (Not Yet) Contented Female Worker, *Group Processes & Intergroup Relations*, Vol. 4(2), 126-137.
- Blasi, G. ve Jost, J. T. (2006). System Justification Theory and Research: Implications for Law, Legal Advocacy, and Social Justice. *California Law Review*, Vol, 94, 1119-1168.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T. ve Sezen, S. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Branscombe, N. R. (1998). Thinking about one's gender group's privileges or disadvantages: Consequences for well-being in women and men. *British Journal of Social Psychology*, 37, 167-184.

- Branscombe, N. R., Doosje, B. J. ve McGarty, C. (2002). Collective guilt: Antecedents, correlates and consequences. D. M. Mackie & E. R. Smith Eds. *From prejudice to intergroup relations: Differentiated reactions to social groups* içinde (ss. 49-66). New York: Psychology Press.
- Bryan, A. D., Hammer, J. C. ve Fisher, J. D. (2000). Whose hands reach out to the homeless? Patterns of helping among high and low communally oriented individuals. *Journal of Applied Social Psychology, 30*, 887-905.
- Campbell D., Carr S. C. ve MacLachlan M. (2001). Attributing 'Third World' poverty in Australia and Malawi: A case of donor bias? *Journal of Applied Social Psychology, 31*, 409-430.
- Chen, E. S. ve Tyler, T. R. (2001). Cloaking Power: Legitimizing Myths and the Psychology of the Advantaged, Annette Y. Lee-Chai Ve John A. Bargh Eds. *The Use And Abuse of Power: Multiple Perspectives On The Causes of Corruption* içinde (ss.241 – 261). Psychology Press, Philadelphia, PA.
- Clary, E. G. ve Snyder, M. (1991). A functional analysis of altruism and prosocial behavior: The case of volunteerism. In M. Clark Ed. *Prosocial behavior. Review of Personality and Social Psychology, 12*, 119-148.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J. ve Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A

functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 516-1530.

Correia, I. ve Dalbert, C. (2007). Belief in a just world, justice concerns, and well-being at Portuguese schools. *European Journal of Psychology of Education*, 22, 421-437.

Corrigan, P. W., Markowitz, F. E., Watson, A. C., Rowan, D. ve Kubiak, M. A. (2003). An attribution model of public discrimination toward persons with mental illness. *Journal of Health and Social Behavior*, 44, 162-179.

Cozzarelli, C., Wilkinson, A. V. ve Tagler, M. J. (2001). Attitudes Toward the Poor and Attributions for Poverty. *Journal of Social Issues*, 57, 207-227.

Crain, A. L., Omoto, A. M. ve Snyder, M. (1998). *What if you can't always get what you want? Testing a functional approach to volunteerism*. Paper presented at the annual meetings of the Midwestern Psychological Association, Chicago.

Curtis J., Grabb E. ve Baer D. (1992). Voluntary association membership in fifteen countries: A comparative analysis. *American Sociological Review*, 57, 139-152.

Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Dalbert, C. (1997). Coping with an unjust fate: The case of structural unemployment. *Social Justice Research; Special Issue "Job Loss, Unemployment and Social Injustices"*, 10, 175-189.
- Dalbert, C. (1998). Belief in a just world, well-being, and coping with an unjust fate. L. Montada & M.J. Lerner Eds. *Responses to victimizations and belief in a just world* içinde (ss. 87-105). New York: Plenum Press.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12, 79-98.
- Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Dovidio, J. F. ve Penner, L. A. (2001). Helping and altruism. Fletcher, G. J. O. & dark, M. S. Eds. *International handbook of social psychology: Interpersonal processes* içinde (ss. 162-195). Oxford, UK: Blackwell.
- Drake, A. W., Finkelstein, S. N. ve Sopolsky, H. M. (1982). *The American Blood Supply*. Cambridge MA: M. I. T. Press.
- Dynes, R. R. ve Quarantelli, E. L. (1980). "Helping Behavior in Large Scale Disasters". David Horton Smith and Jacqueline Macaulay Eds. *Participation in Social and Political Activities* içinde (ss.339-354). San Francisco: Jossey-Bass.

- Eagly, A.H. ve Crowley, M. (1986). Gender and helping behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100, 283.
- Ellemers, N., Wilke, H. ve van Knippenberg, D. (1993). Effects of the legitimacy of low group or individual status on individual and collective status-enhancement strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 766–778.
- Fang, C. Y., Sidanius, J. ve Pratto, F. (1998). Romance Across the Social Status Continuum: Interracial Marriage and the Ideological Asymmetry Effect. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 29, 290-305.
- Festinger, L. (1957). A Theory of Cognitive Dissonance. Stanford, CA: Stanford University Press.
- French, J. R. P. ve Raven, B. H. (1959). The bases of social power. D. Cartwright Ed. *Studies in social power* içinde (ss. 150-167). Ann Arbor: University of Michigan.
- Frisch, M. B. ve Gerrard, M. (1981). Natural Helping Systems: A Survey of Red Cross Volunteers. *American Journal of Community Psychology* 9(5), 567-579.
- Furnham, A. (1985). Just world beliefs in an unjust society: A cross cultural comparison. *European Journal of Social Psychology*. Vol 15(3), 363-366.

Furnham, A. (2003). Belief in a just world: Research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences, 34*, 795–817.

Furnham, A. ve Gunter, B. (1984). Just world beliefs and attitudes towards the poor. *British Journal of Social Psychology, 23*, 265-269.

Furnham, A. ve Proctor, E. (1989). Belief in the just world: review and critique of the individual differences literature. *British Journal of Social Psychology, 28*, 365–384.

Gaskin, K., Vlaeminke, M. ve Fenton, N. (1996). Young People's Attitudes to the Voluntary Sector. Commission on the Future of the Voluntary Sector.

Gilbert, D. T., Pinel, E. C., Wilson, T.D., Blumberg, S. J. ve Wheatley, T. P. (1998). Immune Neglect: A Source of Durability Bias in Affective Forecasting, *Journal of Personality and Social Psychology. Vol 75(3)*, 617-638.

Glick, P. ve Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist, 56(2)*, 109-118.

Goldberg, J. H., Lerner, J. S. ve Tetlock, P. E. (1999). Rage and reason: The psychology of the intuitive prosecutor. *European Journal of Social Psychology, 29*, 781–795.

- Göregenli, M. (2003). Şiddet, Kötü Muamele ve İşkenceye İlişkin Değerlendirmeler, Tutumlar ve Deneyimler. İzmir Barosu Yayınları (İşkencenin Önlenmesinde Hukukçuların Rolü Projesi).
- Graham, S., Weiner, B., Giuliano, T. ve Williams, E. (1993). An attributional analysis of reactions to Magic Johnson. *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 996-1010.
- Graziano, W. G. ve Eisenberg, N. H. (1997). Agreeableness: A dimension of personality. In R. Hogan, J. Johnston, & S. Briggs Eds. *Handbook of personality psychology* içinde (ss. 795–824). San Diego, CA: Academic Press.
- Greenberg, J., Solomon, S. ve Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. Mark Zanna Ed. *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (ss. 61-139), Orlando, FL, Academic Press.
- Grube, J.A. ve Piliavin, J.A. (2000). Role identity, organizational experiences and volunteer performance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(9), 1108–1119.
- Guimond, S., Dambrun, M., Michinov, N. ve Duarte, S. (2003). Does social dominance generate prejudice? Integrating individual and contextual determinants of

intergroup cognitions. *Journal of Personality & Social Psychology*, 84, 697-721.

Hafer, C. L. (2000). Do innocent victims threaten the belief in a just world? Evidence from a modified Stroop task. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 165-173.

Hafer, C. L. (2002). Why we reject innocent victims. M. Ross & D. T. Miller Eds. *Justice motives in everyday life* içinde (ss. 109-126). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Hafer, C. L. ve Bègue, L. (2005). Experimental research on just-world theory: Problems, developments, and future challenges. *Psychological Bulletin*, 131, 128-167.

Hafer, C. L., Bègue, L., Choma, B. L. ve Dempsey, J. L. (2005). "Belief in a Just World and Commitment to Long-term Deserved Outcomes.". *Social Justice Research*, 18, 429-444.

Haines, E. L. ve Jost, J.T. (2000), "Placating the powerless: Effects of legitimate and illegitimate explanation on effect, memory, and stereotyping". *Social Justice Research*, 13(3), 219 – 236.

- Harper, D. J., Wagstaff, G. F., Newton, J. T. ve Harrison, K. R. (1990). Lay causal perceptions of third world poverty and the just world theory. *Social Behavior and Personality*, *18*(2), 235–238.
- Heaven, P. C. L. ve Bates, C. (2001). Attitudes to Women in Society: The Role of Social Dominance Orientation and Social Values. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *11*, 43-49.
- Heaven, P. C. L., Greene, R. L., Stones, C. R. ve Caputi, P. (2000). Levels of Social Dominance Orientation in Three Societies. *The Journal of Social Psychology*, *140* (4), 530-532.
- Henry, P. J. ve Hardin, C. D. (2006). The contact hypothesis revisited: status bias in the reduction of implicit prejudice in the United States and Lebanon. *Psychological Science*, *10*, 862-868.
- Henry, P. S. ve Saul, A. (2006). The development of system justification in the developing world. *Social Justice Research*, *19*, 365–378.
- Higgins, N. C., & Shaw, J. K. (1999). Attributional style moderates the impact of causal controllability information on helping behavior. *Social Behavior and Personality*, *27*, 221–236.

- Hinkle, S. ve Brown, R. (1990). "Intergroup comparisons and social identity: Some links and lacunae." D. Abrams & M. A. Hogg Eds. *Social identity theory: Constructive and critical advances*. New York, Harvester/Wheatsheaf.
- Hofer, M. (1999). Community service and social cognitive development in German adolescents. M. Yates & J. Youniss Eds. *Roots of civic identity: International perspectives on community service and activism in youth* içinde (ss. 114 – 134). Cambridge UK : Cambridge University Press.
- Hoffman, C. ve Hurst, N. (1990). Gender stereotypes: Perception or Rationalization?. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 58(2), 197-208.
- Hornsey, M. J., Spears, R., Cremers, I. ve Hogg, M. A. (2003). Relations between high and low power groups: The importance of legitimacy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 216-227.
- Huston, T. L., Ruggiero, M., Conner, R. ve Geis, G. (1981). Bystander intervention into crime: A study based on naturally occurring episodes. *Social Psychology Quarterly*, 44(1), 14-23.
- Independent Sector (1999): Giving and Volunteering in the United States. Findings from a National Survey 1999. Independent Sector, Washington D.C.

- Jonas, E., Schimel, J., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (2002). The scrooge effect: Evidence that mortality salience increases prosocial attitudes and behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(10), 1342-1353.
- Jost, J. T. (1995). Negative illusions: Conceptual clarification and psychological evidence concerning false consciousness. *Political Psychology*, 16, 397- 424.
- Jost, J. T. (1997). An Experimental Replication of the Depressed Entitlement Effect Among Women. *Psychology of Women Quarterly*, 21(3), 387 – 393.
- Jost, J. T. (2001) Outgroup Favoritism and the Theory of System Justification: A Paradigm for Investigating the Effects of Socioeconomic Success on Stereotype Content. Gordon B. Moskowitz Ed. *Cognitive Social Psychology* içinde (ss. 89-102). The Princeton Symposium On The Legacy And Future Of Social Cognition.
- Jost, J. T. (2006). The end of the end of ideology. *American Psychologist*, 61, 651-670.
- Jost, J. T. ve Banaji, M. R. (1994). The Role of Stereotyping in System Justification and the Production of False Consciousness, *British Journal of Social Psychology*. Vol 33(1), 1-27.

- Jost, J. T. ve Burgess, D. (2000). Attitudinal Ambivalence and the Conflict Between Group and System Justification Motives in Low Status Groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 26(3), 293-305.
- Jost, J. T. ve Hunyady, O. (2002). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review Of Social Psychology*, 13, 111-153.
- Jost, J. T. ve Hunyady, O. (2005). Antecedents and Consequences of System-Justifying Ideologies. *Psychological Science: A Journal of the American Psychological Society*, 14 (5), 260-265.
- Jost, J. T. ve Kay, A. C. (2005). Exposure to Benevolent Sexism and Complementary Gender Stereotypes: Consequences for Specific and Diffuse Forms of System Justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 88 (3), 498–509.
- Jost, J. T. ve Kramer, R. M. (2002). The system justification motive in intergroup relations. D.M. Mackie & E.R. Smith Eds. *From prejudice to intergroup emotions: Differentiated reactions to social groups* içinde (ss. 227-245). New York: Psychology Press/Taylor & Francis.
- Jost, J. T. ve Major, B. (2001). The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations. New York: Cambridge University Press.

- Jost, J. T. ve Thompson, E. P. (2000). Group-based dominance and opposition to equality as independent predictors of self-esteem, ethnocentrism, and social policy attitudes among African Americans and European Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 209-232.
- Jost, J. T., Banaji, M. R. ve Nosek, B. A. (2004). A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo. *Political Psychology*, Vol. 2 (6), 881-919.
- Jost, J. T., Burgess, D. ve Mosso, C. (2001). Conflicts of legitimation among self, group, and system: The integrative potential of system justification theory. J.T. Jost and B. Major Eds. *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations* içinde (ss. 363-388). New York: Cambridge University Pres.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. ve Sulloway, F. (2003a). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129, 339-375.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. ve Sulloway, F. (2003b). Exceptions that prove the rule: Using a theory of motivated social cognition to account for ideological incongruities and political anomalies. *Psychological Bulletin*, 129, 383-393.

- Jost, J. T., Kivetz, Y., Rubini, M., Guermandi, G. ve Mosso, C. (2005). System-Justifying Functions of Complementary Regional and Ethnic Stereotypes: Cross-National Evidence. *Social Justice Research, Vol. 18 (3)*, 305-333.
- Jost, J. T., Nosek, B. A. ve Gosling, S.D. (2008). Ideology: Its resurgence in social, personality, and political psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 3,126-136.
- Jost, J. T., Pelham, B. W. ve Carvallo, M. (2002). Non-conscious forms of system justification: Cognitive, affective, and behavioral preferences for higher status groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 586-602.
- Jost, J. T., Pelham, B. W., Sheldon, O. ve Sullivan, B. N. (2003). Social inequality and the reduction of ideological dissonance on behalf of the system: Evidence of enhanced system justification among the disadvantaged. *European Journal of Social Psychology*, 33, 13-36.
- Jost, L. J. ve Jost, J. T., (2007). Why Marx left philosophy for social science. *Theory & Psychology*, 17, 297-322.
- Kay, A. C. ve Jost, J. T. (2003). Complementary Justice: Effects of "Poor but Happy" and "Poor But Honest" Stereotype Exemplars on System Justification and Implicit Activation of the Justice Motive. *Journal of Personality & Social Psychology*, 85 (5), 823-837.

- Kay, A. C., Jimenez, M. C. ve Jost, J. T. (2002) Sour Grapes. Sweet Lemons, and the Anticipatory Rationalization of the Status Quo, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol.28 (9), 1300-1312.
- Kay, A. C., Jost, J. T. ve Young, S. (2005). Victim Derogation And Victim Enhancement As Alternate Routes To System Justification. *Psychological Science*, 16, 240-246.
- Kleinke, C. L. ve Meyer. C. (1990). Evaluation of rape victim by men and women with high and low belief in a just world. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 343-353.
- Kluegel, J. R. ve Smith, E. R. (1986). Beliefs About Inequality: Americans' View Of What Is And What Ought To Be. New York: Aldine De Gruyter. 3. Baskı.
- Kocacık, F. (2003). *Toplumbilim Ders Notları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Lerner, M. J. (1965). Evaluation of performances as a function of performer's reward and attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, 355-360.
- Lerner, M. J. (1971). Observer's evaluation of a victim: Justice, guilt, and veridical perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 20, 17-35.

Lerner, M. J. (1975). The justice motive in social behavior: Introduction. *Journal of Social Issues, 31*, 1–20.

Lerner, M. J. (1977). The justice motive: Some hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality, 45*, 1-52.

Lerner, M. J. (1980). *The Belief In A Just World: A Fundamental Delusion*. New York: Plenum Press.

Lerner, M. J. (1982). Justice motive in human relations and the economic model of man. In V. Derlega ve J. Grzelak Eds. *Cooperation and helping behavior* içinde (ss. 249–277). New York: Acade Press.

Lerner, M. J. (1991). Integrating societal and psychological rules of entitlement: The basic task of each social actor and fundamental problem for the social sciences. R. Vermunt ve H. Steensma Eds. *Interpersonal justice in social relations (Vol. 1)* içinde (sayfa 13–32). New York: Plenum Press.

Lerner, M. J. (1998). The two forms of belief in a just world: Some thoughts on why and how people care about justice. L. Montada, M. Lerner ve J. Melvin Eds. *Responses to victimizations and belief in a just world*. İçinde (sayfa 247-269). New York: Plenum Press.

- Lerner, M. J. (2002). Pursuing the justice motive. M. Ross and Date T. Miller Eds. *The justice motive in everyday life* içinde (ss. 109-126). New York: Cambridge University Press.
- Lerner, M. J. ve Miller, D. T. (1978). Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, 85, 1030-1051.
- Lerner, M. J. ve Simmons, C. H. (1966). The observer's reaction to the "innocent victim": Compassion or rejection? *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 203–210.
- Levin, S., Sidanius, J., Rabinowitz, J. L. ve Federico, C. (1998). Ethnic identity, legitimizing ideologies and social status: A matter of ideological asymmetry. *Political Psychology*, 19, 373–404.
- Lipkus, I. M., Dalbert, C. ve Siegler, I. C. (1996). The importance of distinguishing the belief in a just world for self versus for others: Implications for psychological well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 666-677.
- Mahalingam, R. (2003). Essentialism, culture and power: Rethinking social class. *Journal of Social Issues*, 59, 733-749.

- Major, B. (1994). From Social Inequality to Personal Entitlement: The Role of Social Comparisons, Legitimacy Appraisals, and Group Membership, *Advances In Experimental Social Psychology*, Vol.26, 293-355.
- Marwell, G., Aiken, M. ve Demerath III, N. J. (1987). The Persistence of Political Attitudes Among 1960s Civil Rights Activists. *Public Opinion Quarterly*, 51(3), 359-375.
- Midlarsky, E. (1991). Helping as coping. In M. S. Clark Ed. *Prosocial behavior* içinde (ss. 238–264). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miller, D. T. (1999). The norm of self interest. *American Psychologist*, 54, 1053–1060.
- Mohiyeddini, C. ve Montada, L. (1998). Belief in a just world and self-efficacy in coping with observed victimization: Results from a study about unemployment. L. Montada & M. J. Lerner Eds. *Responses to victimizations and belief in a just world*. içinde (ss. 41-45). New York, NY: Plenum Press.
- Montada, L. (2001). Denial of Responsibility. A. E. Auhagen & H. W. Bierhoff Eds. *Responsibility – The Many Faces of A Social Phenomenon* içinde (ss. 79-92). London: Routledge.

- Nadler, A. (2002). Inter-Group Helping Relations as Power Relations: Maintaining or Challenging Social Dominance Between Groups Through Helping. *Journal of Social Issues, Vol. 58(3)*, 487—502.
- O'Brien, L., Crain, T., Omoto, L. ve Snyder, M. (2000). "Matching Motivations to Outcomes: Implications for Persistence in Service," Paper presented at the annual meeting of the Midwestern Psychological Association, Chicago, Illinois.
- O'Brien, L. T. ve Major, B. (2005). System-Justifying Beliefs and Psychological Well-Being: The Roles of Group Status and Identity. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31(12)*, 1718-1729.
- Oldmeadow, J. ve Fiske, S. T. (2007). System-Justifying Ideologies Moderate Status=Competence Stereotypes: Roles for Belief In A Just World And Social Dominance Orientation. *European Journal of Social Psychology, 37(6)*, 1135 – 1148.
- Oliner, S. P. ve Oliner, P. M. (1988). *The Altruistic Personality: Rescuers of Jews in Nazi Europe*. New York: The Free Press.
- Olson, J. M. ve Hafer, C. L. (2001). Tolerance of personal deprivation. J. T. Jost & B. Major Eds. *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations* içinde (ss. 157-175). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Omoto, A. M. ve Snyder, M. (1990). Basic research in action: Volunteerism and society's response to AIDS. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16, 152–165.
- Omoto, A. M. ve Snyder, M. (1995). Sustained helping without obligation: Motivation, longevity of service, and perceived attitude change among AIDS volunteers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 671-686.
- Omoto, A. M. ve Snyder, M. (2002). Considerations of community: The context and process of volunteerism. *American Behavioral Scientist*, 45, 846-867.
- Omoto, A. M., Snyder, M. ve Berghuis, J. P. (1993). The psychology of volunteerism: A conceptual analysis and a program of action research. J. B. Pryor & G. D. Reeder Eds. *The social psychology of HIV infection* içinde (ss. 333–356). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Özalp, A. (2008). *Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi*. Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi.
- Özbaş, O. (2008). *Sivil Toplumda Kadının Rolü*. Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi.
- Özel Sektör Gönüllüler Derneği (2006). *Stk'lar İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi*, Ankara.

- Pelham, B. W. ve Hetts, J. J. (2001). Underworked and Overpaid: Elevated Entitlement in Men's Self-Pay, *Journal of Experimental Social Psychology*, 37(2), 93-103.
- Penner, L. A. (2002). The Causes of Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective *Journal of Social Issues*, 58, 447-468.
- Penner, L. A. (2004). Volunteerism and social problems: Making things better or worse? *Journal of Social Issues*, 60, 645-666.
- Penner, L. A. ve Finkelstein, M. A. (1998). Dispositional and structural determinants of volunteerism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 525-537.
- Penner, L. A., Brannick, M., Connell, P. ve Webb, S. (2005). The effects of the September 11 attacks on volunteering: An archival analysis. *Journal of Applied Social Psychology*, 35, 1333-1360.
- Phares, E. J. ve Wilson, K. G. (1972). Responsibility Attribution: Role of Outcome Severity, Situational Ambiguity, and Internal-External Control. *Journal of Personality*, 40, 392-406.
- Piliavin, I. M., Rodin, J. A. ve Piliavin, J. (1969) Good Samaritanism: An underground phenomenon? *Journal of Personality and Social Psychology*, 13, 289 -299.

- Piliavin, J. A. ve Callero, P. L. (1991). *Giving Blood: The Development of an Altruistic Identity*. Johns Hopkins University Press.
- Piliavin, J.A. ve Unger, R.K. (1985). *The helpful but helpless female: Myth or reality?* O'Leary, G., Unger, R.K., and Wallston, B.S., *Women, Gender, and Social Psychology*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Piliavin, J.A., Dovidio, J., Gaertner, S. ve Clark, R.D. (1981). *III. Emergency Intervention*. New York: Academic Press.
- Pittinsky, T. L. ve Matic, T. (2005). *Global Bystander Non-intervention: Cross-level Insights on Cross-national Helping*. Faculty Research Working Papers Series. John F. Kennedy School of Government or Harvard University.
- Pratto, F. ve Choudhury, P. (1998). *A group status analysis of ingroup identification and support for group in equality: Ethnicity, sex, and sexual orientation*. Unpublished manuscript, University of Connecticut.
- Pratto, F. ve Shih, M. (2000). *Social dominance orientation and group context in implicit group prejudice*. *Psychological Science*, *11*, 515-518.
- Pratto, F. ve Walker, A. (2004). *The bases of gendered power*. In A. E. Beall, A. H. Eagly, & R. J. Sternberg Eds. *The psychology of gender* içinde (ss 242 – 268). New York: Guilford Press.

- Pratto, F., Sidanius, J. ve Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review Of Social Psychology*. 17, 271 – 320.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Bertram, F. M. (1994). Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes, *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741-763.
- Pratto, F., Stallworth, L. M., Sidanius, J. ve Siers, B. (1997). The gender gap in occupational role attainment: A social dominance approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 37-53.
- Putnam, R. D. (2002). *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Query, P. (2006). Attitudes Toward the Willingness to Help. *Journal of Undergraduate Psychological Research*. Vol. 1. 18-21.
- Rankin, L. E., T. Jost, J. T. ve Wakslak, C. J. (2009). System Justification and the Meaning of Life: Are the Existential Benefits of Ideology Distributed Unequally Across Racial Groups? *Social Justice Research*, Vol. 22, 312-333.

Reddy, R. (1980). "Individual Philanthropy and Giving Behavior." In David Horton Smith, Jacqueline Macauley, and Associates Eds. *Participation in Social and Political Activities*. San Francisco: Jossey-Bass.

Reichle, B. ve Schmitt, M. (2002). Helping and rationalization as alternative strategies for restoring the belief in a just world: Evidence from longitudinal change analysis. M. Ross & D. T. Miller Eds. *The justice motive in everyday life* içinde (ss. 127-148). Cambridge: Cambridge University Press.

Rosenthal, R. ve Jacobson, L. (1968). *Pygmalion in the classroom*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Rubin, M. ve Hewstone, M. (2004). Social Identity, System Justification, and Social Dominance: Commentary on Reicher, Jost et al., and Sidanius et al. *Political Psychology*, 25 (6), 823-844.

Rubin, Z. ve Peplau, L. A. (1975). Who Believes in a Just World. *Journal of Social Issues*, 31(3), 65-90.

Savin-Williams, R. C. (1987). *Adolescence: An Ethological Perspective*. New York and Berlin: Springer-Verlag.

Schmidt, G. ve Weiner, B. (1988). "An attribution-affect-action theory of motivated behavior: Replication examining judgments of help giving". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14, 610-621.

- Sidanius, J. (1993). The Psychology of Group Conflict and The Dynamics of Oppression: A Social Dominance Perspective. S. Iyengar & W. McGuire Eds. *Current Approaches to Political Psychology* içinde (ss. 173-211). Durham, NC: Duke University Press.
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. New York: Cambridge University Press.
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (2003). Social Dominance Theory And The Dynamics Of Inequality: A Reply to Schmitt, Branscombe, & Kappen and Wilson & Liu. *British Journal of Social Psychology*, 42, 207-213.
- Sidanius, J. ve Shih, M. (2000). Social Dominance Orientation And Group Context In Implicit Group Prejudice. *Psychological Science: A Journal of the American Psychological Society*, 11 (6), 515-518.
- Sidanius, J. ve Veniegas, R. C. (2000). Gender and race discrimination: The interactive nature of disadvantage. S. Oskamp Ed. *The Claremont Symposium on Applied Social Psychology: Reducing Prejudice and Discrimination* içinde (ss. 47-70). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Sidanius, J., Levin, S. ve Pratto, F. (1996). Consensual social dominance orientation and its correlates within the hierarchical structure of American society. *International Journal of Intercultural. Relations*, 20, 385-408.

Sidanius, J., Pratto, F. ve Bobo, L. (1994). Social Dominance Orientation and the Political Psychology of Gender: A Case Of Invariance? *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 998-1011.

Sidanius, J., Pratto, F.ve Brief, D. (1995). Group dominance and the political psychology of gender: A cross-cultural comparison. *Political Psychology*, 16, 381-396.

Sidanius, J., Pratto, F. ve Mitchell, M. (1994). In-Group Identification, Social Dominance Orientation, and Differential Intergroup Social Allocation. *The Journal of Social Psychology*, 134 (2), 151-167.

Sidanius, J., Pratto, F. ve Rabinowitz, J. L. (1994). Gender, ethnic status, and ideological asymmetry: A social dominance interpretation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 25, 194-216.

Sidanius, J., Levin, S., Federico, C. ve Pratto, F. (2001). Legitimizing ideologies: The social dominance approach. J. Jost & B. Major Eds. *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations* içinde (ss. 307-331). London: Cambridge University Press.

- Sidanius, J., Pratto, F., Martin, M. ve Stallworth, L. (1991). Consensual racism and career track: some implications of social dominance theory. *Political psychology*, 12, 691-721.
- Sidanius, J., Van Laar, C., Levin, S. ve Sinclair, S. (2004). Ethnic Enclaves and the Dynamics of Social Identity on the College Campus: The Good, the Bad, and the Ugly. *Journal of Personality & Social Psychology*, 87(1), 96-110.
- Simons, C. ve Piliavin, J. (1972). The effect of deception on reactions to a victim. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21, 56–60.
- Sinclair, S., Sidanius, J. ve Levin S. (1998). The interface between ethnic and social system attachment: The differential effects of hierarchy-enhancing and hierarchy-attenuating environments. *Journal of Social Issues*, 54, 741-757.
- Skevington, S. M. (1981). Intergroup relations and nursing. *European Journal of Social Psychology*, 11(1), 43 – 59.
- Smith, K. B. (1985). Seeing justice in poverty: The belief in a just world and ideas about social inequalities. *Sociological Spectrum*, 5, 17–29.
- Smith, P. K., Jost, J. T. ve Vijay, R. (2008). Legitimacy Crisis? Behavioral Approach and Inhibition When Power Differences are Left Unexplained. *Social Justice Research*, 21, 358-376.

- Snellman, A. ve Ekehammar, B. (2005). Ethnic Hierarchies, Ethnic Prejudice, And Social Dominance Orientation, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 15, 83-94.
- Snyder, M. ve Omoto, A. M. (1992a). Volunteerism and society's response to the HIV epidemic. *Current Directions in Psychological Science*, 1, 113–116.
- Snyder, M. ve Omoto, A. M. (1992b). Who helps and why? The psychology of AIDS volunteerism. S. Spacapan & S. Oskamp Eds. *Helping and being helped: Naturalistic studies* içinde (ss. 213–239). Newbury Park, CA: Sage.
- Snyder, M. ve Omoto, A. M. (2001). Basic research and practical problems: Volunteerism and the psychology of individual and collective action. W. Wosinska, R. Cialdini, D. Barrett, & Reykowski, J. Eds. *The practice of social influence in multiple cultures* içinde (ss.287-307). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Snyder, M., Omoto, A.M., ve Crain, A.L. (1999). Punished for their good deeds: The stigmatization of AIDS volunteers. *American Behavioral Scientist*, 42, 1175-1192.
- Spears, R., Jetten, J. ve Doosje, B. (2001). The (il)legitimacy of ingroup bias: From social reality to social resistance. J. Jost & B. Major Eds. *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations* içinde (ss. 332-362). New York: Cambridge University Press.

- St. John, C. ve Fuchs, J. (2002). "The Heartland Responds to Terror: Volunteering after the Bombing of the Murrah Federal Building. *Social Science Quarterly*, 83(2), 1-24.
- Strelan, P. (2007). The prosocial, adaptive qualities of just world beliefs: Implications for the relationship between justice and forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 43, 881-890.
- Sutton, R. M. ve Douglas, K. M. (2005). Justice for all, or just for me? More evidence of the importance of the self-other distinction in just-world beliefs. *Personality and Individual Differences*, 39, 637-645.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. S. Worchel and L. W. Austin Eds. *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall.
- Turner, J. C. (1999). Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. N. Ellemers, R. Spears ve B. Doosje Eds. *Social identity* içinde (ss.6-34). Oxford, England: Blackwell Publishers.

- Turner, J. C. ve Reynolds, K. J. (2003). Why Social Dominance Theory Has Been Falsified. *British Journal of Social Psychology*, 42, 199-206.
- Tyler, T. R. (2006). Psychological Perspectives On Legitimacy And Legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57, 375-400.
- Uhlmann, E.L., Dasgupta, N., Elgueta, A., Greenwald A.G. ve Swanson, J. (2002). Subgroup prejudice based on skin color among Hispanics in the United States and Latin America. *Social Cognition*, 20, 197-224.
- Wagstaff, G. F. (1983). Attitudes to poverty, the Protestant ethic, and political affiliation: A preliminary investigation. *Social Behaviour and Personality*, 11, 45-47.
- Wakslak, C. J., Jost, J. T., Tyler, T. R. ve Chen, E. S. (2007). Moral Outrage mediates the dampening effect of system justification on support for redistributive social policies. *Psychological Science: A Journal of the American Psychological Society*, 18 (3), 267-274.
- Weiner, B. (1980). *Human Motivation*. NY: Holt, Rinehart & Winston.
- Weiner, B. (1986). *An attributional theory of motivation and emotion*. New York: Springer-Verlag.
- Weiner, B. (1995). *Judgments of Responsibility: A Foundation for a Theory of Social Conduct*. New York: Guilford.

- Weiner, B. (2001). Responsibility for social transgressions: An attributional analysis. B. F. Malle, L. J. Moses, and D. A. Baldwin Eds. *Intentions and intentionality: Foundations of social cognition* içinde (ss. 331-344). Cambridge, Ma: MIT Press.
- Weisbrod, B. A. (1975). "Towards a theory of the voluntary nonprofit sector in a three sector economy." S.P. Edmund Ed. *Altruism, Morality, and Economic Theory*. New York: Russel Sage.
- Wilson, J. (2000), 'Volunteering', *Annual Review of Sociology*, 26(1), 215–240.
world. *Social Justice Research*, 19, 365–378.
- Yıldırım, M. (2003). Sivil Toplum ve Devlet. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 226 – 242.
- Zucker, G. S. ve Weiner, B. (1993). Conservatism and perceptions of poverty: An attributional analysis. *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 925–943.
- Zuckerman, M. (1975). Belief in a Just World and Altruistic Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(5), 972-976.

EK I

Aşağıda bazı ifadeler sunulmuştur bu ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı belirtiniz. Uygun kutuya (X) işareti koyunuz.

		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Biraz katılıyorum Biraz katılmıyorum	Katılmıyorum	Tamamen Karşyım
1.	Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.					
2.	Genelde Türk politik sistemi olması gerektiği gibi doğru bir biçimde işlemektedir.					
3.	Türk toplumu ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır.					
4.	Türkiye, dünyada yaşanacak en iyi ülkedir.					
5.	İzlenen çoğu politika, toplumun çoğunluğunun yararınadır.					
6.	Bu toplumda herkes adil bir biçimde zenginlik ve mutluluktan payına düşeni alır.					
7.	Toplumumuz her yıl daha da kötüye gitmektedir.					
8.	Toplumumuz insanların genellikle ne hak ederlerse onu alacakları şekilde düzenlenmiştir.					

EK II

Aşağıda bazı ifadeler sunulmuştur bu ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı

belirtiniz. Uygun kutuya (X) işareti koyunuz.

		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Biraz katılıyorum Biraz katılmıyorum	Katılmıyorum	Tamamen Karşıyım
1.	Dünyanın aslında adil bir yer olduğunu düşünüyorum.					
2.	İnsanların eninde sonunda ne hak ederlerse onu bulacaklarına inanıyorum.					
3.	Adaletin her zaman adaletsizlikler karşısında galip geleceğinden eminim.					
4.	Uzun vadede insanların adaletsizliklerin üstesinden geleceğine inanıyorum.					
5.	Hayatın her alanındaki adaletsizliklerin (örneğin iş hayatında, aile hayatında, politik hayatta vs.) bir kural olmaktan ziyade birer istisna olduğuna inanıyorum.					
6.	İnsanların önemli kararlar verirken adil olmaya gayret ettiklerine inanıyorum.					

EK III

Aşağıda bazı ifadeler sunulmuştur bu ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı belirtiniz. Uygun kutuya (X) işareti koyunuz.

		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Biraz katılıyorum Biraz katılmıyorum	Katılmıyorum	Tamamen Karşıyım
1.	Eninde sonunda başıma gelen her şeyi hak ettiğime inanıyorum.					
2.	Bana karşı genellikle adil davranılmıştır.					
3.	Çoğunlukla ne hak ettiysem onu bulmuşumdur.					
4.	Genel olarak baktığımda, yaşadığım olaylar adildir.					
5.	Hayatımdaki adaletsizlikler istisnai durumlardır.					
6.	Hayatta başıma gelen olayların çok büyük bir kısmının adil olduğuna inanıyorum.					
7.	Benimle ilgili verilen önemli kararların çoğunlukla adil olduğunu düşünüyorum.					

EK IV

Aşağıda katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz çeşitli ifadeler verilmiştir. Lütfen her bir ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi, ilgili cümlelerin yanındaki 1’den 7’ ye kadar olan rakamlardan birini işaretleyerek gösteriniz. İlk düşündüğünüz yanıtların en uygun yanıtlar olduğunu unutmayınız.

		Çok Yanlış (Kesinlikle Katkılmıyorum)			Nötr			Çok Doğru (Kesinlikle Katkılıyorum)
1.	Siz ne dersiniz deyin, bazı gruplar diğerlerinden daha değerlidir.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Bütün gruplara yaşamda eşit şans verilmelidir.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Üstün gruplar daha alt düzeyden gruplara egemen olmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Hiçbir grup toplumda baskın olmamalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Eğer belirli gruplar yerlerinde dursalardı daha az sorunumuz olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Belirli grupların en üstte diğer grupların en altta olması belki iyi bir şeydir.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Sosyal eşitlik toplumsal hedefimiz olmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Bazen diğer gruplar oldukları yerde tutulmalıdırlar.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Eğer bütün gruplar eşit olabilseydi iyi olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Grupların eşitliği idealimiz olmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
11.	Grubunuzun istediğini elde edebilmesi için bazen diğer gruplara karşı güç	1	2	3	4	5	6	7

	kullanmak gereklidir.							
12.	Farklı grupların koşullarını eşitlemek için elimizden geleni yapmalıyız.	1	2	3	4	5	6	7
13.	Düşük statülü gruplar yerlerinde kalmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Farklı gruplara eşit davransaydık şimdi daha az sorunumuz olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
15.	Gelirleri daha eşit hale getirmek için elimizden geleni yapmalıyız.	1	2	3	4	5	6	7
16.	Yaşamda ilerlemek için bazen başka grupları çiğneyip geçmek gereklidir.	1	2	3	4	5	6	7

EK V

BİLGİ FORMU

1. Yaşınız :

2. Cinsiyetiniz : Kadın () Erkek ()

3. Eğitim Düzeyiniz : İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite ()

4. Gelir Düzeyiniz : Düşük () Orta () Yüksek ()

5. Mesleğiniz :

6. Ailenizin Aylık Geliri Ortalama Olarak Ne Kadardır?

.....

7. Yardım amaçlı (Örn. LÖSEV, AÇEV, ÇYDD, TOG, Mor Çatı gibi) herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye misiniz?

Evet ()

Hayır ()

8. Cevabınız *Evet* ise hangi kuruluş:

.....

9. Kaç yıldır gönüllü çalışıyorsunuz?

.....

10. Kuruluşa ne tür katkılarda bulunuyorsunuz (Örn. ücretsiz eğitim vermek, ürün satışı yapmak, stant görevlisi olmak, bilgisayar öğretmek vs). Lütfen açıklayınız :

.....

.....

Eğer şu anda yardım amaçlı herhangi bir sivil toplum kuruluşunda çalışmıyorsanız:

11. Daha önce hiç yardım amaçlı herhangi bir sivil toplum kuruluşuna (Örn. LÖSEV, AÇEV, ÇYDD, TOG, Mor Çatı gibi) üye oldunuz mu?

Evet ()

Hayır ()

12. Cevabınız *Evet* ise hangi kuruluş?:

.....

13. Kaç yıl gönüllü çalıştınız?

.....

14. Kuruluşa ne tür katkılarda bulunuyordunuz (Örn. ücretsiz eğitim vermek, ürün satışı yapmak, stant görevlisi olmak, bilgisayar öğretmek vs)? Lütfen açıklayınız:

.....

.....